

PROGATI

A Multilingual Research Book

Progati College, Agomani
Dhubri, Assam
783335

প্রগতি

PROGATI

A Multilingual Research Book

Progati College, Agomani
Dhubri, Assam
783335

PROGATI, 2022

PROGATI, A Multilingual Research Book, 2022

Advisory Board, 2022

Dr. Basiruddin Bepari, Principal, Progati College, Agomani
Mr. Jagannath Paul, G.B. President, Progati College, Agomani
Mr. Prokash Ch. Chakrabarti, G.B. Member University Nominee

Editorial Board-2022

Editor : Mr. Ganesh Ch. Saha, Assistant Professor,
Department: English & Co-ordinator, IQAC
Progati College, Agomani

Co-Editor : Mr. Sunil Ch. Roy, Assistant Professor,
Progati College, Agomani

Members : Mr. Sajal Kumar Sen, Assistant Professor, (P.C.A)
Dr. Abu Bakkar Mondal, Assistant Professor, (P.C.A)
Dr. Prameswar Roy, Assistant Professor, (P.C.A)
Mr. Pronab Kr. Poddar, Assistant Professor, (P.C.A)
Dr. Banasree Benarjee, Assistant Professor, (P.C.A)

Published by : Mr. Ganesh Ch. Saha, Assistant Professor,
Department: English & Coordinator, IQAC,
Progati College, Agomani.

Mailing Address: ganeshchandrasaha8@gmail.com

Website : www.progaticollege.com

ISBN : 978-81-962799-1-2

Surojit Banik
C/o. Beyond Horizon Publication
Thana More, B.F. Road, Alipurduar Court, Alipurduar-736122
03564-251911, 9434633005

প্রগতি

PROGATI

A Multilingual Research Book

Progati College, Agomani
Dhubri, Assam
783335

প্রগতি

PROGATI

Published by-
Mr. Ganesh Chandra Saha,
Assistant Professor,
Department: English &
Co-ordinator, IQAC
Progati College, Agomani
Dhubri, Assam
783335

প্রগতি PROGATI- 2022

CONTENTS

ENGLISH SECTION :

- ★ Education Policy and Swami : Ganesh Ch. Saha 1-12
Vivekananda
- Adaptation of Shakespear's : Ashraful Hussain 13-39
- ★ Halmet as Haidar by Vishal &
Bhardwaj : A Study of the Dr. Nabamita Das
Plights of Kashmiri Muslims
- ★ The World War-I : An Impetus: Dr. Kartick Saha 40-68
in Rajbanshi-Kshatriya Movement
- ★ India's Freedom Movement : Md. Ibrahim Hussain 69-85
in Un-Divided Goaplara Sheikh
District of Assam with a short &
Discussion on Contribution of
Rural People : A Historical Eunich Hoque
Study

ৰাজবংশী বিভাগ :

- ★ উত্তৰপূৰ্ণ ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰাম : ড° দ্বিজেন্দ্ৰ নাথ ভকত 86-103
অবিভক্ত গোয়ালপাৰা ওৰফে ধুবুৰী জিলা,
কোচ ৰাজবংশীগুলান আৰ ৰাজবংশী কবিতা
- ★ ৰাজবংশী লোকগীতত মালুত : ড° বনশ্ৰী ব্যানার্জী 104-109
ফান্দি আৰ মইষালেৰ ভূমিকা

অসমীয়া বিভাগ :

- ★ “কোচ-ৰাজবংশী লোক সংস্কৃতিৰ
বাচিককলাত ‘নীতিবচন’ এটি আভাষ : শ্ৰী সুনীল চন্দ্ৰ ৰায় 110-116
- ★ ৰবীন্দ্ৰনাথৰ ‘কাবুলিৰালা’ আৰু : মালা মজুমদাৰ 117-128
চৈয়দ আব্দুল মালিকৰ ‘যীশুখ্ৰীষ্টৰ
ছবি’ গল্পৰ এটি তুলনামূলক আলোচনা
- ★ মাধ্যকৰ্মণ তত্ত্ব-গীতা-ভাস্কৰাচাৰ্য্য- : ড° পৰমেশ্বৰ ৰায় 129-132
নিউটন : এটি পৰ্য্যালোচনা
- ★ অবিভক্ত ধুবুৰী জিলাৰ অন্তৰ্গত : শ্ৰী তুলসী ৰবিদাস 133-148
ৰবিদাসীয়া ধৰ্ম সম্প্ৰদায়ৰ লোক-
সকলৰ বাসন্তী উৎসৱ ‘নমী পূজা’ : হৰিদাস কৰ্মকাৰ 149-160
- ★ ভূত চতুৰ্দশী আৰু পোহৰৰ উৎসৱ
দীপায়িতা সম্পৰ্কে এটি সমীক্ষা

***

**

*

Education Policy and Swami Vivekananda

*Ganesh Ch. Saha (Asstt. Prof.)
Department of English
Progati College, Agomani*

Abstract:

Swami Vivekananda Deva's thought and Philosophy about Education policy in India was allowed for mass people which were a co-ordination of Western Science and classical literature and culture with modern education. Purpose of education should be the expression of inherence that can build the character of a person by dint of which a person can find the source of earning and can think of the prosperity of the society he belongs to. He also thought about different educational syllabus for women and men. To him physical exercise is the essential element of education because a healthy mind belongs in healthy body. Swamiji's educational policy bears similarity with educational policy of Plato, Milton and John Mill. In case of accomplishment of Swamiji's education policy in the present age, some kinds of weakness are found.

Key-Words: Co-ordination, Inherence, Classic, Curriculum, Sanskrit, Western Science.

Introduction:

Swamiji's educational thought should be analysed on the basis of society related views. He found connectivity in between education and society. These two parts are the two wings of a bird.

In absence of one wing bird can not fly, as like as without progress of education society cannot survive.

The implementation of educational system at present has been accomplished not before 500 years ago. Before 500 years in Europe and India education was individual centric. Mass education system was not followed and the education free for all, the idea has been accomplishing after reformation. After acceptance of Mass Education Policy, Schools, Colleges, Universities are set and provision of pass and fail has been initiated in mind, as a result major portion of students fail to initiate the higher education.

The people, who are outed from higher education, felt them neglected and class system appears in the society.

Background of his thought:

Swamiji was Hindu, he believed in the Hindu thought, he also believed in the theory of cycles that the world runs in cycle. Once it progressed, reached to the highest point and came down to the lowest point and recovered again as like as the day comes after night and

night comes after day. This universal truth witnesses the national histories in the world.

Human life, a universal four act drama, shows its Excellency which is uncomposed and its last part is not being acted till now. These four acts of the cycle have role like four casts alternately- Brahman, Kshatriya, Vaishya and Sudra. The first period was ruled and controlled by the Brahmans who were the significance of sacrifice and culture. As Brahmans are being devoid of ideology, the Kshatriyas came in power to rule, Vaishyas started to rule after when Kshatriyas forgot their own duty and removed.

Vaishya's ruling did not live long in the society, as they were exploiting and victimizing the people.

Later on, Sudra started reign in the society, it is continuous and alternative process and one day it will also be changed. The last act of the drama not be acted till now. Regarding the four cycle of human life Swamiji is not compared with Herbert Spenser, differences are between them. Like Herbert Spenser Swamiji did not see distortion in evaluation but the ray of development through which society can be shined. He said that distorted or corrupted reign does not longed, must be decayed. Evaluation of caste ruling is an example of it. Swamiji wanted to continue the technological process (Guru Probad) which can reform the society and can bring renaissance in society. He thought that only Vedantic process of education is the base, which is perfect for the development of the society. This was a

thought of revolution which remind us the name of Plato and Aristotle.

Influence of Education in Reformation of society:

According to Swamiji making a bridge of friendship is the reformation, it is not change of outer or inner things. It is a growth from within. Social reformation is a kind of religious war against inequality, injustice, castism, self-cantering and privileges. Religion and education is being united and two parts of one thing. Both bears the purpose to focus the heavenly spirit in the soul of human beings. Aldous Huxley and William Worthsworth believed these views. Swamiji thought that the above concept of education may destroy the actual views of society, so he theorises that practice can control and enlighten the flow of will power and such type of practice is called education.

The analytical discussion of Swamiji's theory of education gives us the several following ideas:

1. By education an individual should flow the self will power within him. Man are not machine. But proper aim of education and religion is to construct the human beings.

2. A man out of social views is destructive; therefore he should control his will power.

3. Education is a type of exercise or practice by which men can develop inner and outer nature unitedly.

In short, Swamiji opinionated that which education can not fit the people for living, which education can not make man a man of character, a man of dare, a man of truth, is not an education.

Swamiji privileged the mass education. Mass education is necessary to make healthy society or nation. In one letter he wrote much proclamation of education can bring much development to the nation. One more remarkable point is that Bharat Barsha is going to be destructed, because the royal power is centred among some proudly persons of the country as the education is being limited among them. So Swamiji voiced that for the progression of the nation mass education was necessary. But it is hard and we become puzzled when go to search Swamiji's educational policy in on going educational policy in our country. Now it is felt by all intellectuals the lack of Swamiji's educational ideology.

Purpose of Education and its Nature:

To Swamiji education produces man not machine. Men are human beings not machine. He found that education based on collection of informative knowledge can produce a kerani but not a human. It is an artificial machinery only. Therefore, he impressed on the education policy, which can successfully construct human character. Education will be potential when it can make a bridge of

relation in between body, mind and soul of a man. The actual aim of education should be to set a beautiful mind in a beautiful body. It means a healthy man of healthy mind. He also said that education in the present world should include the elements which can strengthen the mind and spirit of man

Methods of Education:

One of the remarkable thought or thesis of Swamiji is that nobody can teach anybody. Actually, according to Veda perspective is inherent. Learning is a matter of feelings and consciousness. According to Swamiji students learn himself, teachers only help in learning. Regarding the process Swamiji's psychological process has its coherence with Heuristic method. Ancient Greek scholars also thought the same prospect in relation to the teaching and learning.

Teaching and learning method base on learners' intuitive acceptability. Swamiji preferred Gurukul system in India, which was in vague in ancient Greece and ancient India.

To him Gurukul system is preferable as because it is very fertile to concentrate the relation between student and teacher. Learning its growth and completion will remain in distant from imagination when a student has not nobility, reverence and confidence. Such type of education

is suitable to make man a human, which was a suggestion by Swamiji for implementation.

Religious Basis:

Education and religion, both are not separate, both are inter-related, both has aim to express the inherent perspectives. For the proper development of all societies learning should be on the basis of religious belief. In this connection. Sister Nivedita told that to Swamiji everything was coherent to religion.

A question may be arising that religion cannot show the way of earning, outwardly it is true, but religion makes man to confront the future challenges and inspires for dedication and service. By dint of religion become courageous and succeed to forward shaking away the illegal hindrance of the society. And people can find the search of earning source in true way. To him religion is the primary element of Education.

Another elements of Education:

Swamiji felt that in India for fruitful education, a harmony union of Western education with Vedic of India is essential. Co-ordination of Western Science with ancient Indian education can bear the speciality of educational development, which may be inspired by sexual abstinence, reverence and self-confidence. Moreover, the elements such as concentration of mind, detachment from luxury

and sensuality and sole communion with Nature are essential.

Swamiji had reverence to the Western Science. He was attracted to the Western Science as he felt that Western Science could strengthen the material base by which society would be free from want. People would gain better earning sources. But Swamiji was afraid that completion of education without combination of religion can turn the mind of people in sensuality. So, Swamiji gave importance on metaphysical and spiritual basis. And actually, he imagined that the educational environment must be the joint basis of Western Science and religion.

Sexual abstinence increases will power and purities of character. It strengthens the power of self-controlling, through which people can balance the elements of body, mind and soul. As a result, the way of expression of inherent perspectives will open broadly through which people will search the world of happiness. It is because knowledge makes man courageous and dullness makes man unbraved.

Swamiji suggested learning in Nature, to let the Nature as teacher, Co-relation with Nature has experienced to know the presence of universal truth in Nature. According to him learning in Nature is the true education.

Syllabus of Education:

Co-ordinated development of Mind, Body and Soul which syllabus are being needed should be included in the

education, what can make man. Swamiji opinionated that as per the necessity of society, may it be differentiated from one society to another, syllabus of education must include physical exercises, religious subject, Science & Technology, Aesthetics and Classical language & literature.

Swamiji also explained in detail the causes and profits of the inclusion of the above syllabus in Education one by one-

(1) Physical Exercise: Physical Exercise makes a person of healthy body and healthy mind. It develops the co-relation in between body and soul.

(2) Religion and Science both is the united base of Education, when technology is being the complementary part of it. Inclusion of technology is essential in developing country like Bharat Barsha as because the technological learning paves the way of self-sufficiency and self-employment.

(3) Aesthetics is a type of subject which can develop desires and methods of a person or society. Through the learning of Aesthetics, a student can proceed forward in future life. Japan is an example of aesthetic practitioners through which it has been developed rapidly.

(4) Learners of classical literature and language can introduce him with his ancient national culture. Swamiji explained that without the knowledge of classics, a person

is unable to sustain his notion or perception. Classics also soften the way of teaching and learning.

(5) Mother tongue should be the medium of learning and teaching. But for the fulfilment of education more other languages should be taught. Swamiji marked that science and technology are being developing in the hands of Western persons, they have been expressing their ideas and views in Western languages, so to acknowledge the science and technology learners and teachers must know the English language. He advised to learn Sanskrit as well as English. It is because learning of Sanskrit Language can retain the national dignity and national capability. Swamiji afraided that education in the medium of local language may create artificial castism in the country. Therefore, he proclaimed “Tri-language Formula” in education.

Women Education:

According to Swamiji’s educational aspects of female education are different from male education. The academic curriculums selected for women are different from the male curriculums. It is because women related problems are not same to the men. Moreover, the family improvement depends upon the women. Both Swamiji and Bidya Sagar wanted to solve the women problems. Their aim was same, but policy was different. Bidya Sagar seeks to solve the women problems by the exclusion of laws. But Swamiji searched the solution of women problems

through self-help and mutual aid. Swamiji included syllabus of Theology, Literature, Sanskrit grammar and a little English in women education. Again, he enlisted in the syllabus of women education cooking course, home science looming course etc.

Evolution of Swamiji's Educational policy:

Swamiji's educational planning reminds us the educational theory of John Milton, John Mill and Greek philosopher Plato. We get similarities to Swamiji's policy with Milton's "Treatise on Education", James Mill's education curriculum planned for his son Stuart Mill. Inclusion of Gymnastics and music in academic curriculum remind us the importance of Plato's theory of Education. Swamiji, Milton, Mill and Plato all had thought for the development of humanity in the person through which he can open smoothly the way of profession. Swamiji's planning had its sweetness which is board in its area. The purpose of Swamiji was to make a true human, who can feel the prosperity of the society after completion of the education. But some kinds of weaknesses are found in Swamiji's theory of education.

It is very hard to implement Swamiji's educational theory as because today Government has applied the mass education which is institutional and Guru Griha education system is not in vogue. The education is being generalised.

Today in India the population pattern is vast and majority people use their time in farming, working and for earning.

Poverty stands as a hindrance for lodging education in Guru Ashram. Today in modern India as per the requirement lodging schools are not available. And such type of teachers has not been produced. His educational policy is of long term not of short term. Again, it may be possible if nation can produce a kind of specific teacher who will engage their service only for the accomplishment of education for others and release their duties only for the better of the society. In modern India, it seems very tough to apply for mass education.

No doubt, India will become a holy place if we can implement the educational planning of Swamiji.

References:

- (1) The complete works of Swami Vivekananda Vol-IV, Advita Ashrama, Calcutta Eighth edition.
- (2) The Greek view of Life – G.L. Dickenson, Methuen & Co. Ltd. London, 1957.
- (3) Ibid, Vol-I, (Eleventh edition, 1962)
- (4) Chintanayak Vivekananda - Swami Lokeshwarananda, Twelfth edition, 2013.

***

Adaptation of Shakespeare's *Hamlet* as *Haider* by Vishal Bhardwaj: A Study of the Plights of Kashmiri Muslims

Ashraful Hussain, M.A., M.Phil
Assistant Professor, Dept. of English
Progati College, Agomani
&
Dr. Nabamita Das (M.A., PhD)
Assistant Professor, Dept. of English
Assam Donbosco University
Tapesia Garden, Sonapur, Guwahati

Abstract

The dramas of William Shakespeare have been embryonic origin for many adaptations and appropriations. For many years now, great literary pieces of art have inspired the global filmmakers to make cinema. Vishal Bhardwaj's adaptation of Shakespearean plays in Bollywood has become a new genre of study. *Haider* is one of the most critically acclaimed movies that left behind several questions regarding the worst situation of Kashmir. In this paper, the researchers investigated Vishal Bhardwaj's *Haider* as an adaptation of Shakespeare's *Hamlet* and studied the plights of the Kashmiri Muslims depicted in it. As the subject of the study is comparative, the researchers mainly used comparative-historical, cultural-historical, and

comparative analysis methods. In this study the researchers unearthed the plights of Kashmiri Muslims through which one can visualize the true picture of Kashmir. The researchers also find that the influence of Shakespeare plays a crucial role in the movie.

Keywords: adaptation, Bollywood, Bhardwaj, Kashmir, Muslims, Shakespeare

Introduction

Shakespeare has remained no more a playwright of Britain only. The mass all over the globe considered him as the most loveable and remarkable dramatist. The existence of Shakespeare in India is of two different categories: The Shakespeare of the age of Elizabeth and the Shakespeare of India. We find the Elizabethan Shakespeare in the syllabus of different institutions. The Indian Shakespeare appears in the shape of receptions, adaptations, transliterations, presentations, alterations, and appeared as self-restraint in Indian land. From the introductory juncture of British rule, the Shakespearean craft is found in the different states of India. Among them, Tamil Nadu, Bengal, Maharashtra, and Assam are some of the prominent places where Shakespearean plays were performed to entertain the traders during the tenure of British rule. Karim and Ali (2020) remarked, “The Assamese dramatic production has been indubitably influenced by Shakespearean plays. Most of the modern Assamese plays have evolved as a result of their writers’ interaction with the West, especially with the dramas of Shakespeare” (p. 8). And over time, the Shakespearean plays moved to celluloid from text and stages in India. According to Mukesh Yadav, “Colonialism

brought Shakespeare to the Indian subcontinent. India's extensive history of colonial domination extends to cultural domination. The colonial education system in India was filled with western texts including Shakespeare" (Yadav, 2014, p. 48).q

For the last two centuries, Bollywood has remained the most popular entertainment industry. Not only it brought new changes in the socio-cultural milieu of the country but it also tried to cinematize the great literary works of Shakespeare. His plays have been adapted, translated, re-imagined, and performed in the stages as well as in the television and movies several times. In popularizing the works of Shakespeare among the common and ordinary masses, Indian cinema has played a pivotal role. Satyabrata Rout asserts, "Shakespeare's dramatic strength and super portrayal of human nature every time draws the attention of the filmmakers to mold them into the celluloid medium" (Rout, 2016, p.5). As the Shakespearean plays have universal appeal, the adaptation of his plays is not restricted to the English-speaking world only. People perform his plays in several languages such as Hindi, Assamese, Bengali, Japanese, Spanish, and Swedish. He is omnipotent in most of the words of the world may it be literature, movie, theatre, or drama of television? Jose Ramon Diaz Fernandez opined,

Shakespeare adaptations seem to enjoy a moment of immense popularity in the box office. Indeed, after a very bleak period in the late seventies and early eighties, the commercial success of films has opened up the way for new possibilities in the process of the cultural transfer of Shakespeare's

plays to the film medium. (Fernandez, 1998, p.7)

Bollywood produces more than 1000 films in a year and it is one of the largest film industries all over the world. It portrays many lives in different genres like action, drama, comedy, romances, thrillers, tragedy, and horrors. But it has been noticed that Bollywood is shifting from the representation of Indian life for the last few years. The film industry of India has become hate oriented now. It manipulates the facts of history and presents wrong views with justifying characters and roles, mainly if the film is on Muslim characters. In India, the cinema has become a powerful political tool for mobilization and mass persuasion. According to Zizek, “there is nothing spontaneous, nothing natural about human desires. Our desires are artificial. We have to be taught to desire. Cinema is the ultimate pervert art. It doesn’t give you what to desire, it tells you how to desire” (Zizek, 2009, p.1). An altercation took place in the portrayal of Muslims in Hollywood and Bollywood after the attack of 9/11 and 26/11. They considered Muslims as the main conspirator of those attacks. Though some particular terrorist groups were involved in those attacks, they blamed the whole community. The international media, as well as the moviemakers, started presenting Muslims as barbaric, extremist, terrorist, and suspicious whereas Islam never preaches such ideology. According to Mitra,

After the incident of 26/11, Bollywood Movies consistently trying to inject the people against Islam and Muslims and to make this more effective it is using superstars in anti-Islam movies. Not only superstars but Muslims superstars are also being

used by Bollywood in portraying Muslim adversary for society.(Mitra, 2009, pp. 3-4)

Haider is one of the famous Bollywood films. The writer, producer, and director of the film is Vishal Bhardwaj and coauthored by Basharat Peer. The prominent characters of the film are Shahid Kapoor, Tabbu, Kay Kay Menon, and Irfan Khan, who plays the particular role of the ghost. This movie is one of the latest adaptations of Shakespeare's great tragic play *Hamlet* and an adjustment of the famous novel *Curfewed Night* written by Basharat Peer. The plot of the movie is revolt affected by Kashmir of the 1990s and general citizen's departure. A scholar from Aligarh Muslim University, Haider, came back to Kashmir in the meantime of revolution in search of his father's sudden disappearance and entangled in the dirty politics of Kashmir. As the primary purpose of this study is to observe the portrayal of Muslims in Bollywood with particular reference to *Haider*, the researchers give some idea of the presentation of Muslims in the previous Bollywood film. Here the intention is to determine how Bhardwaj has represented the plights of Kashmiri Muslims in the film *Haider*.

Methodology

The movie *Haider* by Vishal Bhardwaj and the famous play *Hamlet* by William Shakespeare, as well as other critical and research works concerning Shakespeare's influence on Bollywood movies, became the material of this study. In accordance with the area of the study, mainly the

comparative method of investigation has been followed based on the sources. Besides, the researchers also used comparative-historical, cultural-historical, and historical-typological methods.

The Portrayal of Muslims in Bollywood

The movies of Bollywood have frequently portrayed Muslims negatively, and the scenario is growing worse day by day. Bollywood is one of the largest film industries in the world, and it has the flexibility to change the feeling of the overall population towards Muslim society and also their Islamic faith. In this regard, Paul posits, “As a technology able to picture and embody the temporality of the past, cinema has become central to the mediation of memory in modern cultural life” (Paul, 2003, p. 2). He clarifies that the memory of the audience is additionally impacted and furthermore their notions towards the society developed as shown in the movies and television. Since there are several negative depictions of Muslims in film, the memory of the spectators would be impacted by the negative footage as depicted in the film. Subsequently, the group of spectators would have hurtful and one-sided contemplations towards Muslims and Islam.

The portrayal of Muslim characters in the films of Bollywood from ‘Badshah’ (king), ‘Nawabs’ (nobility) and aristocrats to rascals, street man, thugs, hooligans, and terrorist is systematic and very gradual. According to Ali et al. (2012),

The alternation of Muslims from philanthropists

to terrorists is the reflection of changing the perception of Muslims in Indian society. *Shah Jahan, Mumtaz Mahal, Anarkali, Mughal-e-Azam, Mere Mehboob, Bahu Begum,* and *Chaudwienka Chand* were the type of movies, which portrayed Muslims as rulers and showed their resplendent past. The theme of such movies was affirmative in the perspective of Muslims. (p. 141)

Those days are no more when Bollywood depicted the Muslim characters and commended the Muslim essence with the magnificence and merit. In the seminal article *Muslim Ethos in Hindi Cinema*, Late Iqbal Masud appreciated the ethics of the producers like Sohrab Modi, Guru Dutt, and Shyam Benegal. Being non-Muslim, they never hesitated to portray the Muslim ethos in Hindi film. (Masud, 2004)

However, during the 70s, the concept of presenting Muslims in Bollywood movies started to change. The Muslims were depicted as sluggish and frivolous. Many movies depicted Muslims who love to go to the brothel and waste their money on a prostitute. In the film like *Umrao Jaan, Pakeezah, Mere Hazoor*, the depiction of Muslims is inactive and apathetic, though some movies like *Bazaar* and *Nikah* were prolific and wealthy in content but harmful in intent. Ali et al.(2012) asserts,

The development of Muslims as the characters of the underworld was the hallmark of the 70s and 80s movies. Though the Muslim characters remained anonymous, yet the viewer could recognize the

appearance as Arab, wearing a specific costume, carrying briefcase and puffing cigar. These types of presentation of the Muslims became direct and clear in the late 80s and 90s; *Ghulam-i-Mustafa* and *Angaarare* its examples. (p. 142)

Moreover, there are some movies based on Hindu – Muslim issues and communal riots. In those movies, the Muslims are shown as the root cause of all communalism and riots. Whereas the opposite parties hands were not washed too. They represented Muslims as ferocious, bloodthirsty, and terrorists. Movies like, *Gadar EkPrem Katha*, *Bombay*, *Roja*, *Fiza*, *Mission Kashmir* are such examples. After the terrorist attack of 9/11, the depiction of Muslim characters as terrorists and extremists reached its peak. The Muslims became the victim of fury and doubt of the West and the world. The fuel to the fire increased as soon as the Mumbai attack took place on 11/26. Faiza Hijri opines that being an obligatory part of Bollywood Islam is always depicted in an outrageous and harmful way. She has argued how the norms of violence, terrorism, and intercultural misconceptions are related to Islam (Hijri, 2008). Even there is negativity in the depiction of Muslim female characters. Dwyer has opined,

Islamic Culture is placed within a woman who dwells out of an honorable society. In the movie, that

woman was depicted as a lady of low virtue such as a whore who was fascinating and exotic. On the other hand, the Hindu girl was portrait within the social bonds of family and marriage. (Dwyer, 2004, p. 90)

Haider - the Movie

While a few of the most prominent adjustments of Shakespeare's plays on celluloid screens are British, no one does it superior to Vishal Bhardwaj in India. He pushes all the limits of creative vitality in Bollywood, not only by cleverly and dexterously reinterpreting Shakespeare to an Indianised setting but also by truly and skillfully bringing to life an entire modern scene and culture. William Shakespeare's most celebrated drama *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*, is one of the most adapted texts in the history of film making after *Cinderella*. It has been interpreted from time to time in different genres and contexts. However, the best adaptation of *Hamlet* was by Russian filmmaker Grigori Cozintsev who adapted *Hamlet* in 1964 based on the Russian translation by Boris Pasternak. The Indian filmmaker Vishal Bhardwaj takes up an almost herculean task in recreating *Hamlet* for an Indian audience in *Haider*.

Here Haider is Hamlet and Kashmir is Denmark. Gautham Ashok (2014) asserts, "The genius of this film is how its director Vishal Bharadwaj has managed to adapt *Hamlet* to a whole new setting, and yet as an audience one wonders if they are watching an entirely new story" (<https://thediplomat.com/2014/10/haider-shakespeare-in-kashmir/>).

Adapting *Hamlet* as a revenge tragedy, Bhardwaj organized to delineate the staple feelings of Hamlet while maintaining his attention solidly on the geographic region of Kashmir is commendable. It would not be a distortion

to consider *Haider* a necessary adjustment of *Hamlet*, tangled in a story that includes politics, Kashmir, aggressors, desire, love, control, and furthermore the idea of chutzpah. As the plot of the movie is Kashmir, a Muslim populated area, the main characters in the film is Muslim and represents the sufferings and atrocities of Kashmiri Muslims. Vishal Bhardwaj, the director of the film proclaims *Haider* is the first movie in Bollywood through which we get a real picture of Kashmiri Muslim's life.

Bhardwaj brings Hamlet from Denmark to Kashmir; a place in India which was the Heaven on the earth is now not less than a Hell. Hamlet is not a prince here but a simple Muslim guy named Haider who suffers all the torments of life, mentally, physically, and politically like Hamlet. It is a grim, dead land of stratified snow and buried anguish. Where people awake with surprising 'crackdowns,' where homes are blown up before the eyes of its helpless homeowners, where thousands of men and women 'disappeared,' for questioning militant links. Only the luckier ones resurface in unmarked graves. Another critical factor is the conflict of religion. Taebi et al mentioned, "Both *Hamlet* and *Haider* happen in a time when the religious chaos is in its peak. In *Hamlet*, these tensions are mostly among the Protestants and Catholics while *Haider* displays a conflict between Muslims and Hindus" (Taebi et al. 2016, p.6).

Throughout the rebellion in Kashmir in 1995, Hilaal Meer (King Hamlet), a doctor who lived in Srinagar, agrees to work an appendectomy on Ikhlague, the head of the separatist movement. To keep away from identification,

he plays out the careful treatment at his home in the presence of his wife Ghazala (Gertrude). The next day, at some phase in a military assault, Hilaal is blamed for harboring fear mongers. A shootout results at his home, all through which Ikhlaque is executed, and Hilaal is arrested for probing. The specialist's house is besieged on account of this to murder some other activist covering up inside. A few days after the fact, Haider (Prince Hamlet), the son of Hillal and Ghazala comes back from Aligarh Muslim University in search of his father who disappeared suddenly. But he is shocked to discover his mother singing and chuckling alongside his uncle, Khurram (Claudius). Being shocked, he starts to search his father in several numbers of police headquarters and detainment camps with the assistance of his youth sweetheart Arshia Lone (Ophelia), a columnist.

Being disturbed because of the developing connection between Ghazala and Khurram, and incapable to discover any leads, Haider begins to lose trust. However, Arshia's encounter with Roohdar (Ghost of King Hamlet) brings some hope. He told her to convey Haider that he may disclose the fact of Hillal's departure. Haider meets Roohdar, who is one of the members of the militant group. Roohdar then portrays the account of how he met Hilaal in one of the detainment camps, where they faced severe punishment. Hilaal credits his detainment to his sibling, Khurram. Roohdaar then recounts the tale of Hilaal. He disclosed how the militants of Khurram brutally murdered his father and how he is still alive after being shot and tossed into the stream with Hilaal, which ceased his blood and enabled him to get away, although Hilaal passed on.

Roohdaar then reveals to Haider that he wanted to go by on his dad's message to him: retribution for Khurram's disloyalty. Hearing the detail fact, Haider promised to avenge his father's death. Approaching his father's grave, Haider breaks down mentally. He begins to develop the impacts of a post-awful pressure issue and starts to behave like a mad man. After knowing the meeting of Haider and Roohdar, Khurram discloses to him that Roohdar was the person who murdered his dad. Haider is currently worried concerning whom to trust. He is in great dilemma and reveals his situation to Arshia, including that Roohdar gave him a firearm to execute his uncle. Arshia reveals it to his father Pervez (Polonius), who illuminates Khurram about the firearm. Khurram, at a function related to his marriage with Ghazala, promptly arranges his folks to discover Haider and ship him to a lunatic asylum.

Haider is ready to kill his uncle in the following morning; however, he cannot do it as his uncle is in prayer. His ethics prohibited him to do so. Pervez caught Haider with his followers, who request him to execute, yet he figures out to get away, killing the Salmans (Rosencrantz and Guildenstern). He meets his mother and tells about it. His mother reveals that she had told Khurram about the staying of terrorists in their residence, not realizing that Khurram is a secret agent of the Indian armed force. Arshia's father, Pervez follows them and tries to shoot Haider when Haider shoots him dead and runs away.

Depressing at the death of her father in the hands of Haider, Arshia kills herself. Haider goes to the graveyard, where his father was buried. There he examines the certainty of death. Meanwhile, he sees Liyaqat (Laertes), Arshia's

sibling in the cemetery, and deduced that the dead body must be of Arshia's and runs towards her. A battle takes place between Haider and Liyaqat, where Liyaqat receives a fatal death. In the meantime, Khurram lands there with the military and a gunfight starts. When Khurram was going to blow the fort where Haider was hiding, Ghazala intervenes and demands an opportunity to persuade Haider to give up his motif of revenge. She attempts to convince Haider that retribution generates vengeance, yet he decided to avenge his dad's demise. She kisses Haider and ventures outside, wearing a suicide vest. Before Khurram and Haider contact her, she pulls the pins of the explosives, causing her death and leaves Khurram with a severe wound. Regretting his mom's demise, Haider proceeds to shoot his uncle. But he reminds the final words of his mother that "revenge only effects in revenge," and leaves him. Khurram requests Haider to avenge his father's death by killing him so that he becomes free from the burden of guilt. But, Haider leaves him.

Hamlet and Haider – A Comparative study

Hamlet and *Haider* have both similarities and differences. The key similarities are with the gallant structure of both the play and the film's plot. According to Hogan (2008),

The heroic plot is actually two plots which are linked by connecting the invasion with the usurpation. Specifically, the usurper is often in close contact with the invader. As a result, the most archetypal way of overcoming the invader is for the hero to return from exile and lead the defense himself or herself. (pp. 40-41)

The story of the movie is similar to Shakespeare's *Hamlet*. Here the plot is different, and the names of the characters are changed to depict *Hamlet* in Indian Culture. Bhardwaj converts Shakespeare in different ways for his artistic adjustment. Haider's monologues in the Lalchowk regarding the disappearance of Kashmiris "hum hein ke hum nehi, agar hum hein to kaha hein?" (Do we exist, if we do where we are?) explores the dilemma of Haider's mind at its best which resembles the same difficulty in Shakespeare's *Hamlet* "To be or not to be: that is the question," in Act III, Scene-I. And the ability of a genius to depict the Hamletian predicament in the lives of the Kashmiris' is seen. Anuradha Tiwari (2016) writes,

The quintessential Shakespearean question turns out to be the hushed up howls of the Kashmiris whose right to self-determination, at odds with the hegemonic intent of the state, produces a cauldron of violence and nihilism that matches the anguished utterances of the Shakespearean tragic hero. It is here, Haider's story becomes the life haunting narratives of thousands of Kashmiris and Bhardwaj attains the height of universality the Bard possesses. (pp.85-86)

Moreover, the scene where Haider is supposed to kill his uncle, Khurram but reluctant to do so as his uncle is in the prayer which reminds us of Shakespeare's *Hamlet*, where prince Hamlet does not kill his uncle Claudius at his prayer in Act-3, Scene-3. The resemblance is that both Haider and Hamlet forgets about their revenge at that time. Haider leaves Khurram thinking about the moral ethic, and Hamlet

leaves Claudius as he believes, killing Claudius at this point would lead him to Heaven.

The significance of the skull is another crucial element of the plot. The head plays a significant role in *Hamlet* as well as *Haider*. Both the heroes address the skull; both of them test the perspective of death through it. Moreover, some changes are made regarding the plot, as well as the monologues are made newly. The movie producers may recreate the soliloquies from multiple points of view to make them fit in a film. According to Hatchuel, “They may transform them into a verbal or visual dialogue, and even sometimes into a verbal as well as visual dialogue” (Hatchuel, 2004, p.78). In *Haider*, we find the same. The monologues have been newly made, through which the criticism of politics and the madness of Hamlet are revealed.

At the end of the movie, another point of change is marked where Haider thinks about peace rather than revenge. He decides to leave his uncle without killing him. But in the original drama Hamlet kills his uncle at last. A portion of the difference is there in portraying the role of Fortinbras. Fortinbras’ part is not stressed definitely. Again, the part of the Oedipus complex is centered much more which can stun the audience of India. It plays another crucial role among the themes that bind the drama and the movie. Some changes are also made regarding the main events. The director transfers the third act into the starting of the film and makes its plot linear to *Hamlet*. Hutcheon points out, “linear realist plots are more easily adaptable for the screen” (Hutcheon, 2006, p.15).

Another critical point in the movie is where *Haider* recreates the play-inside play. Here the spectators watch a gathering of voyaging on-screen characters who are playing out a game that reminds the befallen to Hamlet's father. Here, the primary purpose of Hamlet is to see the reaction of his uncle to take action. The trick has worked accordingly Hamlet's suspicion that his uncle is stunned and goes away. In this way, he ensures that none but his uncle is the killer of his father and chooses to kill him. But later, Hamlet discovers that his uncle is planning to kill him. We see a few contrasts in the movie *Haider*, for example, the way Haider sorts out the play to act. It is worthy of being mentioned that Bhardwaj has adapted *Hamlet* in the Indian context. And for the Indian audiences, he creates a dance performance which is a typical part of Bollywood movies. The addition of songs is a technique to localize *Hamlet*. Ganti says, "there are three major ways of 'Indianization' which involve: adding emotions, extending the story, and including songs" (Ganti, 2013, p.77).

For a work of adaptation, characterization plays a crucial role. For adaptation, the characters should be based on the adapted text so that one can compare it with the main text. Here the comparison is made between the main characters of *Haider* and *Hamlet*. In reality, Hamlet as well as Haider as the main protagonist offers several similitude. Their age is similar, and both the drama and movie is after their name. They are despairing, unpleasant, and suspicious about the craftiness they are encompassed. Even though Hamlet and Haider connote men with academic examinations, it happens every so often regarding their

questions which inclined them to be senseless and negligent activities. In spite of the sufficient proof of their father's murder, they wait like dull to prove them to take revenge.

The subsequent protagonist, Khurram, and Claudius are also analyzed. Both of them are the uncles of the heroes' furthermore, enemies. They are goal-oriented politicians with sexual desire and thirsty for power. But in certain scenes, they appear to be sincere and friendly who love their beloveds profoundly. According to Taebi et al. (2016),

The love that Claudius has for Gertrude may be sincere, but it also seems likely that he married her to win the throne away from Hamlet but in Haider it seems that Khurram loves Ghazala more sincerely and has no especial motive. (p. 5)

As the play or the film proceeds, both these characters' dread and madness develop and drives them too far and away. They empower Laertes' job to retaliate for his dad's passing as they endeavor to quiet him down. Lastly, we perceive how their desire for power prompts an extraordinary debacle, which results in the death of their loved ones.

Both the heroes' moms Gertrude and Ghazala are now the beloved of their late husband's brother but unconscious about the real truth of their husband's death. They love their children so much but simultaneously feeble and show no interest to find out the real cause of their husband's death. It gives us the impression that they depend on men to fulfill their personal goals. Another remarkable

point is that Ghazala and Gertrude share their deep affection towards their youngsters, and occasionally it works as an impediment that they forget to achieve their goals. This equivalent is the same as the play and the movie. Both the mother realizes about their activities which disturb their children, as it were, yet this will not cause them to disregard their moms. Waraich (2014) observes that they don't love their husbands, and they love their sons instead.

The portrayal of Ophelia, the female protagonist of the play is another important aspect of the film. She is known as Arshia in the movie. Both of them are lovely little youngsters and the heroes are in love with them. They are sweet and honest young ladies who depend on men to guide them. Lastly, they surrender to their dads' plans to find the heroes, which prompt their franticness and passing. As Foakes asserts, "It seems that madness is the final solution through which they can proclaim their independence and suppressed desires in a male-controlled society." (Foakes, 1993, pp. 159-160).

Another critical aspect of the similitude and contrast is between Ghost and Roohdar. Here, Roohdar uncovers reality. It is the ghost of King Hamlet in the play but in the movie instead of the spirit, Bhardwaj has portrayed a man in white-clad who is the friend of Haider's dad. Whatever his cloth is but his name suggests soul which is calling the hero to vindicate his dad like the spirit of King Hamlet in the play. According to Taebi et al. (2016),

In *Hamlet*, the protagonist speculates that the ghost might be a devil sent to deceive and tempt him into murder but in *Haider* there is not such a belief

because instead of the ghost, Roohdar appears to disclose the reality. (p. 6)

It may be that the director of the movie decided not to mimic the play writer in using an apparition in the film. So that he can include the vulnerability theme, and the film becomes more convincing.

Shakespeare's Rosencrantz and Guildenstern and Bhardwaj's interpretation of Haider's friends as two Salman Khans have additional importance. They are great companions of Hamlet in the drama who keep eyes on Hamlet because of the request of Claudius. Their portrayal is the same in the film also. They take steps according to their advantages and never care for their friendship. They act only to satisfy their goals. As a matter of fact, "it seems as if Kashmir is rotten because of such rotten characters whose sole goal is to quench their thirst for power just as in *Hamlet* (Taebi et al, 2016, p. 6).

The director of the movie might have decided not to mimic the play as a whole but instead changed the scenes and parts in another style. In the film, there are the addition and cancellation of characters. Horatio is among these characters that are missing in *Haider*. We find Horatio at Wittenberg University as Hamlet's friend, a dear companion who is a suspicious, studious, and trustworthy friend of Hamlet. By the end of the drama, Hamlet made Horatio dependable to recount his story. But, here we find no compelling reason to describe Haider's story because the closure is different and the hero himself will live in *Haider*.

Depiction of Kashmiri Muslims

The movie portrays a vivid picture regarding the issues of identity among the Kashmiri Muslims. And the very question is raised by Haider like Shakespeare's Hamlet; "To be or not to be," when he says "hum hein ke hum nehi, agar hum hein to kaha hein?" (Do we exist, if we do where we are?). This is the same question of whole Kashmiri Muslims regarding their existence whether they are Kashmiri, Pakistani, or Indian. Sometimes they are blamed as Pakistani, anti-national and as a terrorist, and there is no answer to this question. Because the torments and atrocities of the Indian military compel them to think of joining a terrorist group like Haider and join the training in Pakistan and sometimes they demand independent Kashmir. Vinayak Chakraborty (2014) remarks,

The plight of the state and its people as depicted on-screen perhaps comes a full circle in realism with Haider, a far cry from the over-the-top ridiculousness marking the plastic patriotism of Bollywood in the eighties. Those were the days, after all, when terrorists were simply referred to as 'Desh ke Dushman' (enemy of the country) and had names such as Dang, Dong, and Donga. They vaguely operated from a 'padosi/videshi mulk' (foreign country) that was never named but the plenitude of snow and abundant use of the term 'border' in the dialogues suggested the location was perhaps Kashmir and the 'enemy' state Pakistan, at times China. (pp. 10-11)

The identity of crisis not only reflects in their outer body but also with their native language and accent in their pronunciations. As Dr. M. A. Bhatt mentioned,

Haider asserts and articulates many indigenous linguistic and non-linguistic identity symbols. Probably Bollywood's first projects on Kashmir which starts with a cavernous Kashmiri expression 'hatayemouji' 'oh mother!' It is not a simple Kashmiri linguistic expression and assertion of identity, but an expression of pain, grief, and suffering, whose usage frequency has increased more than any other word in the Kashmiri language, at least from the last twenty-five years. Be it a Kashmiri woman, men, old, young, Hindu, Muslim, Sikh all have memories associated with this expression, which are not pleasant. It is followed by a background sound of 'aazan' in typical Kashmiri accent.(Bhatt, 2015)

Ghazala, as an instructor in an institution, speaks common Kashmiri language. The outcome of this identity assertion entails many frivolous and significant narratives. For example, the Kashmiri people cannot talk 'Bharat' (India) properly instead of saying 'Bharat' they pronounce it as 'Barat' and for that, they are always neglected whether they say 'Bharat' by mouth or by heart. So the Kashmiri Muslims and the other Muslims of the country have to prove whether they are true Indians.

The disappearance of Muslim people from Kashmir during the 90s is one of the remarkable themes of the movie *Haider*. It openly uncovers the topic of departure

thereby revealing the riddle of the term. It depicts how it is relatively a paradoxical expression to utilize the term departure when it is clear to everybody who removed them from their homes. For instance, Haider's dad ends up because of his departure. It attempts to make a note for the general population who consistently guaranteed that the general population who vanished in Kashmir crossed the border and went to Pakistan for militancy training. The individuals are ignorant still that the spouses of those disappeared individuals are called half-widows. Indeed, it is a land where people disappear without any traces. Young (2017) says,

The world inhabited by Bhardwaj's modern-day anti-heroic Kashmiri Hamlet, a world where people disappear without a trace and the military police torture dissidents with impunity, is infinitely more complex than a term like, 'indigeneity,' could encompass.(p. 1)

Haider appropriately shows how the guardians want to spare the lives of their kids amid the militancy disturbance Kashmir. Most of the guardians want to send their kids out of Kashmir, but cannot do so because of their financial condition. Some of them managed to send their kids out of Kashmir for a better life and education. This relocation gave their child an unintentional chance to get a decent education. The film illustrates how a family recommends Haider's family to send Haider outside the state so that he can see the shades of India. Haider also went out for studies at Aligarh Muslim University. Many of them went outside of the state during the contention years for reviews. But

the issues, sufferings, and memories of Kashmir always ruled their studies or examinations. The pains of Haider are the pains of the whole Kashmiri youth. Dr. M. A. Bhatt asserts,

Haider's destroyed house, semi-burnt cricket bat symbolizes how both the inner, and outer spaces for the Kashmiri youth were completely taken away, destroyed and squawked. Like Haider, they were not responsible for any acts they were punished for, and never deserved the ill-treatment they were gifted. The way Haider is being troubled for no fault of his, in the same pattern. (Bhatt, 2015)

Conclusion

To conclude, we can say that Vishal Bhardwaj has made a very bold attempt in adapting *Hamlet* to portray the traumatic situation of Kashmir and the plight of the Kashmiri Muslims. It is a very bold effort in Bollywood to present the realistic picture of Kashmir, which can compel the masses as well as the intellectuals to rethink the situation of Kashmir. Though it is an adaptation of Shakespeare's play *Hamlet*, Bhardwaj has changed the plot, characters, and scenes to fit it in the Indian context. Without a doubt, *Haider* leaves us with an enchanting incident of life that prevails in the valley. The film transmutes Hamlet, an irritated soul into Haider with exceptional courage. Besides, it gives another phase of the investigation of the narrative of much-talked

play *Hamlet* in the degree of craftsmanship and composing. The realistic adjustment of William Shakespeare's most genuine play *Hamlet* has got its significance in our contemporary time with new elucidation in the matter of setting. It is the first movie through which we can see a realistic picture of Kashmir and the sufferings of its people. This movie breaks the stereotype representation of Muslims in Bollywood. Instead of portraying the Kashmiri Muslims as a terrorist like other Bollywood movies, he has portrayed their sufferings and misfortunes which were never before in Bollywood movies. He has made a drastic change in portraying the Kashmiris to its best. The movie depicts how the military blast the homes, the disappearance of people, the crisis of identity, and the frustration of youngsters very well, which are still the burning question of the inhabitants of Kashmir. Through this movie, Bhardwaj has tried to evoke the mind of the intellectuals as well as the administration to find out some solutions to the prevailing issues of Kashmir as depicted in the film.

REFERENCES

Ali, S., Chaudhury, S., Aslam, R. & Faridi, A.B. (2012). *Portrayal of Muslims Characters in the Indian Movies, Pakistan Journal of History and Culture*, 33(1), pp 138-159.

Ashok, G. (2014). *Haider: Shakespeare in Kashmir, The Diplomat*. Retrieved from <https://thediplomat.com/2014/10/haider-shakespeare-in-kashmir/>.

Bhatt, Dr. M. A. (May 2015). *Bollywood's*

[Re]presentation of 'Kashmir' And 'Kashmiri': From Romance (Kashmir Ki Kali) To Tragedy (Haider), Retrieved from (<http://www.countercurrents.org/bhat080515.htm>)

Chakrabarty, V. (2014). *From Roja to Haider, Filmdom's Kashmir Affair Comes of Age: Haider's Moving Depiction of Kashmir's Crisis is a Watershed in the History of Bollywood*. *India Today*. Retrieved from <https://www.indiatoday.in/movies/bollywood/story/bollywood-kashmir-films-haider-222805-2014-10-12>.

Dwyer, R. (2004). *Representing the Muslim: The Courtesan Film in Indian Popular Cinema*. In Tudor Perfit and Yulia Egorova (Eds). *Jews, Muslim and Mass Media*(pp. 78-92).<https://doi.org/10.4324/9780203475836>

Fernandez, J.R.D. (1998). BELLS: *Barcelona English Language and Literature Studies*, 9, pp. 7-47. Retrieved from https://www.academia.edu/3550563/Shakespeare_on_Film_A_Bibliography.

Foakes, R. (1993). *Hamlet versus Lear: Cultural Politics and Shakespeare's Art*. Cambridge:Cambridge University Press.

Ganti, T. (2013). *Bollywood: A Guidebook to Popular Hindi Cinema*. London and New York: Routledge.

Hatchuel, S. (2004). *Shakespeare: From Stage to Screen*. New York: Cambridge University Press.

Hijri, F. (2008). *Change of Pace? Islam and Tradition in Popular Indian Cinema*. *South Asian Popular Culture*. Vol. 6(1), pp. 57-69.<https://doi.org/10.1080/14746680701878562>

Hogan, P. C. (2008). *Understanding Indian Movies: Culture, Cognition, and Cinematic Imagination*. Austin: University of Texas Press.

Hutcheon, L. (2006). *A Theory of Adaptation*. New York: Routledge.

Karim, M.R. & Mondal, S.A. (2020). Shakespeare's Influence on Pre-Independence Assamese Tragedy: A Historical Perspective, *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 12(1), pp. 1-9, <https://dx.doi.org/10.21659/rupkatha.v12n1.41>

Masud, I. (2004). *Muslim Ethos in Indian Cinema*. Retrieved from http://www.screenindia.com/fullstory.php?content_id=9980.

Mitra, A. (2009). *All for Brownie Points!: Reappraising the New Commercial Media and Media–Terrorism Nexus in the Context of the Mumbai Attacks of 26/11*. *Asia Europe Journal*. Vol. 7(3), pp. 433-447.

Paul, G. (2003). *Memory and Popular Film*. Manchester: Manchester University Press

Rout, S. (2016). *Indianizing Shakespeare: Adaptations and Performances*. Retrieved from <https://www.academia.edu/29053101/>.

Taebi, Z., Ghandeharion, A. & Badrlou, L. (2016). *A Comparative Study of Hamlet and Haideras its Indian*

Adaptation by Vishal Bhardwaj: An Intertextual Approach. Retrieved from https://www.civilica.com/Paper-ELSCONF04-ELSCONF04_015.htmlInside.

Tiwari, A. (2016). *The Bard in the Bollywood: A Study of Cinematic Adaptation and Appropriation.* *The Creative Launcher.* Vol. 1(4), pp.73-87.

Waraich, O. (2014). *Hamlet in Kashmir.* Retrieved from <http://roadsandkingdoms.com/2014/hamlet-in-kashmir/>.

Yadav, M. (2014). *Domesticating Shakespeare: A Study of Indian Adaptation of Shakespeare in Popular Culture.* *European Journal of English Language and Literature Studies.* Vol. 2(3), pp. 48-58.

Young, S. (2017). *Beyond Indigenisation: Hamlet, Haider, and the Pain of the Kashmiri People.* *Shakespeare, Vol. 14(4),* pp. 374-389, Taylor & Francis Online.

Zizek, S. (2009). *The Pervert Guide to Cinema-Lacanian Psychoanalysis and Film,* Retrieved from <https://beanhu.wordpress.com/2009/12/07/the-perverts-guide-to-cinema/>.

#####

####

The World War-I: An Impetus in Rajbanshi-kshatriya Movement

Dr. Kartick Saha

Assistant Professor, Department of History,

Bakshirhat Mahavidyalaya, Cooch Behar,

West bengal

Abstract:*The Rajbanshi Kshatriya movement, under the leadership of Thakur Panchanan Barma, went under two fold paths in its sanskritisation process. Initially he tried much to upgrade the Rajbanshis from their fallen or deteriorating social condition in the Hindu fourfold Varna based society with the recognition of their kshatriyahood by the upper caste Hindu Brahmins. He realized that without this theoretical basis his movement to uphold the Rajbanshis might have been impossible in the then social structure of Hindu society. So, initially, he strengthened the ideological ground of the movement with Kshatriyahood theoretically. Then he tried to establish the practical basis of*

the ideological ground of the movement through preaching and motivating the Kshatriya youth in performing their Kshatriya Dharma and Kshatriya rituals. The World War-I, broke out in the time, became an impetus in this process of Rajbanshi Kshatriya movement. Around more than six thousand youth from Rungpur, Dinajpur, Purnea, Jalpaiguri district and Cooch Behar State joined the European Great War in different battle field they fought bravely in equity with other European soldiers and came to be honored as better soldiers. Thus at that time the process of Kshatriya Movement became boosted with the First World War.

My objective is to present here that how in the process of the revivalism of Kshatriyahood of the Rajbanshis the World War I emerged as a phenomenon pacing the process. In this respect using the 'Britta-Bibarani' of the Rajbanshi Kshatriya Samiti, biographical and auto-biographical writings and newspaper records I have made an effort to scrutinize the impact of the World War I in the Rajbanshi Kshatriya Movement and from this small effort of study the positive impact of the international

phenomenon may be found in a regional movement of social upliftment.

Anne Bostani, the co-author of British Council Report, “Remember the World as well as the War”, told that “The UK’s history must include the stories of people from the former British Empire.” In a source it has been written that ‘Almost 1.5 million Muslims, Sikhs and Hindu men volunteered in the Indian Expeditionary Force, which saw fighting on the Western Front, in East Africa, Mesopotamia, Egypt and Gallipoli.’ In Wikipedia of India’s Role in World War I informed that the Indian Army during World War-I contributed a large number of divisions and independent brigades to the Europe, Mediterranean and the Middle East theatres of War in World War I. Over one million Indian served overseas, of whom 62,000 died and another 67,000 were wounded. In total at least 74,187 Indian soldiers died during the war. In World War I the Indian Army fought against the German Empire in German East Africa and on the Western Front. At the first battle of Ypres,

Khudadad Khan became the first Indian to be awarded a Victoria Cross.¹ Indian Divisions were also sent to Egypt, Gallipoli and nearly 700,000 served in Mesopotamia against the Ottoman Empire. (Memorial Gate Trusts, "Participants from the Indian Subcontinent in the First World War). However, my attempt in this paper is to present the significant role of the Rajbanshis among the Indian participants in the War which again paced their ongoing Kshatriya movement transitionally.

The nineteenth century, specially the second half of the nineteenth century, designated as 'Age of Reforms', in India reflected a regeneration and new awakening among the different sections of the Indian people. These regeneration and new-awakening led to the emergence of 'reform movement' and 'upliftment movement' in the different sections of Indian society. The Rajbanshi society of North-eastern part in India in general and of Northern part of Bengal specifically also showed these 'regeneration' and 'awakening' in form of

'Kshatriya Movement' or specifically 'Rajbanshi Kshatriya Movement' led by 'Bratya Kshatriya Jatir Unnati Bidhayani Sabha' of Haramohan Khajanchi in first phase and 'Kshatirya Samiti' of Thakur Panchanan Barma in second phase. As the movement was, though led for the betterment of the society, basically followed the process of uplift themselves, in the four-fold Varna-based Hindu society, to the social strata or Varna 'Kshatriya' from their 'fallen' position of the time. In this context the World War I came as an opportunity to them to prove their Kshatriyahood which obviously greatly inspired the leaderships of the movement. In fact, large and voluminous efforts were made to revive the 'Kshatriyatwa' or 'Kshatriya status' of the Rajbanshis theoretically raising shastras and Dharmiya Sabhas and practically to influence the Rajbanshi youth performing 'Kshatriya Duties' and 'Kshatriya rituals'. The First World War created a practical ground in this process. It is generally said that the two incidents greatly motivated Panchanan to move for the past glory of the Rajbanshi society to uplift their present

status. One incident was the wearing of 'Toga' of an advocate titled Maitra and the other incident was the entering of some Rajbanshi students into the Kitchen of hostel of a Normal School Boarding, which resulted into the throwing away of the rice. Prior to that there was demand from the 'Braty Kshatriya Jatier Unnati Bldhayani Sabaha' under the leadership of Harmohan Khajanchi for recognizing Rajbanshis as 'Bhanga Kshatriya' as race. But F.A. Skyne, the District Magistrate of Rangpur recommended Census-in-Charge, Superintendent to record the Rajbanshis as 'Koch'. There was a protest against the decision. Then Mr. Skyne wanted to know the opinion of the local Pundits in this respect. Pundit Mahamohapadhyaya Yadaveshwar Tarkaratna opined that "Koch O Rajbanshi duiti prithak jati. Rajbanshi Aryajati Sambhuta Poundra Kshatirya, Upanayan Smskar na thakay Bratya Kkshatirya." (Koch and Rajbanshis are separate race. Rajbanshis are Pundra Kshatriya belonged to Aryan blood. Having no Upanayan they became

Bratyakshatriya). Then Mr. Skyne stated that those who intended to regard themselves as Bratya kshatriya they could. But some local advocates and others opposed the decision. Then the Rungpur Dharmasabha, under the chairship of Prasanna Nath Choudhury, was held with 400 Brahmins and aristocrats. The Sabha decided that the Rajbanshis were Hindus and there is no excuse of writing Rajbanshi as Bratyakshatriya. The Pundits of Nawadwip and local pundits unanimously agreed to regard the Rajbanshis of this region as 'Bratya Kshatriya'. With the recommendation of the Dharmasabha the District Magistrate recommended the Census Superintendents to write the Rajbanshis as 'Bratya Kshatriya'. On 8th May in an order he declared that from 1st Jaistha, B.S.1298, the Rajbanshis, if desired could write 'Bratya Kshatriya' in place of race in all the government records. But in the census of 1901 Rajbanshi Kshatriya were written as only 'Rajbanshis. In spite of the protest against these, even to the lieutenant of Bengal, in the Final Report

Rajbanshis and the Koches were described as same race. In this background Panchanan Sarkar became involved in the Kshatriya movement of the Rajbanshis and after the first conference of the Rajbanshi Kshatriya Samiti in 1910, 1st May at Rangpur Natya Mandir, Panchanan stated that “Purba janasmkhane Rajbanshi O Koch ekai jati baliya nirdista hoiyachhe. Kintu Rajbanshi O Koch Sampurna prithak dui jati. Government e bishaya bhrame patita hoiyachhe. Ei bhram dekhaite hobe.” (In previous census the Rajbanshi and Koch have been regarded as same ethnic group. But the Rajbanshi and the Koch are fully two separate ethnic groups. Government has mistaken in this regard and they have to be shown this mistake.)² The conference influenced them in regeneration of their Kshatiryahood.

From that time Panchanan tried to unite the whole race of Rajbanshis. To end their fallen condition he began to collect ‘Byabasthya Patra’ and preached ‘We are Kshatriyas, but we have no Varna based ritual of Upanayan. So we are

diminishing losing our self-esteem. Without Upanayan we lost our power and are inferior in the society. So we have to revive and purify our own Varna based duty and dignity through upanayan.’(From Panchanan’s Essay, Britta Bibarani). With this view Panchanon led his heart and soul efforts to receive the recognition of the Brahmin Pandits from different parts of India (Cooch Behar State, Assam, Kolkata, Rangpur, Nawadwip and Vikrampur, North Bengal, Gaibandha and others) of Kshatriyahood of the Rajbanshi Community. The recognition papers of their Kshatriyahood are known as the Byabastha Patra of Brahmin Pandits. In fact he realized that without this theoretical basis his movement to uplift the Rajbanshis might have been impossible in the then social structure of India. So initially he endeavoured to establish the ideological ground of Kshatriyahood theoretically and then preached to motivate the Rajbanshi youth to perform Kshatirya duties to provide it a practical ground.

In the mean time the Rajbanshi Kshatriyas of

all the districts demanded to the Magistrates to use Kshatirya titles Singha, Barma etc and Kshatriya in place of race. Then C. Tindal the district Magistrate of Rangpur told that they could use Kshatriya and Barma keeping Rajbanshis in bracket. On the other to establish Kshatriyahood ritualistically Panchanan Barma gave stress over 'Upanayana' or wearing sacred thread by the Rajbanshi youth. He also motivated the Rajbanshis in their Kshatriyahood by citing example of past glory of their ancestors. He said that it is in history that the Rangpuri Rajbanshis raised arms against the oppression of Debi Singh, shaded blood in the battle field. He also told that 400 years before under the leadership of Chila Roy the Rajbanshis revealed their valor and with them the Kamta-Bihar State extended to Dhabalgiri in the North, Burma in the East, ocean in the south and Padma in the West. He also spoke about the greatness of King Kanteswar of Gosaimari, Bhaskar Barma and Bhagadatta. In this respect he told that 'The

Kshatriyas always secured the country in India. You have taken birth in that Kshatriya family, you should save the proud of your family.’³

The First World War, broke out in the time, was an opportunity for Panchanan Barma to provoke the Rajbanshi youth to prove their Kshatriyahood practically. When the World War I broke out in Europe in 1914 under the leadership of M.K. Gandhi the Indians began to cooperate with British in the war. The Indian army at this time was drawn mainly from the middle peasants recruited from North and North-West of India, partly on account of the ‘Martial Races’ theory of the British which suggested that some races or castes were inherently more warlike than others. So recruitment also began from the Rajbanshi youth for army of the World War I.

However, fear of life is a natural or basic instinct of human being and war was the certain death. For this reason, from Rangpur Darpan it is known that ‘all the Rajbanshi people here have taken a vow of Kshatriya religion. It is spread in

Mafasval area that soon the Kshatriyas will have to go to war; so many people are tearing the paita.⁴ At this crucial stage, Panchanan Barma came ahead and his appeal touched the heart of the youth. This led to the emergence of warrior feelings and ethnic pride or martial racial pride among them. Then the Rajbanshi youth spontaneously began to join the war army. Around more than six thousand youth from Rangpur, Dinajpur, Purnea, Jalpaiguri district and Cooch Behar State joined the European Great War.⁵ It can be known from the Karya Bibarani of the Kshatriya Samiti that how the Rajbanshi youth was motivated and inspired and how did they join the World War I to carry out their Kshatriya Dharma.

From the following extracts the urge of the leadership and their motivation to the youth may be understood: Samprati amader paramhitakamkshi O hitakari Monahan saheber patre Kshatriya Sanyadal gathaner dak asiyachhe. Ihao mangalmoy Bhagabaner dak. Kahar prati kono jor nai ba anurodh ba uporodh

nai. Kshatrabhab jahar hridayke pripurita , sfiti kariyachhe, Kshatratej jahar Sharirke o Indriyaganke abirata sfurtimat kariyachhe, Kshatracharjay udyami kariyachhhe, swadharme mahima Soundryashalini murtti jahadigake manohar akarshan kritechhe, sei ei Bhim sundar karmme brati houk. Sainyadale Bharti houk. Katakguli dustoloke ratana kriyachhe, sainya ana hoibe ebong kshatriyaganke jor kriya loiya jaoya hoibe, Dhubri hoite swajati kayekjan sainya asibar katha aachhe, ekhono ase nai , adyai asite pare, kintu tahara kahakeo jor kariya loiya jaite asitechhe na. tahara asitechhe kshatrabhab kshatrateje pripurna tahader hridaye bharaiya dite , tomadigakeo sei sei bhabe o teje pripurna karate.

Anantar sabhapati mahashay upadesh deoyar janya sabhastha sakalke anurodh krilen. Jalpaigurir Srijukta Jagadindra Deb Raykat sahib prathame uthiya bibhur nam smaran kriya balilen atmonnati krite hoile desher nayak, jatir nayak, Dharmer nayakganer upadesh mato chalite hoibe. Purushakar byatita unnati hoite

pare na. purushakar unnati aniya dibe. Kshatratej Kshatriyer pakshe sei purushakarer abalamban. Sei Kshatratej bikasher ei sujog Government diyachhen. Ei sujog haraile aar sujog paoya jaibe na. ei sujog hario na.” (Recently our well wisher Monahan Saheb called for formation of the Kshatriya regiment in his letter. It seems to be the call of the God. There will be no forced or request. Whose heart is full of Kshatriya emotion and feel proud of that, who is really and whole heartedly feel Kshatriyahood and want to follow the Kshatriyhadharma may participate in this great and honored work and take admission in the army. Some people are saying that the soldiers will come and forcefully take the youth in the battlefield. It is true that a few soldiers are coming from Dhubri but not to take the your forcefully for participation in the army but to motivate you with their ideology of Kshatriyahood.

(After that the President in the conference requested all present there to give advice. Mr.

Jagadindra Deb Raikat stood up and said after adhering to the God that for the self development people should have to obey to the advices of the leaders of the country, leaders of the race and leaders of the religion. Without manhood development cannot be happened. Manhood will bring the progress. The power of Kshatriyahood is the manhood to the Kshatriyas. The Government has given the chance for the development of that power of Kshatriyahood. There will be no more chance if it is lost. So don't miss this chance.)⁶

That is the World War I was thought as the blessing of the God and the joining in the warfare was regarded as a devotional work directed by the God. With this the leaders of the Kshatriya Samiti motivated the youth greatly. Another extract may be seen here:

“Atahpar khayatanama ukil shrijukta Lalitmohon Sen Mahashaya uthiya balilen... sainya shrenite bhukta haoyar chesta purbbe anek samay kara hoyechhe, chesta falaprasu hoy nai. Ekhan

Bhagabaner kripay sei pada sahaj labhya hoiyachhe. Apanader purbbapurush juddha kariyachhen, apanara Kshatriya, apanader kaj..i desh raksha kara. Apanader unnati samasta Bangadesher unnatir karan hoibe. Apanader modhye jahara swechhay sainya shrenibhukta hoiben, tahara satwar asun. Raja ekhono jor koritechhe na. raja jadi ain Karen tobe hoyto sakalkei jaite hoite hoibe. Agre jaoyai bhalo. Sampadak mahashaya uthiya punaray bolilen: shunitechhe ke rataiyachhe sainya asibe tahake dhariya loiya jaoya hoibe. Kathata aleek. Dhubri hoite swajati katakjan sainya asibar katha. Ekhono ase nai; adyai asite pare. Tahara nijera bohu juddhakshetre upasthit hoiya juddha koriyachhe, pran tahader kshatrateja bhora, hriday tahader kshatrab habe bhora, hriday tahader juddher bhabe bhora. Kahakeo dharite asibe na, tahara asibe...tomader antare tahader antar bhariya dite, bhai punarya bolitechhi, kono jor jabardasti nai. Government jor koriben na. anya keo jor koriben na ba anurodh uparodh koriben na. Kshatra tejobalpurna je byakti sei jaibe, se jauk.”

(Afterwards the famous advocate Mr. Lalitmohan Sen stood up and told that: 'Previously efforts were made to be included into the army number of times but in vain. Now that chance has become easy as the blessing of God. Your ancestors fought for the country, you are Kshatriyas, and your duty is to protect the country. The development of the you people will be the cause of the development of whole of Bengal. Who among you wants to be incorporated in the army voluntarily may come quick. The king still is not forcing. If the king make act then all have to participate in the war. So it is good to go earlier.

The president again said: 'It is heard that some are spreading the news of coming of the soldiers and they will take the people to the war. This is a gossip. Some of the soldiers of our race from Dhubri are to be come. Still they did not come , they may come today. They themselves have participated may of the battle fields, they are full of spirit of Kshatriyahood. Their hearts are full of Kshatriyahood and sense of war. They will not come to take you away but to fill up

your hearts with theirs. So I am saying again that there will be no force, Government will also not force, nobody will force or request. The persons who are full of power of Kshatriyahood they may go.)⁷

Regarding the objective of the British Government it was told in the conference that: 'Mahamany Government amadigake kshatriyachita gune arthat sharirik o manasik bole baliyan dekhite ichha koren. Amra tahader upasthit sankat samaye sainya dwara sahajya korte pari bhaloi , na parileo dosh boiya ganya hoibe na. kintu bhabishyate jahate prakrita kshatriya namer jogya hoi iha tahader banchhaniya. Government etoddeshabasi proake ekhon ar bhiru o kapurush dekhite chahen na. tai aaj amader nikat sainya chahitechhen. Governmenter eirup adesh ki amader pakshe gouraber bishay nohe? Tahar sadar ahbane utsahita na hoiya amra Jodi kimkartabyabimur hoia nischeshta thaki taha hole amader gourab labher samhabana kothay? The honourable Government desired to see us forced with physical and mental power that is

Kshatriyahood. If we help them with soldiers at the time of their trouble it is good, if not it will not be taken as fault. But for becoming real Kshatriya in future it should be done. Government don't want to see the people of this land fearful and coward. So they are asking military men from us. Is not it a matter of glory for us. Then if we remain silent and effortless to their call then where will be the possibility of achieving of that glory?⁸

This greatly motivated the Rajbanshi youth to enlist their names for participation in the World War I in British side. Not only men the women also motivated to sacrifice their sons sparing them for the war. It was told that:

'Kebal kshatriy purusher noy, kshatriya narir

antareo kshatriyapran sancharita hoitechhe. Kshatriyer swadharma bhimsundar akarshane kshatra narir antare amarpran jagaiya, tahake shaktisancharini shaktirupini kariya tulitechhe, Jeela Deenajpoore er Kardaha Parganar antargata Naogaon grambasini janani shrimati Bishwamani Devier antare, sei bhimsundar

akarshane kshatriyashakti jagiya bimal prafulla bikash paiyachhe, Shrimati Bishwamani Devi paramabani Shaktirupini kariya tahar putra Sriman Haricharan ke juddhojatrav ashirbad kriyachhe, purtrer tatha smajer antare bipul shakti amarpran sanchar kriya diyachhe.’

(Not only the Kshatriyamen, the Kshatriya women also became captivated by this ideology of kshtriyahood. With the influence of the ideology of kshtriyadharm they became awakened with new life and turned it in their inner power. With this influence the lady mother Srimati Bishwamani, resident of Kardaha Pargana of Deenajpoore Jeela blessed her son Sri Haricharan for his participation in the war leading to the new awakening and power in the society.)⁹

F.J. Monahan, the Commissioner of Presidency Division, wrote to Panchananbabu on 6th April, 1917 that “A separate company composed of Rajbanshi (Kshatriya) of the upper and middle class might be formed if suitable candidates are available”¹⁰. This invitation was spread among the Rajbanshi provoking them in the war. It

greatly inspired the youth who leaving their peaceful life of house started for the war. Appreciating the role of the Rajbanshi youth the Divisional Recruiting Officer Captain Farmer wrote in another letter on 19th June, 1918 that “With reference to the attached letter of the Rangpur Kshatriya Samiti I write to say that it would advantageous for recruitment if you could send the men mentioned in the above letter on recruiting duly as desired by the Secretary, I understand that men of this community have turned out better soldiers than that of other and it would be as well to recruit as large number of them as possible. It will also help recruitmen of all of the men of community can be formed as to a separate company to be known as Kshatriya Company.”¹¹ However the opportunity did not come as the war ended a little after and the Government also denounced to form any army based on ethnicity later on. However, the role played by the Rajbanshi youth was of a great significance.

However regarding the role of the Rajbanshi youth in the War appraisal was taken in the

tenth conference of the Kshatriya Samiti in which the part played by the Kshatriya youth may be imagined:

‘Uchhwasmay sabhasthale uchhwaspur Sri Panchanan Barma praner abeg ruddhakantha bhed kriya bahir hoilo...Belgium, France, Misar, Koot, Bagdad prabhriti mahasamarer mahatejo mandal mahasthangulite nijer tejodwara aparer tej taiya loiya antare bhariya bipul tejaswi, bipul bikrami mrityunjayee tomra juddhe arati marddan kriyacha, sanmukh sangrame jujhiya, kehaba hata, tatksanat dibya kanti diba dham labh kriyacha, kahaba ahato, sncharita punyateja kirtiman hoiyachha, ar kehaba anahata thakiya aritimarddan kriyachha, kehaba aritimarddan janya udyukta hoiyachhile; kehaba sajjanya shikshadir dwara tejobal sanchay kritechhile. Je jaha kriyacha, je jerupe aachha, kshatra tejobal buddhi pran tomra, tomader tejobal shourjya birjya tomafigake mhimamoy gourabmandita kriyachhe.’

(In that joyous and emotional conference Sri Panchanan Barma broke his silence and told ‘In

the battle fields of Belgium, France, Egypt, Koot, Bagdad etc. you have showed your power and valor, somewhere sacrificing your lives, somewhere being wounded and somewhere without any hurt on you. Whatever you have done in the battlefields you glorified your nature of kshatriyahood.)¹²

The participation of the Rajbanshi Kshatriyas paved the way for bringing the Kshatriya Samiti and Thakur Panchanan Barman nearer to the British. It also turned the course of life of Panchanan Barma in new path of political arena. As a result of the participation in World War-I Panchaan Barma was given the title MBE (Member of the British Empire) and Roy Saheb in 1919. He also participated in the Election politics and won in election of Legilative Council in 1920. Even in 1923 Election two among the five candidates including Panchanan Barma out of five, won against the popularity of Swarajya Party of Chittaranjan Das.¹³ He also was elected in 1929 election. He also supported 'Communal Award' announced by the British Government

in the Third Round Table Conference (1932). In fact, for the betterment and upliftment of the Kshatriya Community with Government privileges he participated in the politics. However, with his efforts the Government policy of reservation in the name of 'Depressed Class' was changed in 'Scheduled Class'¹⁴. With his initiatives the Rajbanshi community was enlisted in the list of Scheduled caste for the election of Bengal Legislative Council.

Some of the scholars tried to shape the Rajbanshi participation in the First World War as the policy of British appeasement for the betterment of the Rajbanshi community. But thakur Panchanan was a pro Indian, the subjugation of India was a hurt to him. He thought of self-dependent and strong Indian nation. So he inspired the Rajbanshi youth to join the Territorial army.¹⁵ However, it cannot be denied that Panchananbabu was loyal to the British at this time. In different proposals of the Annual Conferences of the Kshatriya samity proposals were taken to express loyalty to the

British. Participation in the World War I was two pronged weapon to him. One was to express loyalty and second was re-inculcate the ideology of Kshatriyahood of the Rajbanshis. It obviously provided him to achieve a political platform by getting the title MBE and being elected as MLC. In fact his aim was upward upliftment of the Rajbanshi community with British helping hand in assimilation with them.

Notes & References

1. London Gazette, Monday, From War Office, 7th December, 1914
2. First conference of the Rajbanshi Kshatriya Samiti in 1910, 1st May at Rangpur Natya Mandir
3. 13th Annual Conference, Kshatriya Samiti, B.S. 1329
4. Prabasi, Chaitra, 1325 B.S., p.577, quoted in Swadhinata Sangrame Rajbangshi Sampraday', Uttarbanga Anusandhan Samiti, Jalpaiguri, p.6
5. Patiram Singha, Kamta Rajye Pundrow Kshatriya, Vol. I, pp.126-27, quoted by Choudhury, Nirmal, ibid, p.7

6. Kshatriya-Samiti, Astam Sanmilan, Karya-Bibarani, 1324 B.S., 27 & 28 Jaistha, Deenajpoore, p.10
7. Kshatriya-Samiti, Astam Sanmilan, Karya-Bibarani, 1324 B.S., 27 & 28 Jaistha, Deenajpoore, pp. 11-12
8. Parishista, Sabhapatir Abhibhasan, Sri Mahendranath Adhikary Kshatriya-Samit, Astam Sanmilan, Karya-Bibarani, 1324 B.S., 27 & 28 Jaistha, Deenajpoore, p. 43
9. Kshatriya-Samiti, Nineth Annual Conference, 31st & 32nd Ashar, 1325 B.S., p.9
10. Barman, U.N., Rajbanshi Kshatriya Jatir Itihas, 11th edition, 27th Magh, 1401 B.S.
11. Barman,U.N., Thakur Panchanan Barmar Jibancharita, 3rd Edition, 1995, pp.30-31
12. Kshatriya-Samiti, tenth annual conference, 32nd Jaistha, 1st & 2nd Ashar, 1326 B.S., p.44

13. Bhaktishastri, Shree Dharmanaryan
Sarkar, Ray Saheb Panchanan, 1983 p.98
14. Ibid, p.104
15. Barman,U.N., Thakur Panchanan Barman
Jibancharita, 3rd Edition, 1995, pp.37-38

@@@@@

**INDIA'S FREEDOM MOVEMENT IN
UN-DIVIDED GOALPARA DISTRICT
OF ASSAM WITH A SHORT DISCUSSION
ON CONTRIBUTION OF
RURAL PEOPLE: A HISTORICAL STUDY.**

MD. IBRAHIM HUSSAIN SHEIKH

*Assistant Professor, Department of History
HALAKURA COLLEGE, HALAKURA*

And

EUNICH HOQUE

*Assistant Professor, Department of History
PROGATI COLLEGE, AGAMONI*

ABSTRACT:

Undivided Goalpara was one of the ten districts of Assam till 1983 located in western Assam region forming the entrance to the upper valley of the Brahmaputra. It lies on both sides of the great river, extending from 25*28' to 26*54'N and from 89*42' to 91*6' E with an area of 10306 SQ KM. It is bounded on the north by the mountains of Bhutan; on the south by the Garo Hills of Meghalaya State; on the east by undivided Kamrup district and on the west by West Bengal state and Bangladesh. It had inherited by the British Colonial ruler from Shah Alom-II of Delhi Emperor in 1765 as per Dewani granted by the later. When the freedom movement had started in Assam along with all over India, peoples from undivided Goalpara district were not far from the freedom movement events to take active part in the same to oust the British. Peoples from different rural and urban areas of the district took part in the freedom

movement of India. Prior to nationwide freedom movement of India, first anti-British movement was found to start by Maha Raja Mahendra Narayan from 1798 AD and continued till his death, who had ruled a petty state in the southern bank of the river Brahmaputra and sub-mountain region of Garo Hills. In addition to common peoples from different caste- communities and religious groups and of from Tribal and non-tribal peoples had also participated in a body in the freedom movement to made free of India from British rule. Many Estates ruling Zamindar's (Landlords) too had attended and guided the freedom movement of the undivided district of west Assam. Elaborate discussion may be made later.

KEY WORDS: - COLONIAL, ESTATE, FREEDOM MOVEMENT, INDIA, ZAMINDAR.

INTRODUCTION:-

The undivided Goalpara district is situated in the western region of present Assam which has a long standing history of past with many political changes of ruling dynasty and for administrations. The name of Goalpara as belief was derived from the word GWALITIKKA and the place was dominated by GUWAL (Milk man). The undivided Goalpara district is closed to Bhutan on the north and Garo Hills on the south, undivided Kamrup district in the East and Bengal on the West. Goalpara has bared many political changes from the past. This region had also ruled by kings of Pragjyotishpur kingdom namely by king Narakasur and king Bhagadatta. According to Joginitantra, during ancient times, there were four divisions of Kamrupa kingdom such as Ratnapith, Kampith, Swarnapith and Soumarpith. Among the four piths, the Ratnapith from river Sonkosh to Rupahi was called undivided Goalpra district. During the time of in name of Kamrup kingdom, termed by later rulers, Kamrup kingdom was divided into four divisions. The

undivided Goalpara region was on one of the administrative division called Ratnapith among four divisions (Pitha) of ancient Kamrupa kingdom. Historically, Goalpara was a part of kamrupa in ancient period. Goalpara was ruled by Non-Aryan people till rise of kamata power in ancient time. Bhuyan chiefs established their power in Goalpara after defeating the descendants of Kamata ruler. The region was later ruled as an important region of various dynastic rulers like kamrup-kamata, kamatapur kingdom, Koch Kingdom and later Koch-Hajo kingdom. During the time of the emperor of Delhi, Jahangir the region was occupied and installed many petty land lords namely Zamindari system as an integral part of Bengal Subah of Mughal Emperor. During the Mughal rulers for systematic administration, it was defined as an administrative unit for the first time in the first half of 17th century, when it was called Sarkar Dhekeri under the Bengal Subah of the Mughals. After the battle of Buxar (1764), when In 1765 in a FARMAN declared by ShahAlom-II, emperor of Delhi had granted Dewani to the English East India Company for Bengal, Bihar and Orissa. So, Goalpara region was also inherited by English East India Company. So, as an integral part of Bengal SUBBA, the undivided Goalpara region which was inherited by the British East India Company, as a part of Dewani granted to them by Mughal emperor, the original Goalpara district was first created in 1822 AD by Davit Scott- an employee of East India Company, who was the first Commissioner of newly Created Rangpur district, Head Quarter at Rangpur town (Now in Bangladesh) and newly created Goalpara district was also tagged with North East Rangpur district for its administration purposes. The District was known as Rangamati district. The erstwhile Bijni kingdom area which included the undivided Garo Hills district (Now Meghalaya) area also constituted the original Goalpara district area in 1822. The separate Goalpara district was created in 1864 and the residual portion of

Goalpara district was withdrawn from North East Rangpur and tagged with greater Coochbehar District and after Indo-Bhutan war in 1864-1865, Eastern Dooars region, bordering Bhutan was included with newly created Goalpara district and Garo Hills was separated from Goalpara district area. In 1874, a new Province named Assam Valley Province was created by British Colonial ruler and Goalpara district was annexed with Assam Province, when British ruler in India Lord Curzon in 1905 AD proposed to Partitioned undivided Bengal into two Province namely (West) Bengal Province and another East Bengal & Assam Province, whose Capital was Dacca, undivided Goalpara was also became part of the newly created Province of the East Bengal & Assam and when after the strong anti -Bengal partition movement, the British Government had abrogated, the so called Partition of the Bengal, in 1911 AD and the Bengal Province united again. Lord Curzon's proposal for the formation of a new province named 'Eastern Bengal and Assam' had created a furor all over India. The Swadeshi movement that had begun in the wake of the anti-partition agitation raised the national movement to new heights. In Assam as well, the proposal for the partition of Bengal and the creation of a new Province adding some portion of Bengal with Assam was not welcomed by the people of Goalpara in general. Of course the grounds on which the people of Assam disapproved of it were different.

In Bengal, the partition was opposed by the people on much count. Most important being the communal aspect involved in the partition plan was alarmed at the partition because of the possibility of domination by the non-Assamese elements. The people of Assam feared that in the proposed province of 'Eastern Bengal and Assam the Assamese would lose their separate identity and the people would be deprived of their legitimate share in the government. Whatever may be the consideration the partition of Bengal made the people of Assam convinced

about the sinister motive of the British and destructive nature of the British rule.

The people of Assam raised their voice of protest against the partition. Protest meetings were held in various places of Assam along with in Dhubri and Gauripur of undivided Goalpara district also. Much enthusiasm was shown by the people to organize protest meetings. One of the most important aspects of the movement in these places was the perfect understanding between the Hindus and the Muslims. The use of Swadeshi and the boycott of foreign goods were the two main instruments through which the British economic interests could be made to suffer. Various reports show that much enthusiasm was shown by the people in places like Guwahati and Dhubri to buy and use Swadeshi or country made goods. A very important role was played by the student community of Assam in popularizing the Swadeshi movement among the rural farmers also. Students in undivided Goalpara district in various places, besides organizing protest meetings, also dissuaded farmers and rural people from purchasing foreign cloth. The region from the past has been dominated by rural people and farmers.

However, the annulment of the partition of Bengal in 1911 came as a great relief to the people of Assam. Assam now became a Chief Commissioner's Province with its Legislative Council on and from 1st April, 1911 and Goalpara again became a part of Assam Province from 1911, which continues till today unless petty political interest disturbs the undivided district. Now the original Goalpara district has given birth to six districts namely Goalpara, Kokrajhar, Bongaigaon, Dhubri, Chirang and the South-Salmara- Mankachar District (2016). Kokrajhar and Chirang Districts are included under Bodo Territorial Region (BTR) for administration. The Head Quarter of undivided Goalpara district was transferred from Goalpara

town to Dhubri town in 1879 AD. The Dhubri town became more important place as it located on the bank of the river Brahmaputra with good water communication and Rail & surface communication for all purposes. So, Dhubri town, the Head Quarter of Un-Divided Goalpara District automatically became the strong ground of location for freedom movements of India later and it witnessed many events of freedom movements up to the independent of India till 1947 (15th August).

AIM AND OBJECTIVE OF THE STUDY:

To make popular and focus of the contribution of the rural people as well as farmer of undivided Goalpara district of west Assam in the freedom movement of India to the present and future generations at large from which they can get encouragement to know in regard to the contribution and sacrifice of their predecessors for independent of their own mother land, also to remember the communal unity of different section of peoples of the region in the freedom movement of India to make it unity in diversity to make the country great by self rule.

METHODOLOGY OF THE STUDY:

For this study secondary data's like History books and other written materials like internet etc are used to prepare the topic of study to make it another record of document in regard to contribution of rural peoples and farmers of undivided Goalpara district in the freedom movement of India.

FREEDOM MOVEMENT IN UNDIVIDED GOALPARA DISTRICT IN VARIOUS PHASES:

In Indian Freedom movement, the people of Goalpara took active role and contributed a lot towards attainment the independence of India in 1947. People of

Goalpara took part nearly all freedom movements which had organized all over India. It is found in the history of Goalpara District that first anti- British movement had started by the king of Kashyap Nagar, from 1798 and continued to 1815 AD till his death over the boundary disputes of two Land lords. The Kashyap Nagar kingdom (1740-185) was situated in the south bank of the river Brahmaputra, bordering with present Bangladesh.

In 1917 AD, the unit of Indian National Congress was founded in Dhubri. After the Jalinwalabag tragedy on 13th April, 1919 AD protest rally were organized in Goalpara and Dhubri town. A huge number of rural people had attended in the protest rally and some jailed.

Non-Cooperation & Khilaphat movement in Goalpara District, Role of Farmers:

When in 1920AD Non-Cooperation movement and Khilaphat movement had started under the leadership of Mahatma Gandhi, the Congress Committee of Dhubri and Goalpara had been actively participated in all the nationwide freedom movements. As a part of this movement the people of undivided Goalpara had accepted the call to boycott the British goods. The people on the North bank of Brahmaputra in connection with this movement of Non-Cooperation leaders organized mass rally huge number of farmers had attended in rallies and also Programmes of boycott to British goods. In the South bank region of undivided Goalpara district this movement had impacted among the farmers of Rajabala, Fulerchar and Kharuabandha areas. The machineries of British administration had tried to stop the movement in the two big weekly markets namely Rajabala and Singimari, which are falls inside Garo Hills. The rural people and farmers of Goalpara had instantly shifted of the two weekly markets inside Goalpara district and made to continue the movement

against the British in the entire south bank region. The British administration had tried their best to get return of the two weekly markets inside the Garo Hills as earlier from the area of Goalpara district side, but in vain. During the Non-Cooperation movement of 1920AD, a huge number of people from Goalpara was arrested and imprisoned. Among them prominent were Bhai Bichitra Singh, Swami Krishna Nanda both from Bijni, Dewan Amir Ali, Kali Mohan Guha, Bijay Ghosh and Sarat Chandra Singha from Bilashipara, Serak Ali from Kakripara, Kedar Nath Goswami, Endra Nath Goswami, Ismail Khandakar, Mofiz Uddin Sheikh, Tofaj Uddin and Prafulla Chakraborty from Bilashipara. The Persons who were send to Jail from Goalpara Sub-division were Jogendra Chandra Nath, Braja Mohan Barman, Khabir Uddin Ahmed, Rafi Uddin Ahmed, Muhammad Jan, Nagina Prasad, Edris Mistiri, Surendra Das, Gafur Deka, Dwijendra Narayan Nath, Gouri Kanta Chakraborty, Samir Uddin Ahmed, Dugdha Nath, Chinta Haran Dey, Najim Uddin Ahmed, Kamor Uddin, Nasir Uddin Hussain, Hafij Uddin, Bahar Uddin, Ganga Dhar Das, Yudhishtir Hajowari, Gobinda Patgiri, Sukh Dev Prasad, Ganga Charan Bora and Aswini Kumar Das, were among prominent. Freedom fighters in north Salmara area had fought the British by awaking and aware people through by composing Mysterious songs, music, Plays, drama and drew some pictures and drawing. This entire works grew and developed the sense of people towards their fate and rights. Pictures were so attractive that they caught the attention of people. The middle class people could understand about the exploitation and suppression of British. So, most of the educated people participated in the freedom struggle and some of them resigned from the jobs of British government. Some educated youths and people directly joined the freedom struggle at large. The ultimate aims of these freedom fighters were to throw away the British rule and to establish self-rule and self-respect

in the administration. In Goalpara Dugdha Nath Nath Participated in the Non-Cooperation movement (1921) and imprisoned for six month rigorous jail. He was the member of the reception Committee of the Pandu Congress Conference in 1926. Sri Dwarika Nath Dihidar from Gossaigoan had also actively participated in the Non-Cooperation and was imprisoned for nine months in Jail. Sri sibendra Narayan Nath, from Baladmara of Goalpara, Sri Akhil Chandra Das from Pasaniya, Lalit Mohan Das from Sujangram, Sri Basanta Kumar Das from Narasinghabari, Sri Nagendra Singha from Mulagoan and Sri Bhadreswar Medhi of Bijni among others participated in this freedom movement of India.

When on 3rd February, 1928 Simon Commission reached India students picketing had instantly started in various locations of undivided Goalpara district. In 1930, on 12th March when Mahatma Gandhi started violation of salt act during the course of the Civil Disobedience movement which was a strong mass movement, like boycott of foreign goods, protest in front of the shop of foreign liquor and breaking of laws had started and this movement had continued till 1933 AD. During this movement at least sixty persons from different places of Dhubri sub-division were arrested and imprisoned and forty persons from Goalpara sub-division were arrested and imprisoned for participation in this anti-British movement. In the Civil disobedience movement of 1930 Monisankar Basumatari from Dudhnoi had participated in this movement. He had imprisoned for six months in 1930, one year in 1932 and also in 1942 he had sentenced for one year rigorous imprisonment in Jail. In 1934AD Muslim league started movement in undivided Goalpara district as well as Tribal league was formed. In 1940 Delegates from Dhubri and Goalpara had attended in the Ramgarh Conference of Congress. During the period of

Second World War, when Mahatma Gandhi called for SATYAGRAHA against the British Government, four Congress workers from the district had participated in the satyagraha (Mutation), Movement called by Mahatma Gandhi. In 1942, on 9th August in Bombay Conference of Congress in a resolution resolved for quite India movement with a slogan of “Do or Die” which had stormed all over India. The British Government had declared illegal and banned the Congress Party with arresting its leaders. At this time when some leaders of Assam State Congress Committee were returning from Bombay Conference by train were arrested from Dhubri Railway Station including Gopinath Bordoloi and Siddinath Sarma, the then, Assam state Congress Committee. Before his arrest Gopinath Bordoloi secretly passed the copy of the Bombay Congress Committee resolution with the help of a Congress worker of Dhubri town for publication to the masses of Dhubri and within two or three days the Copy of Bombay Congress Committee resolution in regard to quite India movement had spread to all over Assam. Like other parts of India, the flames of quite India movement reached in every nook and corners of undivided Goalpara district within a short span of time.

The movement took its serious turn in Goalpara sub-division. Public fines were imposed in several areas. When some peoples expressed deep concern was not agree to pay this public fines. But British Police reached to the house of one Farmer NIDHANU RAM RAJBANGSHI and forcibly tried to take his duo cattle from his house, he created hurdle to do that in many ways, but British Police shoot him to death. Farmer NIDHANURAM RAJBANGSHI is belief to be the first martyr of freedom struggle in undivided Goalpara district. Later Government inspection buildings (Bungalow) located at Agia and Krishnai were burned down by some rural picketers. Thousands of

peoples had tried to attack the Police Station located at North Salmara. British Government had collected Rupees 21 thousands as Public fines during this course of movement from Goalpara Sub-division area by force.

QUITE INDIA MOVEMENT (1942)

In the Quite India movement many middle class rural peoples including farmers from this district participated to oust the British. Many rural peoples like Sri Jogendra Narayan Rabha from Bodohapur of Agia, Sri Keshab Chandra Barua of Nibari, Sri Khirod Mohan Roy from Tukura, Sri Jitendra Narayan Das of Bongaigoan, Sri Janoki Ram Barman from Bagdoba of Dwarka, Lefaru Ram Bodo of shilsaf Damal of Dwarka, Sri Bheko Ram Barman from Jurigoan of Baida, Sri Dandi Charan Deka from Ranga Pani, Sri Kameswar Adhikari from Sujangram, Sri Jogendra Kumar Basumatary from Gossaigoan and Sri Janardhan Krishna Roy from Kokrajhar had actively Participated in the Quite India movement of 1942 AD. Secret peace Army was formed and organizational work were look after by Dalbir Singh Lohar and Bairam Singh. Later, when the banned on Congress party was withdrawn, the name of secret peace Army of Congress, converted to the name as Congress Sewa Dal. In 1945 AD Mahatma Gandhi visited Goalpara and Dhubri during freedom movement of India. From the Jalinwalabag massacre in 1919, non-cooperation movement in 1921 AD, Civil disobedience movement in 1930 AD, Violation of Salt act in 1932 AD, and in Quite India movement of 1942 in all freedom movement of India, the farmers and the rural peoples of undivided Goalpra district had actively participated along with all India movement to oust the British from India for self rule and self respect. They had willingly Sacrifices their life, facing Police atrocities, passed Jail life and imprisonment with rigorous punishment only for the eagerness to free their own mother land. Some freedom fighters of undivided

Goalpara district even, they had resigned from government job only to participate in the freedom movement of India. Like other parts of India the rural people and Students of this historic district participated in this movement in a body. They organized public rally, picketing programmes with leaving educational or academic life and organized awareness programmes on and about evils of British rule with organizing street play, song, music in public and market places of the district of important location of India linking with Railways and water ways with other places of India as this region was centre point of communication with other parts of India with north east India and was connected by Assam- Bengal Railways linking, its important location was Dhubri town connecting with water route direct to Bengal.

INFLUENCE OF FREEDOM MOVEMENT IN PRESENT DHUBRI DISTRICT OF WEST ASSAM with the support of farmers:

The freedom movement of India along with entire undivided Goalpara district had also greatly influenced in the area of former Dhubri subdivision of former Goalpara district which is now a District located in west Assam. After the foundation of Indian National Congress in 1885 AD which had conducted the SWADESHI or anti-Partition of Bengal movement in 1905 AD. The Congress party had greatly influenced in Eastern India. Though the political leaders of Assam had been maintaining close contact with the Indian National Congress from very beginning it was not before 1921 that the Provincial Congress Committee came into existence in Assam. It is mention here that delegates from different Association including the Assam Association participated in the yearly Congress Session. In fact, the, political leaders of Assam had been implementing the programmes chalked out by the Congress. Yet Assam came under the fold of the Indian National Congress only after it had become really a

people's Congress with the participation of Mahatma Gandhi. The Assam Provincial Congress Committee was formed on 5 June, 1921 in a meeting presided over by Krishna Kanta Bhattacharyya, Kuladhar Chaliha being the first president of the Assam Provincial Congress Committee. From that time freedom movement gained further momentum in Assam. However, prior to formation of Assam Provincial

Congress Committee, in 1917 Dhubri Congress Committee was formed. Its first President was Lalit Mohan Dutta. The Dhubri Congress and its people in 1919 organized various public rally in Dhubri in protest against the tragic Jalinwala Bag massacre of 13th April, 1919 in support of rural peoples and farmers.

In 1914 AD, Mahatma Gandhi returned from South Africa to India and in Indian Politics and Mahatma Gandhi used SATYAGRAHA as an instrument for anti- British movement in India. In 1917 AD, Mahatma Gandhi started disobedience of Law movement in favor of NEEL farmers of CHAMPERAN region Bihar. In 1920 AD, Non-Cooperation and Khilafat movement was started jointly all over India on 19th March and in Dhubri also peoples from different religions observed general strike in support of this Movement. In 1920, on 1st August the Congress party started programmes of Non-violence movement all over India and Dhubri Congress had also observed this programme with programmes of resignation from Government jobs, avoidance of Government meetings, leaving of Schools by Students, avoiding of British Courts and Council, strong protest to send Indian Army to Mesopotamia and rejection of British Goods etc. in 1921 Mahatma Gandhi had visited Dhubri along with many places of Assam.

During the course of Civil disobedience movement

of 1930 which was continued till 1933, all section of rural peoples of Dhubri spontaneously participated in this movement. A huge number of peoples from Dhubri had arrested and imprisoned in Dhubri Jail. British ammunition looters from Chittagong had fled to Dhubri and took shelter here. At this time the Gorkha Regiment of Indian Army had cordoned Dhubri town and conducted complete search operation in every house of Dhubri town to capture all suspected ammunition looters of Chittagong of Bengal suspecting took shelter in Dhubri town. In 1935AD, Bipin Chakraborty coming from Calcutta to Dhubri started labour movement in Dhubri and from December, 1936, labour movement in 'WIMCO' Factory of Dhubri Continued for nearly eleven months.

In 1937 AD Subhash Chandra Bose and in 1938 AD Jawaharlal Nehru visited Dhubri in connection with freedom movement of India. Labors of Dhubri WIMCO staged demonstration in the factory against the British. During the course of Quite India Movement of 1942 AD,(8 August) the news about Quite India was speeded from Dhubri to all over Assam as Gopinath Bordoloi along with his ally Siddhinath Sarma were arrested from Dhubri Railway while they returning from Bombay bringing with Quite India movement resolution letter. However before their arrest the letter was able to handle by one Congress worker Biraj Mohan Dutta secretly and before search operation by Police, the resolution letter was able to send to Guwahari by another Congress worker Ritendra Mohan Dutta and for that Quite India movement was able to start in all over Assam in scheduled time frame from 8 August, 1942. During Quite India Movement picketers of DHUBRI burned down the Public works Department (PWD) office Brahma Boarding and tried to burn Railway Station, court building with trying and Telegraph office with trying to attack Rupshi Airport without success. During Quite India

movement in Dhubri district (Present) rural peoples and farmers of Bilasipara cutting down the main road had protested against to send Indian Army to Mesopotamia. After the Quite India Movement, the anti- British movement in Dhubri was conducted secretly. In 1945AD Mahatma Gandhi visited DHUBRI again

And stayed at in the Balurchar areas of the town. A huge number of peoples in Dhubri were arrested in Connection with the Quite India Movement. Forward Block Party founded by (Netaji) Subhash Chandra Bose, had also contributed a lot in this movement in Dhubri. So, it is very remarkable that during freedom movement of India the rural peoples and farmers of Dhubri district had played a significant role to free India from the British rule. The farmers and rural peoples of this region had come forward spontaneously to support the freedom fighters to gain in their movement for independent of India. So, the contribution of rural peoples and farmers of undivided Goalpara district cannot be ignore in any measures.

CONCLUSION:-

Thus it may come to the conclusion that the freedom movement of India which had started in undivided Goalpara district of west Assam along with all over India and Assam with participating farmers and rural peoples in different stages finally decided to expel the British from the soil of India as well as from Undivided Goalpara district of Assam. Freedom struggle in the undivided Goalpara district had some great effects. The region was perhaps the linking ground of freedom movement all over Assam as this region is located in the gateway to North East India from other parts of India. The freedom fighters and the leaders of the Congress enjoyed very simple livelihood and life style and dedicated life for the sake of freedom the British rule. Almost all leaders

used to wear KHADDAR and Dhoti Kurta were common dress from Public funds donated by rural peoples and farmers. Personalities like Sarat Chandra Singha had also participated in the freedom move from this region. The freedom fighters from Undivided Goalpara District, they talked the truth, adopted non-violence method, bearded the pain of Punishment by British ruler and also passed jail life. For long time only for free the country. Their speeches were like firebrand .Facing British atrocities and tortures, but still they remained calm and firmed on their aim and objectives. All these nature, behavior, activities and determination make the rural mass and general people astonished and come forward to support them. The respect of leaders by rural peoples and farmers involved in freedom movement in undivided Goalpara district and Dhubri subdivision by mass people strengthened our national movement of various stages in undivided Goalpara district and the support of rural peoples and farmers were at large and India finally achieved its independent (freedom) from the British on 15 August, 1947.

REFERENCES,

1. Goalpara Zilar etihash- by , Sibanath Sharma
2. Article of Nurul islam chakdar
3. Goalpara zilar Jana etihash- Shanta Barman
4. New History of Assam and India- Dr. Kalyan Chaudhury.
5. Souvenir-(2014) - P, B. College, Gauripur.
6. i.bid
7. Zamidar kalin Goalpara zilar arth- samajik awastha- Dr. Amalendu Guha

8. Gazetteer of Bengal and North East India – B.C. Allen, EA. Gait, H.F.Howard,CGH Allen.
9. Maulana Abdul Hamid Khan Bhashani- Saiyed Makshud
10. Muslim in Assam politics- Dhar
11. Chandar Dinga – Asom Sahitya Sabha(1997)- Bilasipara
12. Writings of Sarat Chanra Singha- Edited by Sunity Sanowal.

*****

উত্তৰপূৰ্ণ ভাৰতেৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰাম
অবিভক্ত গোয়ালপাৰা ওৰফে ধুবুৰী জিলা,
কোচ ৰাজবংশীগুলান আৰ ৰাজবংশী কবিতা

ড० দ্বিজেন্দ্ৰ নাথ ভকত
অবসৰপ্ৰাপ্ত অধ্যাপক, আসমীয়া বিভাগ
চিলাৰায় মহাবিদ্যালয়, গোলকগঞ্জ
তথা
সভাপতি
কোচ-ৰাজবংশী সাহিত্য সভা

স্বাধীনতা আন্দোলনত উত্তৰ পূৰ্ণ ভাৰত :

ভাৰতেৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামত উত্তৰপূৰ্ণ ভাৰতেৰ ভূমিকা আছিলো গুৰুত্বপূৰ্ণ। 'আজাদী কি অমৃত মহোৎসবে'ৰ সাথত সংগতি ৰাখিয়া ডোনাৰ মন্ত্ৰালয়ে গুয়াহাটীত আয়োজন কৰা উত্তৰপূৰ্ণ মহোৎসবেৰ শেষুয়া অনুষ্ঠানত অংশ নিয়া ভাৰতেৰ মহামান্য ৰাষ্ট্ৰপতি শ্ৰীৰামনাথ কোবিন্দ মহাশয় গুয়াহাটীত থাকা শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেব কলাক্ষেত্ৰেৰ আন্তৰ্জাতিক প্ৰেক্ষাগৃহত কৈছিল “দেশ যে সময়ত স্বাধীনতাৰ মহোৎসব উদ্‌যাপন কৰি আছে, এই একে সময়তে দেশবাসীয়ে স্বাধীনতা সংগ্ৰামী গুলাকো সৰণ কইৰছে। ইংৰাজেৰ হাতথাকি দেশ মাতৃক স্বাধীন কৰাৰযোনে পত্নিজন ভাৰতীয়ই কেমন কৰি আত্মবলিদান দিছিল তাক আজি সগায় সৰণ কইৰছে। উত্তৰপূৰ্ণাঞ্চলেৰ জনতাও এই স্বাধীনতা সংগ্ৰামত যে ৰূপে পইৰছিল। এই কথা মহামান্য ৰাষ্ট্ৰপতি স্বীকাৰ কইৰছে। উত্তৰ পূৰ্ণাঞ্চলেই আছিলো দেশত স্বাধীনতা সংগ্ৰাম আৰম্ভ হওয়াৰ দুতিয়া জাগা। যোগাযোগেৰ পাক থাকি খুবেই অনুন্নত তথা

দেশেৰ ভিন জাগাৰ সাথত সম্পৰ্ক হীন হয়৷ থকা স্বত্বেও সেই সময় সাৰা দেশ জুৰি হওয়া দেশ প্ৰেমেৰ অন্তসলিলাৰ সাথত নিজক বিচ্ছিন্ন কৰা নাছিলো, বিশেষ কৰিয়া স্বাধীনতা সংগ্ৰামেৰ আৰম্ভ হওয়াৰ সমায় থাকিয়া অনেকে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিয়া আসিছিল। মহাত্মা গান্ধীৰ অসহযোগ আন্দোলন আৰ আইন অমান্য আন্দোলনেৰ সাথতে ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনেৰ সাথতে নিজকে সমৰ্পিত কৰিয়া নিছিল এই অঞ্চলেৰ জনতায়। সমান্তৰালভাবে নেতাজী সুভাষ চন্দ্ৰ বসুৰ সংগ্ৰামী সত্তাতো নিজকে সমৰ্পিত কুৰয়া আজাদ হিন্দ ফৌজ বৃটিশ সেনাৰ থাকিয়া মনিপূৰেৰ মৈবাং নিজেৰ দখলত নিছিল আৰ ভাৰতেৰ মাটিত পত্নম বাৰেৰ জৈন্যে বিজয়েৰ নিশ্চান উৰুয়াইছিল। দেশ ভাগেৰ সামায় উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চল যথেষ্ট ক্ষতিৰ সন্মুখীন হওয়াৰ প্ৰসঙ্গ টানিয়া আনি ৰাষ্ট্ৰপতি শ্ৰীযুত ৰামনাথ কোবিন্দে নিজেৰ বাষণত কয় যে দেশ ভাগ কৰাৰ সিদ্ধান্তয় উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চল ব্যাপক ভাবে ক্ষতি কইৰছে। ভাষণ প্ৰসঙ্গত ৰাষ্ট্ৰপতি আৰো কয় যে অঞ্চলটাৰ পৰায় ২৮ শতাংশ মানষি পাহাৰীয়া এলাকাত বসত কৰে তথা উমাৰা হইল জনজাতীয় লোক। অসমক যদি এই গণনাৰ থাকি বাদ দেওয়া হয় তাইলে বাকী ৬০ শতাংশ জনসংখ্যায় হৈছে জনজাতীয় লোক। উত্তৰপূৰ্বাঞ্চল জনজাতী লোকেৰ গৃহভূমি বুলিয়া অভিহিত কৰিয়া উনায় আৰো কয় যে ভাৰতেৰ চিনাক্ত ৭০৫ টা অণুসূচীত জনজাতিৰ ভিতিৰা ১৩৬ টায় উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত পাওয়া যায়।

মহামন্য ৰাষ্ট্ৰপতি শ্ৰীযুত ৰামনাথ কোবিন্দেৰ উক্ত ভাষণেৰ অল্প কথা তাকিয়ায় অনুমান কৰিয়া নিবাৰ পাই যে উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলেৰ জনসাদাৰণ ভাৰতেৰ স্বাধীনতা সংদ্ৰামত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা নিছিল। এটা পূৰ্বেৰ আলোৰ মতো সৰ্বজন বিদিত তাক কোনোদিন অস্বীকাৰ কৰিবাৰ পাইনা। ভাৰতেৰ জনসাধাৰণে ইয়াক কৃতজ্ঞ ভাবে স্বীকাৰ কৰি নেয়। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ভাষনে তাৰ প্ৰমান।

ব্ৰিটিশ শাসনেৰ সময় গৌয়ালপাৰা :

এটে গৌয়ালপাৰা বুলতে প্ৰাচীন গৌয়ালপাৰা জিলাৰ কথাকে কওয়া হৈছে। সেই প্ৰাচীন গৌয়ালপাৰা, বঙাইগাওঁ, চিৰাং, কোকৰাঝাৰ, ধুবুৰী, দক্ষিণ শালমাৰা-মানকাচৰ জিলা। ১৭৬৩ খৃঃত দেওয়ানী পাওয়াৰ সাত্ৰে সাত্ৰে আনুষ্ঠানিক ভাবেপ্ৰাচীন সেই গৌয়ালপাৰা ব্ৰিটিশ কোম্পানীৰ হাতত যায়। ওয়াৰেন্ট হোষ্টিংছেৰ সময় (১৭৭২-১৭৮৫) পথমে জিলা গুলাৰ সৃষ্টি হয়। সেই সময় গৌয়ালপাৰা জিলা প্ৰশাসনেৰ ক্ষেত্ৰত বংপুৰ জিলাৰ (বৰ্তমান বাংলাদেশ) অন্তভুক্ত হয়যোদিও কাৰ্যতঃ ব্ৰিটিশ শাসন সেই সময় এই জিলাত স্থায়ী হয় নাই। লৰ্ড কৰ্ণয়ালেছেৰ (১৭৮৩-১৭৯৩ খৃঃ) শাসনেৰ শেষেৰ পাকে এই জিলাত থানাৰ সৃষ্টি হয়। পত্ৰমে ধুবুৰী আৰ গৌয়ালপাৰা আৰ পৰে কড়াইবাৰী (পিঞ্জীমাৰী) থানা স্থাপন হয়। ১৭৯২ খৃষ্টাব্দ পৰ্যন্ত গৌয়ালপাৰাৰ স্থায়ী থানা নাছিলো। এই কথা আমৰা সেইট সাহেবেৰ বিবৰণীৰ থাকিয়াও জানিবাৰ পাই। ১৮২২ খৃষ্টাব্দেৰ একটা অধ্যাদেশেৰ দ্বাৰায় উক্ত তিনথান থানাৰ নিয়া (ধুবুৰী, গৌয়ালপাৰা, কড়াইবাৰী-গাৰোপাহাৰ সহ) গৌয়ালপাৰা নাম দিয়া একান জিলা গঠন কৰা হয়। ব্ৰিটিশেৰ অসম অধিকাৰেৰ পৰে ১৮২৬ খৃঃত এই জিলা অসম প্ৰদেশেৰ সাত্ৰত সাঙৰে দেওয়া হয়। ১৮৬৪ খৃঃত ব্ৰিটিশেৰ ভূটান দুয়াৰ জয়েৰ পৰে উক্ত দুয়াৰগুলা পুব দুয়াৰ নাম দিয়া জিলা গঠন কৰি একজন ডেপুটী কমিশনাৰ দিয়া শাসন কৰা হয়। ১৮৬৫ খৃঃত কোচবিহাৰ কমিশনাৰ সৃষ্টি কৰা হয় আৰ গৌয়ালপাৰা জিলা পুব দুয়াৰেৰ সাত্ৰত একসাত কৰি উক্ত কমিশনাৰেৰতলত ৰাখা হয়।^২ ১৮৬৯ খৃঃত নয়াকৰি গৌয়ালপাৰা জিলাৰ সৃষ্টি কৰা হয়। ১৮৭৪ খৃঃত যখন অসম প্ৰদেশ গঠন কৰা হইল তখন গৌয়ালপাৰা জিলা পুব দুয়াৰ সুদায় অসমেৰ সাত্ৰত সামিল কৰা হইল। অসম ভূমি আৰ ভূমি ৰাজস্ব অধ্যাদেশ (১৮৮৫ ইং) জাৰি কৰাৰ সময় বিজনী, খেচপাৰা, পৰ্বত জোয়াৰ, চাপৰ, গৌৰীপুৰ আৰ কড়াইবাৰী

এই ছয়জন জমিদাৰে চিৰস্থায়ী বন্দোবস্ত (১৭৯৩ ইং) বিতে সৰকাৰক মাত্ৰ ১১৪১০ টকা (বছৰি) খাজনা দেওয়া নাগিছিল। জমিদাৰ ছয়জন হৈলেও পৰগনা আছিলো ১৭ খন। ১৮৮৬ সনেৰ অসম অধ্যাদেশত জমিদাৰেৰ সত্ৰ গুলান হ্রাস কৰা হওয়া নাছিলো।

১৯০৫ সন পৰ্যন্ত গোয়ালপাৰা জিলা অসমেৰ সাথত সামিল হয় আছিলো। সেই সনতে বাংলা ভাগ হয়। পূৰ্ববঙ্গক অসমেৰ সাথত সাংৰেয়া পূৰ্ববঙ্গ আৰ অসম নামে এখন নয়া ৰাজ্য গঠন কৰা হয়। গোয়ালপাৰা জিলাখন এই নৌতন ৰাজ্যখনেৰ অংগ হয় পৰে। বাংলা ভাগেৰ বিৰুদ্ধে জন্ম নেওয়া স্বদেশী আন্দোলনেৰ ফলত ১৯১২ সনত বাংলা ভাগ বা বংগ বিভাজন নাকচ কৰা হয় আৰ গোয়ালপাৰা জিলাখন আৰো অসমেৰ সাথত সামিল হয়।^{১০} তখন থাকিয়া গোয়ালপাৰা অসমেৰ অবিচ্ছেদ্য অংগ হয় থাকে। এটিতে উল্লেখ কৰিবাৰ পাই যে শ্ৰেণীগত ভাবে জমিদাৰগুলানে বৃটিশ শাসনেৰ শেষ নাহওয়া পৰ্যন্ত বৃটিশেৰ সহযোগী হিসাবে ৰয়া যায়। গোয়ালপাৰাৰ জমিদাৰগুলানে প্ৰত্যেক ক্ষেত্ৰতে উমৰা সৰ্বতোভাবে বৃটিশেৰ শাসনেৰ সাথত সহযোগ কৰি আছিল।^{১১} ভাৰতেৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰাম শক্তিশালী হয় উঠাৰ সময়তো জমিদাৰ গুলান বৃটিশেৰ পক্ষত আছিলো। জমিদাৰী ব্যবস্থাৰ জৈন্যে সৰকাৰী ভাবে গোয়ালপাৰা জিলাখনক অসমেৰ বাংলা জিলা বুলিয়া কওয়া হৈছিল।^{১২} জমিদাৰগুলানে এমনকি গোয়ালপাৰা জিলাখনক বাংলাৰ সাথত সামিল কৰাৰ জৈন্যেও নাগি আছিল।^{১৩} কিন্তুক জমিদাৰগুলাৰ আওড়ালত সাধাৰণ প্ৰজাৰ ভিত্তিৰা স্বাধীনতাৰ আণ্ডন দাওদাও কৰি জ্বলি উইটছিল।

স্বাধীনতা আন্দোলনেৰ সময় অবিভক্ত গোয়ালপাৰা ৪-

উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলেৰ অন্যান্য জাগাৰ মতোন গোয়ালপাৰাত ভাৰতেৰ স্বাধীনতা আন্দোলন পুৰাদমে আৰাস্ত হৈছিল। ১৯১৭ সনত ধুবুৰীত ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছেৰ শাখা স্থাপিত হয়। ১৯১৯ সনেৰ

১৩ এপ্রিলত হওয়া জালিওয়ানা বাগেৰ হত্যাকাণ্ডেৰ প্ৰতিবাদত ধুবুৰী আৰ গোয়ালপাৰাত জনসভা অনুষ্ঠিত হয়। ১৯২০ সনত ভাৰতত অসহযোগ আন্দোলন আৰম্ভ হয়। ধুবুৰী আৰ গোয়ালপাৰা কংগ্ৰেছেও আন্দোলনেৰ কাৰ্যসূচী পালন কৰে। এই আন্দোলনেৰ অন্যতম কাৰ্যপন্থা অছিলো বিলাতী জিনিস বৰ্জন কৰা। ব্ৰহ্মপুত্ৰেৰ উত্তৰপাৰে মেলা জাগাত এই আন্দোলন উপলক্ষে শোৰাযাত্ৰা আৰ বিলাতী জিনিস বৰ্জন অনুষ্ঠান পালন কৰা হয়। দক্ষিণপাৰেৰ ৰাজাবালা, শিঙ্গীমাৰী, ফুলেৰ চৰ, খাৰুয়া বান্দা আদি জাগাত এই আন্দোলন মাথা চাৰে ওঠে। দক্ষিণপাৰেৰ সেই সময়কাৰ বৰোহাট শিঙ্গীমাৰী আৰ ৰাজাবালাত ব্ৰিটিশ কৰ্মচাৰী গুলানে এই আন্দোলনক বাধা দেয়। ফলত জনসাধাৰণে হাট দুইখন বৰ্জন কৰিয়া গোয়ালপাৰা জিলাৰ ভিতিৰা আনি হাট দুইখন বসায়। ব্ৰিটিশগুলানে মেলা চেপ্টা কৰিয়াও শিঙ্গীমাৰী হাট আৰো বসেবাৰ পায় নাই। ১৯২০ সনত অসহযোগ আন্দোলনেৰ সময় অবিভক্ত গোয়ালপাৰা জিলাৰ মেলা মানষি কাৰাবৰণ কৰে।

১৯৩০ সনেৰ ১২ মাৰ্চত মহাত্মা গান্ধীৰ নুন আইন অমান্য আন্দোলন আৰম্ভ হয়। এই উপলক্ষে ভিনভিন জাগাত বৈদেশী জিনিস বৰ্জন, মদেৰ দোকানত ধৰ্ণা, কৰ বন্ধ আৰ আইন অমান্য কৰা হয়। এই আন্দোলন ১৯৩৩ সন পৰ্যন্ত চলে। ধুবুৰী মহকুমাত সেই সময়ত বিভিন্ন জাগাত পৰায় প্ৰাইটজন মানসি গ্ৰেপ্তাৰ হয় আৰ কাৰাবাস খাটে। গোয়ালপাৰা মহকুমাৰ মেলা জাগাত চল্লিশজন খানেক কৰ্মীক কাৰাদণ্ড ভোগ কইৰছিল। ১৯৩৪ সন থাকিয়া গোয়ালপাৰা জিলাত বুজলীগ আন্দোলনেৰ সূত্ৰপাত হয়। পৰায় সমসাময়িক ভাবে ট্ৰাইবেল লীগৰো সৃষ্টি হয়। সনত ৰমেশ চক্ৰবৰ্তীৰ নেতৃত্বত বিলাসীপাৰাৰ মৎসজীৱীগুলানে মীন মহলগুলান পত্তন গেওয়া নিয়া জমিদাৰেৰ বিৰুদ্ধে আন্দোলন চলায়। একমাস ধৰিয়া সত্যাগ্ৰহ চলে। জমিদাৰেৰ বৰকান্দ নিৰস্তুসত্যাগ্ৰহীগলানৰ উপুৰা নাটচালনা কৰে। কয়েকজন কৰ্মী আহত হয়।

১৯৩৫ সনত গোয়ালপাৰা জিলাত কমিউনিষ্ট আন্দোলনেৰ সূচনা হয়। কংগ্ৰেছেৰ নয়া গঠন তন্ত্ৰ মতে ১৯৩৭ সনত ধুবুৰী আৰ গোয়ালপাৰা কংগ্ৰেছ আৰো গঠিত হয়। ধুবুৰী মহকুমাত এই ক্ষেত্ৰত আগভাগ নিছিল যতীন দাস নামেৰ একজন ব্যক্তিয়ে। গোয়ালপাৰা মহকুমাতো জাতীয় আন্দোলন গঢ় নেয়। ১৯৩৫ সন থাকিয়া গৌৰীপুৰ, চাপৰ, বিলাসীপাৰা, হালাকুৰা, গোলকগঞ্জ, বতিয়াদহ, মৰাকুৰা, আগমনি, সুকচৰ, বিজনী, মানিকাচৰ, কাচখানা, মটেৰবাৰ, পাগলাহাট, ঝাপুসাবাৰী, বগৰিবাৰী, বিদ্যাবডাবৰী, সাপটগ্ৰাম, তামাৰহাট ইত্যাদি জাগাত স্থানীয় কৰ্মীগুলানে আন্দোলন তীব্ৰতৰ কৰিতোলে। ১৯৩৭ সনত নেতাজী ধুবুৰী আইসে, ধুবুৰী থাকিয়া ৰেলদিয়া গুয়াহাটী বুলি গেইতে মেলা জাগাৰ ৰেল ষ্টেশনত কৰ্মীগুলাক উৎসাহ দিছিল। কৰ্মীগুলানে কৃষক শ্ৰমিক আৰ মধ্যবিত্তগুলাৰ মাজত সংগঠন গড়ে তুইলছিল। ১৯৩৭ সনত জবহাৰলাল নেহৰু ধুবুৰী আইসে। ১৯৩৮ সনেৰ ডিসেম্বৰ মাস থাকিয়া এগাৰো মাস ধৰিয়া মেচ ফেক্টাৰী ধৰ্মঘট হয়। এই ধৰ্মঘটেৰ নেতৃত্ব দিছিল বিপিন চন্দ্ৰ চক্ৰবৰ্তীয়ে। ১৯৪০ সনত কংগ্ৰেছেৰ ৰামগড় অধিবেশনত ধুবুৰী আৰ গোয়ালপাৰাৰ কংগ্ৰেছেৰ প্ৰতিনিধি গুলানে যোগদান কইৰছিল। ভাৰতেৰ অন্যান্য জাগাৰ মতো গোয়ালপাৰা জিলাতো বিপ্লবেৰ আগুন জ্বলে। ধুবুৰীৰ গড়কাপ্তানী অফিস, হাইস্কুলেৰ অস্থায়ী অফিস জ্বলেয়া দেওয়া হয়। ৰূপসী বিমান কোঠ আক্ৰমনেৰ চেষ্টা কৰা হয়। বিভিন্ন জাগাত কৰ্মী গুলাক গ্ৰেপ্তাৰ কৰা হৈছিল।

গোয়ালপাৰা মহকুমাতো স্বাধীনতা আন্দোলনেৰ ব্যাপক আকাৰ ধাৰণ কৰে। কয়েকটা জাগাতো পাইকাৰী জৰিমানা কৰা হয়। এই জৰিমনা দেওয়াৰ অস্বীকাৰ কৰাত গোয়ালপাৰা মহকুমাৰ নিধুবাম ৰাজবংশীৰ হালুয়া গৰু হাল অনিবাৰ চেষ্টা কৰা হয়। নিধুবাম ৰাজবংশীয়ে দেওয়াত অস্বীকাৰ কৰাত তাক গুলি কৰি মাৰি ফেলা হয়। নিধুবাম ৰাজবংশী আছিলো গোয়ালপাৰা জিলাৰ ৪২ৰ আন্দোলনেৰ

পত্তম স্বহীদ। ১৯৪৩ সনত যোগাযোগ বন্ধ কৰাৰ বাবে সাতহাজাৰ মানুহ জোটে হয়া বিলাসীপাৰাৰ ৰাস্তা কাটি দেওয়া হৈছিল। এই কাজত নেতৃত্ব দেওয়াইয়া হৰিচৰণ দাস আৰ পুণ্য দাস (মেবো)ক গ্ৰেপ্তাৰ কৰিয়া আনেক নিৰ্যাতন দেওয়া হয়।

১৯৪৪ সনত মুসলিম লীগ আন্দোলন জোৰদাৰ হয়া উঠে। মৌলানা আব্দুল হামিদ ভাষানী আছিলো মুসলীম লীগেৰ গোড়িয়া। ধৰ্মেৰ নাম দিয়া দুই ধৰনেৰ জাতি প্ৰচাৰ কৰা হয়। ১৯৪৭ সনত ৰেডফ্লিক সাহাবক বংগদেশ আৰ পঞ্জাবত পাকিস্থান আৰ ভাৰতেৰ সীমা নিৰ্ধাৰণ কৰাৰ জৈন্যে দায়িত্ব দেওয়া হৈছিল। সেই সময় ধুবুৰী, শালমাৰা, মানিকাচৰ, বেলাসীপাৰা, আৰ গোলকগঞ্জ আদি থানা কয়খান পাকিস্থানেৰ অন্তভুক্ত হওয়া নাগে বুলি মুছলিম লীগে দাবী উত্থাপন কৰিয়া আন্দোলন চলাইছিল। এই আন্দোলনেৰ ফলস্বৰূপে ১৪ আগষ্ট বগৰীবাৰীত মুছলিমলীগেৰ উস্কানিত সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষ হয় আৰ কয়েকজন লোক প্ৰান হাৰায়।

স্বাধীনতা আন্দোলনত অংশ নিয়া মুক্তিযোদ্ধা হিসাবে তাম্ৰপত্ৰ লাভ কৰাইয়া গোয়ালপাৰা (অবিভক্ত) জিলাৰ মুক্তি যোদ্ধাগুলান ৪-

ভাৰতমাতাৰ মুক্তি সংগ্ৰামত যোগদান কৰিয়া গোয়ালপাৰা জিলাৰ বিভিন্ন সম্প্ৰদায়েৰ মেলা মানষি কাৰাবাস খাইটছিল। ১৯২০ সনত ধুবুৰী আৰ গোয়ালপাৰা মহকুমা মিলিয়া পৰায় অৰ্ধশতাধিক লোক কাৰাবৰণ কইৰছিল। অগনন লোকেৰ আত্মত্যাগ, নিৰ্যাতন ভোগ কাৰাবাস আৰ নিজেৰ সুখ বলিদান গেওয়াৰ ফলত সেনে আমৰা স্বাধীনতা লাভ কইৰছোং। ইতিমধ্যে বেশীখান লোকে এই ধৰা ধাম ছাৰি চলি গৈছে। স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পচিশ বছৰ পাছত ভাৰত স্বাধীন হওয়াৰ ৰূপালী জয়ন্তী হিসাবে ভাৰতেৰ প্ৰধান মন্ত্ৰীয়ে মুক্তি যোদ্ধাগুলানক তাম্ৰপত্ৰ দিয়া স্বকৃতি দিছিল। প্ৰধন মন্ত্ৰীৰ হয়া অসমেৰ মানী মুখ্যমন্ত্ৰী শৰৎ চন্দ্ৰ সিংহ মহাশয় ১৪/৫/১৯৭৩ ইং তাৰিখত

তস্ৰ পত্ৰ প্ৰদান কইৰছিল। সেই তস্ৰপত্ৰ লাভ কৰা অবিভক্ত গোয়ালপাৰা
জিলাৰ মুক্তি যোদ্ধা গুলান আছিলো এমন খবনেৰ-

তস্ৰ পত্ৰ পাওয়া ধুবুৰী মহকুমাৰ মুক্তি যোদ্ধা গুলান -

- ১) যতীন্দ্ৰ নাৰায়ন দাস- গৌৰীপুৰ।
- ২) নিৰঞ্জন ঘোষ - ধুবুৰী।
- ৩) পুলকেশ দে সৰকাৰ - ধুবুৰী।
- ৪) বিশ্বনাথ ভট্টাচাৰ্য - মধু শৌলমাৰী।
- ৫) বঙ্কিম চন্দ্ৰ সুৰ - চাপৰ।
- ৬) উপেন্দ্ৰ বিজয় দাস - বিলাসীপাৰা।
- ৭) বিভূতি ভূষণ সৰকাৰ - ধুবুৰী।
- ৮) শৰৎ চন্দ্ৰ সিংহ - বিলাসীপাৰা।
- ৯) পুলিন বিহাৰী নাগ - চাপৰ।
- ১০) জলদিন্দ্ৰ সৰকাৰ - চাপৰ।
- ১১) প্ৰিয়কান্ত মিত্ৰ - ধুবুৰী।
- ১২) বিপিন চক্ৰবৰ্তী - ধুবুৰী।

তস্ৰ পত্ৰ পাওয়াইয়া গোয়ালপাৰা মহকুমাৰ মুক্তিযোদ্ধাগুলান

- ১৩) শিবেন্দ্ৰ নাৰায়ন নাথ - বলদমাৰী, গোয়ালপাৰা।
- ১৪) যোগেন্দ্ৰ নাৰায়ন ৰাভা - বদোহাপুৰ, আগিয়া।
- ১৫) কেশব চন্দ্ৰ বৰুৱা - নিবাৰী।
- ১৬) ক্ষিৰোদ মোহন ৰায় - টুকুৰা।
- ১৭) জিতেন্দ্ৰ নাৰায়ন দাস - বঙাইগাওঁ .
- ১৮) জানকী ৰায় বৰ্মন - বাঘডোবা, দ্বাৰকা।
- ১৯) লেখাৰু ৰাম বৰো - শিলসাকোঁ, ডামীল।
- ২০) ভেকোৰাম বৰ্মন - জুৰিগাওঁ, বায়দা।
- ২১) চণ্ডী চৰণ ডেকা - ৰাঙাপানী।

- ২২) কামেশ্বৰ অধিকাৰী - সৃজন গ্ৰাম।
- ২৩) মনিশঙ্কৰ বসুমাতাৰী - দুখনৈ।
- ২৪) অখিল চন্দ্ৰ দাস - পাচনিয়া।
- ২৫) ললিতমোহন দাস - সৃজনগ্ৰাম।
- ২৬) দুগ্ধনাথ নাথ - গোয়ালপাৰা।
- ২৭) বসন্ত কুমাৰ দাস - নৰসিংহ বাৰী।

তাম্ৰপত্ৰ পাওয়াইয়া কোকৰাঝাৰ মহকুমাৰ মুক্তিযোদ্ধাগুলান-

- ২৮) কৃষ্ণগনন্দ ব্ৰহ্মচাৰী - মানিকপুৰ।
- ২৯) নিমাই চান্দ দত্ত বৰুয়া - ধনতোলা।
- ৩০) দুৰিকা নাথ দিহিদাৰ - গোসাইগাওঁ।
- ৩১) যোগেন্দ্ৰ কুমাৰ বসুমাতাৰী - গোসাইগাওঁ।
- ৩২) জনাৰ্দন কৃষ্ণ ৰায় - কোকৰাঝাৰ।
- ৩৩) নগেন্দ্ৰ সিংহ - মুলাগাওঁ।
- ৩৪) ভদেশ্বৰ মেধি - বিজনী।

স্বাধীনতা আন্দোলনত উপুৰাৰ ব্যক্তিগুলাৰ বেশিখনে কাৰাবাস খাটিছিল। গোয়ালপাৰা জিলাখনত ধুবুৰী, গোয়ালপাৰা জিলাখনত ধুবুৰী, গোয়ালপাৰা আৰু কোকৰাঝাৰ মহকুমা হিসাবে ভাগ কৰিয়া তাম্ৰ পত্ৰ দিছিল।

স্বাধীনতা সংগ্ৰামত গোয়ালপাৰা জিলাৰ কোচৰাজবংশীগুলান :-

ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামত অংশ নিয়া আত্মবলিদান তথা কাৰাবাস খাটাৰ উপৰন্ত বিভিন্ন ভাবে অংশ গ্ৰহণ কৰাইয়া হিসাবে ৰাজবংশী লোকেৰ নাম পাওয়া যায়। তাৰে একটা খতিয়ান তুলি ধৰা হইল :-

১) মহাৰাজ মহেন্দ্ৰ নাৰায়ন - (১৭৮৮-১৮১৫) বৃটিশেৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কইৰছিল। মোগলেৰ দিনত

কড়াইবাৰীৰ জমিদাৰ কওয়া হৈছিল। বৃটিশ ইমাক চৌধুৰী উপাধি দেয়।

- ২) বনাবাম চৌধুৰী - ১৭৮৯ সনত গোয়ালপাৰাৰ নিমখ কুঠি নিয়া বগৰা হওয়াত বৰকান্দাৰ দ্বাৰায় বেহেলী সাহাবক হত্যা কৰে।
- ৩) শৰৎ চন্দ্ৰ সিংহ - তাম্ৰ পত্ৰ পাওয়াইয়া, ১৯২০-২১ /২২ সনত কাৰাবৰণ কৰে।
- ৪) ক্ষীৰোদ মোহন ৰায় - তাম্ৰ পত্ৰ প্ৰাপক, টুকুৰা।
- ৫) জানকী ৰাম বৰ্মণ- বাঘডোবা, দ্বাৰকা- তাম্ৰ পত্ৰ পাওয়াইয়া।
- ৬) ভেকোৰাম বৰ্মণ - জুৰিগাওঁ, বায়দা, তাম্ৰ পত্ৰ পাওয়াইয়া।
- ৭) কামেশ্বৰ আধিকাৰী, সৃজনগ্ৰাম, তাম্ৰ পত্ৰ পাওয়াইয়া।
- ৮) কৃষ্ণনন্দ ব্ৰহ্মচাৰী - মানিকপুৰ, তাম্ৰ পত্ৰ প্ৰাপক।
- ৯) নিমাই চান্দ দত্ত বৰুৱা- মানিকপুৰ, তাম্ৰ পত্ৰ পাওয়াইয়া।
- ১০) জনাৰ্দন কৃষ্ণ ৰায়- কোকৰাঝাৰ, তাম্ৰ পত্ৰ পাওয়াইয়া।
- ১১) নগেন্দ্ৰ সিংহ - মুলাগাওঁ, তাম্ৰ পত্ৰ পাওয়াইয়া।
- ১২) ভদ্ৰেশ্বৰ মেধি- বিজনী, তাম্ৰ পত্ৰ পাওয়াইয়া।
- ১৩) মায়া চৰণ বৰ্মন - এই তিনজন সাৰা গোয়ালপাৰাত (প্ৰাচীন জিলা)
- ১৪) নগেন্দ্ৰ নাথ ৰায় - জাতীয় আন্দোলন জাগে তোলাৰ গোড়িয়া আছিল।
- ১৫) মাধব চন্দ্ৰ নেধি -
- ১৬) সোণাৰাম ৰায় - বালাজান, ১৯৩০ সনেৰ নুন আইন ভাঙিয়া ৬ মাস কাৰাবৰণ কৰে।
- ১৭) অজিত ৰায় - গৌৰীপুৰ, নুন আইন ভঙ্গত ৪ মাস কাৰাবাস খাটে।

- ১৮) কুমাৰেশ অধিকাৰী - গৌৰীপুৰ, নুন আইন ভঙ্গত আৰ
আসহযোগ আন্দোলনত ৫ মাস কাৰাবাস খাটে।
- ১৯) যোগেন্দ্ৰ নাথ ৰায় প্ৰধানী- গোলকগঞ্জ, নুন আইন
ভঙ্গত ৩ মাস কাৰাবাস খাটে।
- ২০) ৰমাকান্ত ৰায়- ৰতিয়াদহ, ৬ মাস কাৰাবাস খাটে।
- ২১) তোতৰাম ৰায়- ৰতিয়াদহ, ৬ মাস কাৰাবাস খাটে।
- ২২) চিত্তৰঞ্জন ৰায় প্ৰধানী- মৰাকুৰা, ১৯ দিন হাজোত
বাস, ১৫ টা বেত্ৰাঘাত সহ্য কৰে।
- ২৩) সুৰেশ নাথ ৰায়- ৰতিয়াদহ, ৬ মাস কাৰাবাস খাটে।
- ২৪) লক্ষণ ৰায় - মৰাকুৰা, ৫ মাস কাৰাবাস।
- ২৫) বিভীষণ বৰ্মণ- গৌৰীপুৰ, ৬ মাস কাৰাবাস, ১৯৩০-
৩১ সনত স্বেচ্ছা সেৱক বাহিনী গঠন কৰে।
- ২৬) প্ৰফুল্ল সিংহ- চাপৰ, বৈদেশী বস্তু বৰ্জণ কৰাৰ জৈন্য
ধৰ্মা দিতে ধৰাপৰি ১৭ দিন হাজোত বাস কৰে। সন ১৯৩১।
- ২৭) ফাসকুট ৰায় - কাচখানা, ১৯৩১ সনত ২১ দিন
কাৰাবাস খাটে। ধুবুৰীৰ সদৰ কাছাৰীত ভাৰতেৰ জাতীয় পতাকা
তুলিৰ যায় গ্ৰেপ্তাৰ হয়। অন্যমতে বৃটিশেৰ পুলিশেৰ গুলিত
শ্বহীদ হয়।
- ২৮) শৰৎ চন্দ্ৰ ৰায় - পাগলাহাট, ১ মাস কাৰাবাস খাটে,
১৯৩১ সনত।
- ২৯) দেবেশ্বৰ ৰায় - বাপুচাবাৰী, ২২ দিন কাৰাবাস ১৯৩১
সন।
- ৩০) মনীন্দ্ৰ নাৰায়ন সৰকাৰ - বিদ্যাৰডাবৰী, ১৫ দিন
কাৰাবাস, ১৯৩০ সন।
- ৩১) গোবিন্দ চন্দ্ৰ ৰায় - বিষখোয়া, গোলকগঞ্জ, ৫ মাস
কাৰাবাস, ১৯৩১।

- ৩২) বমেশ চন্দ্ৰ সৰকাৰ - গৌৰীপুৰ, ২১ দিন জেল হাজতে,
১৯৩০ সন।
- ৩৩) নন্দ কিশোৰ ৰায় - বিলাসীপাৰা, ১৯৩০ সনত
ডিব্ৰুগড়ত ১২ মাস কাৰাবাস খাটে।
- ৩৪) নৃপেন্দ্ৰ কুমাৰ ৰায় - বিলাসীপাৰা, মুক্তি যোদ্ধা হিসাবে
তালিকাভুক্ত।
- ৩৫) ভূপেন্দ্ৰ বৰ্মন - বিলাসীপাৰা, মুক্তি যোদ্ধা হিসাবে
তালিকাভুক্ত।
- ৩৬) ৰাজকান্ত ৰায় ব্যাপাৰী - ভেলাকোবা, কাছাৰী হাট,
মুক্তি যোদ্ধা হিসাবে তালিকাভুক্ত।
- ৩৭) মহিৰ প্ৰধানী - কাছাৰী হাট, সাইকান্দিৰ পাৰ, মুক্তি
যোদ্ধা হিসাবে তালিকাভুক্ত।
- ৩৮) চন্দ্ৰ মোহন প্ৰধানী - কাছাৰী হাট, মুক্তি যোদ্ধা হিসাবে
তালিকাভুক্ত।

ৰাজবংশী ভাষাত স্বাধীনতাৰ কবিতা :

স্বাধীনতা সংগ্ৰামত কোচৰাজবংশী গুলানে অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ উপৰন্তু সেই সময় ভাৰতেৰ অন্যান্য ভাষাত স্বাধীনতা সংগ্ৰামেৰ কবিতা লেখাৰ মতো কৰিয়া ৰাজবংশী গুলানো ৰাজবংশী ভাষাত কবিতা নেখিছিল।

তাৰে কিছু কথা তুলি ধৰাৰ চেষ্টা হৈল। উল্লেখ্য এই যে শাসনেৰ পইলা ছেওত বৰ্তমানৰ জলপাইগুৰী আৰ গোয়ালপাৰা জিলা সম্পূৰ্ণ ৰংপুৰ জিলাৰ অধীনে আছিলো। ১৮৭৬ সনত নিকলা তাৰ ৰিপোর্টত হান্টাৰ সাহেবে নেখিছিল যে, “অতীতত ৰাজবংশীগুলান একটা পৰাক্ৰমী জাতি আছিলো। এই পৰাক্ৰম আৰ স্বাধীনতা প্ৰিয়তাৰ বাদে ৰাজবংশীগুলান উত্তৰ বংগত ইংৰাজেৰ আগ্ৰাসী নীতিত বাধা দিছিল। তাৰ ফলস্বৰূপে হৈছিল সন্ন্যাসী বিদ্ৰোহ, কৃষক বিদ্ৰোহ, নীল বিদ্ৰোহ আৰ সিপাই বিদ্ৰোহও

কিছু পৰিমাণে ব্যাপ্তি লাভ কইৰছিল। ইয়াৰ ব্যাপ্তি ১৭৬০ সন থাকিয়া ১৮০০ খৃষ্টাব্দ পৰ্যন্ত চইলছিল। উমাৰ চেপ্তা শেষ পৰ্যন্ত বেফল হয়। যায় মেলা কাৰণত ইয়াৰ বৰ্ণনা সেই সময়কাৰ ৰাজবংশী ভাষাৰ কবি ৰতিৰাম দাসে নেখিছিল-

লাঠি নিল খন্তি নিল নিল কাচি দাওঁ।
আপত্য কৰিতে আৰ না থাকিল কাওঁ ।।
ঘাড়েতে বাকুয়া নিল হালেৰ জোয়াল।
জোঙ্গাল ধৰিয়া সব চলিল কাঙ্গাল।।
চাৰি ভিত্ হইতে আইন ৰঙ্গপুৰেৰ প্ৰজা।
ভদ্ৰ গুলা আইল কেবল দেখিবাৰ মজা।।
* * *

খিড়িকিৰ দুয়াৰ দিয়া পালাইল দেবী সিং।
সাথে সাথে পালেয়া গেল সেইবাৰ টিং।।
দেবী সিং পালাইল দিয়া গাও ঢাকা।
কেও বলে মুৰ্শিদাবাদ কেউ বলে ঢাকা।।

ইংৰাজেৰ খাজনা তোলাইয়া দেবীসিংহেৰ অত্যাচাৰেৰ বিৰুদ্ধে নিম্ন শ্ৰেণীৰ লোকগুলাৰ বিদ্ৰোহেৰ সময় তথাকথিত “ভদ্ৰগুলা আইল কেবল দেখিবাৰ মজা” কথাটা বিশেষ কৰি মনে ৰাখাৰ মতেন। যেটা উংৰাজেৰ শাসন কালেৰ আদি ছেওত সত্য আছিলো, পৰবৰ্তী সময়তো সত্য বুলিয়া প্ৰতিপন্ন হৈছে।

১৮৬৯ সনত জলপাইগুৰি জিলাৰ সৃষ্টি হৈলেও ৰাজনৈতিক দিশত মেলা আগেয়া আছিলোঁ। সেই সময় একটা বিশেষ ঘটনা নিয়া ৰাজবংশী সমাজত ইংৰাজ শাসনেৰ বিৰুদ্ধে ভয় আৰ বিদ্বেষজাগি উঠিছিল। ঘটনাটা আছিলো লোক গননা নিয়া। গননাৰ নিৰ্দিষ্ট ফৰ্মত সধবা আৰ বিদুয়াগুলাৰ জৈন্যে আলাদা ঘৰ দেওয়া আছিলো। তেমন ফৰ্ম দেখিয়া অপব্যহৈছিল যে বিদুয়াগুলাক নিয়া সন্যগুলাক দেওয়া

হৈবে ইয়াৰ ফলত স্বাবাবিকতে সাধাগণ আৰ নিৰক্ষৰ ৰাজবংশী
লোকগুলাৰ ভিতৰা আতঙ্ক আৰ উৎৰাজ বিদ্বেষ সৃষ্টি হৈছিল। বিদুয়া
গুলাক সাবধান কৰিয়া একটা কবিতা নেখা হৈছিল-

দক্ষিণ হাতে আসিল লেখন আড়িধৰিবাৰ।
যত আ কৰে খনিত সন্দেবাৰ।।
খনিত সন্দেয়া আড়ি কৰে গানাগুপা।
হোকোৰ ধৰেৰ ভেমেৰুল তাও জুড়ালে ভাষা।।
ভেমেৰুল কামড়ে আড়ি আড়ি গায়ে আসিল জ্বৰ।
কোকেয়া কুকিয়া সন্দাইল খন্তে আৰিৰ ঘৰ।য।
খন্তে, আড়িৰ ঘৰ সন্দেয়া শখেয়া পাড় নিল্।
আখাৰ আঁতি জনাক পক্ চেয়ায় দিন দিন।।

ইয়াৰ দ্বাৰায় বিৰাট কোনো আন্দোলনেৰ সৃষ্টি নাইহলেও
ৰাজবংশী জনসমাজত ইয়াৰ ফলত যে ইংৰাজ বিদ্বেষ সৃষ্টি হয়। তাৰ
ফলত বঙ্গভঙ্গ আন্দোলনত ইমৰা পাৰিবাৰিক সন্মান বাচেবাৰ বাদে
স্বৰ্ত্ৰস্কৃত ভাবে যোগ দিছিল।

ভাত দিব পাণী দিব খাজনা দিবনা
জান দিম পাণ দিম ট্যাকসো দিমনা।
ইংৰাজেৰ খাজনা দিম না।
বিলাইতি কাপড় পৰমুনা
হাট বন্ধ কুল কুলিষ।
বন্দেমাতৰম আমাৰ বুলি।

সেই সময় জলপাইগুৰিৰ পুৰুষ আৰ মহিলায় 'গান্ধী ময়দানত'
সমবেত হয় গাৰ্ছিলা-

মহাত্মা গান্ধীজী
হামৰা খদ্দৰ ধৈৰাছি
বিলাইতি নুন আৰ খামো না

দেসী থৈৰাছি।। -১৯৫২, ৯ জুন মহাত্মাগান্ধী জলপাই গুৰিত
আসিছিল।

সেই সময় পুলিশ আৰ নৌ বিদ্ৰহেৰ সময় বাঙালীদুলাৰ সাথত
ৰাজবংশী চেংৰা গুলাও গাইছিল-

কদম কদম বাডায়ে যা
খুশীকে গীত গায়ে যা
এ জিন্দেগী হায় কৌমকি
কৌমসে মিলায়ে যা।।

দেশ স্বাধীন হওয়ার পৰে ৰাজবংশী কবি নেখিছিল-

বাবু দেছি নমস্কাৰ
তোমৰা হলেন দেশেৰ নেতা গান্ধী অবতাৰ।
গদী-আটা ঘৰত বসি কিবা কল্লেন কাম,
ঐ ঠেলাতে হয় গেল হেৰ হেন্দু পাকিস্থান।
হামৰা মাইয়া ছাওয়া নিয়া মৰি,
ভাবি হিলা কি ব্যাপাৰ ?
তোমাৰ মহিমা অপাৰ, তোমাৰ চিনায় বড় ভাৰ,
তাৰে বাদে তোমাক হামৰা দেছি নমস্কাৰ।।

- জলপাইগুৰি

১৯৩০-৩১ সনেৰ আইন আইন অমান্য আন্দোলনত যোগ দিয়া
ৰংৰপুৰেৰ নীলফামাৰীৰ ভূবন চন্দ্ৰ ৰায় কাৰাবৰণ কৰে। ৰংপুৰ জিলাৰ
(বৰ্তমান বাংলাদেশ) ৰাজবংশী সমাজেৰ দুইটা শ্ৰেণী মধ্যবিত্ত জোতদাৰ
আৰ সাধাৰণ কৃষক। পত্নম শ্ৰেণীটা সংখ্যাত আছিলো কম আৰ বেশী
ভাগে ঈছিলো সাধাৰণ নিম্ন বিত্ত। উমাৰ বিষয়ে সেই সময় ৰাজবংশী
কবি নেখিছিল-

দিবা ৰাত্ৰি ভোৰ উপাসী থাকিয়া প্যাটে নিদাৰুণ ৰোখ।

বামহাতে আমৰা লাহগল চলাই, ডান হাতে মুছি চোখ।।

১৯৪৩ সনত বংপুৰ জিলাৰ নীলকামাৰী মহকুমাত জানুয়াৰী মাসত কৃষক জোতদাৰ সংঘৰ্ষ হয়। জোতদাৰেৰ অত্যাচাৰ সহকৰিৰ নাপায়া সেই সময় মেলা কৃষক ভোটান বুলি চলি গৈছিল। ৰাজ কবি কবি নেখিছিল-

বনুসেৰ হাত ধৰি অমেশ ভোটান যায়।

কান্তাই মাতায় দিয়া ফিৰেফিৰে চায়।।

বনুসেৰ অৰ্থ হইল- বউ বা পত্নী, অমেশ অৰ্থাৎ ৰমেশ, কান্তাই কথাৰ অৰ্থ কৰাই ন কৰেয়া, ভোটান যাওয়া চৰম দুৰ্দশাৰ অবস্থাত ঘৰবাৰী ছাৰিয়া দেশান্তৰী হয় পাৰেয়া যাওয়া। ৰাজবংশী নেতা উপেন বৰ্মণ মহাশয় নেখিছিল- এই ভোটান মানে বৰ্তমান জলপাইগুৰি জিলাৰ পশ্চিম দুয়াৰ বা West Duars। পশ্চিমে তিস্তা নদীৰ থাকিয়া পূবে সোনকোষ নদী পৰ্যন্ত পূব-পশ্চিম- ৮৬ মাইল আৰ দক্ষিণে ৩৮ মাইল। এই ২৭০০ বৰ্গমাইলেৰ সাল বনাঞ্চল বাদ দিলে ১২০০ বৰ্গমাইল। ১৮৬৫-৬৬ সনত ভূটান যুদ্ধৰ পৰে এই অঞ্চল বৃটিশেৰ অধীন হয়।^৮

বংপুৰ জিলাৰ ডিমলা অঞ্চল আছিলো ৰাজবংশী অধ্যুষিত অঞ্চল তথা কৃষক আন্দোলনেৰ ঘাটি। গয়াবাৰীৰ হৰিকান্ত সৰকাৰ আছিলো এই অঞ্চলেৰ সংগ্ৰামী নেতা। ডিমলা থানাৰ নাওতাৰা গেৰামত কোড়ানল তাখে একবান মাৰোয়াৰী ব্যবসা কৰিৰ আসি আন্তে আন্তে জোতদাৰ হয় উঠে আৰ ৰাজবংশী কৃষকেৰ উপুৰা অত্যাচাৰ কৰে। এই কোড়ামলেৰ অত্যাচাৰ দমন কইৰছিল একবান সন্তৰেৰ উপুৰা বয়সেৰ ৰাজবংশী মহিলা। উনাৰ নাম জানা যায় নাই কিন্তু 'বাবুৰি বৰ্মনেৰ মাও' হিসাবে আছিল পৰিচিত।

এই অত্যাচাৰেৰ বিষয়ে সেই সময়কাৰ ৰাজবংশী কবি নেখিছে-

বিকান থাকি আলুৰে কাইয়া

হাতে নিয়া ঘাটি,

আস্তে আস্তে নিলুৰে কইয়া
আমাৰ দেশেৰ মাটি।
কোন দেশেৰ নাড়িয়া কইয়াৰে।
মোৰে দেশে আলুৰে কইয়া,
মোৰে মাটি নিলু,
পেটেৰ ভোখে তেভাগা চাতি
মাথাত ডাহালু।
কোন দেশেৰ নাড়িয়া কইয়াৰে।
কইয়া কান্দে, কইয়ানী কান্দে,
কান্দে কইয়াৰ মাও
মনিশেনেৰ মাথাত ডাঙেয়া
কি ভৰিস উপায়
কইয়া কান্দেৰে।।

সংগ্ৰহ - নিৰ্মল চন্দ্ৰ চৌধুৰী
স্বাধীনতা সংগ্ৰামে ৰাজবংশী সম্ৰদায়
সম্পাদনা - ননী গোপাল

ৰায় ও অজিত কুমাৰ বৰ্মা, -২০২০

তথ্য সূত্ৰ :-

- ১) অসমীয়া খবৰ, ৫ মে, ২০২২, পৃ ১/৬
- ২) Letter No. 4443 of 10-8-1868 from the Govt. of Bengal.
- ৩) D.P. Barooah, ad, Goalpara District Gazetteer, Gau 1979, p. 66-67
- ৪) শান্ত বৰ্মণঃ গোয়ালপাৰাৰ জন ইতিহাস, ২০০৯, পৃ ২৩৪।

৫) প্রাপ্ত গ্রন্থ : পৃষ্ঠা ২৩৪।

৬) প্রাপ্ত গ্রন্থ : পৃষ্ঠা ২৩৬।

৭) সংগ্রহ- মদন প্রসাদ বেজবৰুয়া, উপায়ুক্ত ধুবুৰী, সংগ্রাহক
- শিবানন্দ শৰ্মা, পাওয়ার তাং- ১৪/৫/৭৩।

৮) স্মৃতি চাৰণ - উপেন্দ্ৰ নাথ বৰ্মণ - জল্লেশ, ১৪ ই
ফাগুন, ১৩৯০, পৃঃ ৩।

ঃঃঃঃঃ

ঃঃ

ঃঃ

ৰাজবংশী লোকগীতত মাহুত ফান্দি আৰ মইষালেৰ ভূমিকা

ড° বনশ্ৰী ব্যানার্জী
সহঃ অধ্যাপিকা, বাংলা বিভাগ
প্ৰগতি মহাবিদ্যালয়, আগমনী

ভূমিকা : প্ৰাচীন অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাত বিভিন্ন জাতি-জনজাতিৰ বসতি আছিল। তাৰ ভিতৰে সগৰে জাতি বা গোষ্ঠীগত কৃষ্টি আছিল। ফিল প্ৰাচীন কালত অবিভক্ত গোৱালপাৰাৰ পৰিসীমাও আছিল বিস্তৰ - গোৱালপাৰা, বঙাইগাঁও, ধুবুৰী, কোকৰাঝাৰ জিলা ছাড়াও বৰ্তমানৰ ৰংপুৰ, কোচবিহাৰ, জলপাইগুৰি আদিক ধৰিয়া বাংলাদেশ আৰু পশ্চিমবঙ্গৰ ভালে খানেক অঞ্চল অন্তৰ্ভুক্ত আছিল। এই গোঁটায় অঞ্চলটোৰ ভাষাক ভাষাতত্ত্ববিদ পণ্ডিত গ্ৰীয়াৰ্সনে “ৰাজবংশী ভাষা” আখ্যা দিছিল।

গোৱালপাৰা জিলাত কোচ-ৰাজবংশী জাতিৰ ভাষা, সাহিত্য, সংস্কৃতি প্ৰত্যেকটাৰেই একটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছিল। তাৰে স্বাক্ষৰ বহন কৰি আসিৰ লাইগছে ৰাজবংশী সাহিত্য, সঙ্গীত, নৃত্য, নাটক আদিৰ সমাহাৰে। প্ৰাচীন কামতাপুৰেৰ স্নানামধ্য শিল্পী প্ৰয়াত সুৰেণ বসুনিয়া যায় এই ৰাজবংশী গানেৰ গুৰিয়াল গীদাল আছিল, তাৰ থাকি আৰম্ভ কৰি “আব্বাছ উদ্দিন আহমেদ, মমেৰ আলী আদিক ধৰি গৌৰীপুৰেৰ ৰাজকুমাৰী প্ৰয়াত পদ্মশ্ৰী প্ৰতিমা পাণ্ডে (বৰুৱা), খগেন মহন্ত, মঘাই ওজা, দশৰথ বসুৰ নাম উল্লেখ না কৰি থাকিব পাওয়া না যায়। এই স্নানামধ্য মানসীগুলা ৰাজবংশী লোকগীত গুলাক অন্তৰ দিয়া অনুশীলন কৰি প্ৰচাৰ মাধ্যমেৰে জনসাধাৰণেৰ আগত তুলি ধৰিছিল।

এই প্ৰবন্ধখানিত ৰাজবংশী লোকগীতৰ জীৱন-চৰিত, অশন-বসন, চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্যগুলান কিছু বিস্তাৰিত ভাবে আলোচনা কইৰবাৰ জইনে কয়েকটা অংশ ভাগ কইৰছং।

ভাগ কয়টা হইল -

- ১। ৰাজবংশী মানসিগুলাৰ জীৱনশৈলী।
- ২। ৰাজবংশী লোকগীত গুলাৰ মাহাত্ম্য।
- ৩। ৰাজবংশী লোকগীত গুলাত তালেৰ বাংকাৰ।
- ৪। উপ-সংহাৰ।

জীৱনশৈলী : আসলে লোকগীত হইল গাঁওয়েৰ সহজ সৰল নিৰক্ষৰ মানসীগুলাৰ আবেগ অনুভূতিৰ প্ৰকাশময় এক ধৰণেৰ মৌখিক গীত। ইগলা সময়ৰ বিবৰ্তনত, পৰ্য্যায়ক্রমত মুখ বাগৰি আসি বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন শিল্পীৰ কণ্ঠত প্ৰতিধ্বনিত হয় আসিৰ লাইগছে।

অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ ৰাজবংশী মানসীগুলা আছিল খুবে সাদাসিদা আৰু কষ্টসহিষ্ণু। উমৰা আছিল মূলতঃ কৃষিজীৱি। এই অঞ্চলগুলাত আগত কোনো শিল্প উদ্যোগ না আছিল। হাল-জাল, ভূঁই ৰোয়া, মাছধৰা, গৰু-ছাগল-মহিষ পোষা, দুধ, দৈ বেচা আছিল উমাৰ জীৱিকা নিৰ্বাহেৰ পথ। সেলা আছিল জমিদাৰী শাসন। প্ৰয়াত ৰাজা প্ৰভাত চন্দ্ৰ বৰুৱাৰ থাকি আৰম্ভ কৰি ৰাজা প্ৰকৃতিশ চন্দ্ৰ বৰুৱা (লালজী)ৰ আমলতেও আছিল হাতীধৰা, বশ কৰাৰ জন্যে মাছত ফান্দিগুলাৰ বিশেষ অবদান। সেলা গভীৰ অৰণ্যত (কচুগাঁও, ৰায়মানা, হাতী পোতা, ভূটান আদি) যায় হাতী শিকাৰ কৰাৰ একটা প্ৰথা আছিল। শূনা গেলৈছে, ১৯৩৭ সনত লালজীয়ে হাতীৰ মহলদাৰী আৰম্ভ কৰিছিল। আসাম আৰু বাংলাত, উভয় সৰকাৰেৰ তলত থাকি উমৰা এই কাম কইৰছিল। লালজীৰ প্ৰথম হাতীধৰা ডেৰা আছিল বাংলাৰ হাতীপোতাত। সেলা জঙ্গলত অস্থায়ী ডেৰা বান্ধি হাতী শিকাৰ, হাতী ধৰা আছিল জমিদাৰ তথা অভিজাত শ্ৰেণীৰ মানসীগুলাৰ প্ৰধান শখ।

সেই জন্যেই বিশেষ প্ৰয়োজন আছিল এই মাছত ফান্দিগুলাৰ। গভীৰ জঙ্গলত যায় এই মানসীগুলা মেলা কষ্ট সহ্য কৰি হাতীক কাবু কৰি পোষ মানাইছিল। এই কামত উমাৰ প্ৰাণ খোৱাৰও আশংকা আছিল। তবু উমাৰ যেন একটা নেশা আছিল এই কামত। শিকাৰেৰ দিন আইসলে মাছত।

ফান্দিগুলা উমাৰ বাপ-মাওক ছাৰি জঙ্গলত যায় ডেৰা বান্ধি ৬/৭ মাস কাটাইছিল। ফিৰ নিজেৰ সদ্য বিয়া কৰা বৌক ছাড়িয়া যাবাৰও বাধ্য হইছিল। ওস্তি যায় বিবহ-জ্বালা ভুলাবাৰ জন্যে মুখে মুখে মেলা গান ৰচনা কৰি মন হালকা কৰিছিল।

হস্তী কন্যা হস্তী কন্যা
বামোনের নাৰী
আৰে মাথায় নিয়া তাম কলসী ও
সখী হাতে সোনাৰ বাৰী সখী ও
ও মোৰ হয় হস্তীৰ কন্যাৰে
খানিকো দয়া নাই মাছতক লাগিয়াৰে
আইওক ছাড়িলং বাইওক ছাড়িলং
ছাড়িলং সোনাৰ পুৰী
আৰে বিয়া কৰিয়া ছাড়িয়া আইসলং গো ও
সখী, অল্প বয়সেৰ নাৰী, সখী ও
ও মোৰ হয় হস্তীৰ কন্যাৰে

তাল : কাহাৰবা

দোতৰাৰ তাল : তেওৰা

হস্তীৰ কন্যাক ‘বামোনের নাৰী’ ভাবাৰ সাথত একটা শাস্ত্ৰীয় ও ঐতিহাসিক কাহিনী লুকি আছে। এই গানেৰ মন মাতা সুৰ শুনিয়ায় মোহিত হয়। পঢ়ি শোনা গৈছে প্ৰথম হাতীক মানসীৰ বশে আনাৰ ৰোমাঞ্চকৰ ঘটনাৰ কথা।

গীতৰ মাহাত্ম্য : এই মাছত ফান্দি মানসীগুলাৰ গীতত শোনা গৈছে সাধাৰণ খাঁটি খাওয়া মাইনসেৰ প্ৰেম-প্ৰণয় বিচ্ছেদ-ৰেদনাৰ কৰণ কাহিনী। এই গীতগুলাৰ ছত্ৰে ছত্ৰে মিশি আছে এক অবুজ যন্ত্ৰণা। গভীৰ অৰণ্যত যায়া উম্ৰা কষ্ট লাঘবেৰ জন্যে আৰ কৰ্ম প্ৰেৰণা অটুট ৰাইখবাৰ জন্যে সৃষ্টি কৰিল নানা ধৰণেৰ প্ৰেম-পৰিচিৰ গান। মাছত বন্ধুৰ অবৰ্তমানত প্ৰণয়িনীৰ মনত উয়াক নিয়া নানা সন্দেহ মাথা চাড়া দিয়া উঠছিল। সেলা প্ৰণয়িনীৰ মুখ থাকি শোনা গৈছে এই গান -

“তোমৰা গেলিলে কি আসিবেন
মোৰ মাছত বন্ধুৰে
খাটো খুটো মাছতৰে তোৰ গালে চাপ দাৰি।
ওৰে সত্য কৰিয়া কন ৰে মাছত
কোন বা দেশে বাৰীৰে?

আৰে গেলৈ কি আসিবেন

মোৰ মাছত বন্ধুৰে ?

মাছত বন্ধু সেলা উত্তৰ দিছে -

“হস্তী নাৰান হস্তী চৰাণ হস্তীৰ পায়ে বেড়ী
সত্য কৰিয়া কইলং কন্যা গৌৰীপুৰে বাড়ীৰে।”

তাল-কাহাৰবা

দোতৰাৰ তাল - তেওৰা।

ভাব-প্ৰবণ এই মাছত ফান্দি মানসীগুলাৰ পৰাণেৰ কথাই হইছে লোকগীতেৰ বিশেষ সম্পদ। ফিৰ-‘মাছতেৰ গান’ আৰ ‘মইষালেৰ গান’ গুলাত আছিল নানান সাম্প্ৰদায়ৰ মিলাপ্ৰীতিৰ দৃশ্যাবলী। সেলা হিন্দু মুসলমানেৰ মাজত কোনো ধৰ্মগত বিদ্বেষ আজিৰ দিনেৰ মতন না আছিল। সগায় মিলামিশি থাকি কাম কৰায় আছিল উমাৰ প্ৰধান ধৰ্ম। হিন্দু মুসলমান মানসীগুলাৰ একে সাথত মিলি ফান্দ পাতছিল আৰ হাতী শিকাৰ কৰছিল। ফিৰ কামেৰ ফাঁকে ফাঁকে উমৰা ভাবেৰ আদান-প্ৰদান কৰি গান ৰচনা কৰছিল।

“ওৰে দুইন জনে যুক্তি কৰিয়াৰে,
ও বন্ধু আইলাম ভবেৰ ঘৰে,
তুই জীৱন ছাড়িয়া গেলৈ
মানষে কইবে মৰা জীৱনৰে।”

এই গীতৰ পঙক্তি গুলাত মানব দৰদী ভাবগুলাই ব্যক্ত হইছে। জাতি, বৰ্ণ-ধৰ্ম নিৰ্বিশেষে এই লোকগীত গুলাক মাইনষেক শ্ৰেষ্ঠ বুলি সন্মান জনাইছে।

লোকগীতত তালেৰ ঝংকাৰ : আসলে ৰাজবংশী গানেৰ ভিতৰা বিদ্যমান আছে চাইট্ৰা সুৰঃ- ভাওয়াইয়া, চটকা, চক্কা আৰ মইষালী। দোতৰাৰ তালত এই সুৰগুলা সেলা যেমন মাছত - ফান্দি গুলাৰ কৰ্মপ্ৰেৰণা অক্ষুন্ন ৰাখছিল, এলাও সাধাৰণ মানসীৰ জীৱন এই গান গুলাৰ সুৰত মোহিত হয় আছে।

আগত ৰাজবংশী মানসীগুলাৰ মাজত বিশেষ কৰি যিগলা খানকে ধনী ঘৰেৰ আছিল উম্ৰা কিন্তুক গৰু মইষেৰ বাথান পৰিচালনা কৰছিল। গৰুৰ বাথানেৰ থাকি মইষেৰ বাথানত মইষালেৰ ভূমিকা আৰ দায়িত্বও আছিল গুৰুত্বপূৰ্ণ। মইষালগুলা নিজেৰ নিজেৰ ভিটা মাটি, বৌ ছাওয়াক ছাডি মহাজনেৰ মইষ চৰেবাৰ জইন্যে মেলা কষ্ট কৰি লোকালয় থাকি দূৰত যায়া মইষ চৰাইছিল। ফিৰ সগাই মিলি দৈ দুধ দুনী খাইছিল আৰ মালিকেৰ উপাৰ্জনেৰ পথ সুগম কৰি দিছিল। পাছত যখন সময় বেয়া হইছে সেলা ডেৰা ভাঙি মইষক বাড়ীত আনি দেখা শুনা কৰছে। ফিৰ অস্থায়ী ডেৰাপাতি থাকা অবস্থাত উমৰা কিন্তুক লেখাপঢ়া না জাইনলেও দোতৰা, বাঁশী আদি নিয়া নিজেৰ নিজেৰ চিত্ত বিনোদন কৰছিল। সেলা মইষেৰ বাথান আছিল নদীৰ পাৰত, বন জঙ্গল ঘেৰা অঞ্চলত। যাতায়তেৰ সুবিধাও সেলা তেমন ভাল না আছিল ফলত প্ৰণয়িনীৰ সাথত ঘটছিল মইষালগুলাৰ বিচ্ছেদ। দীৰ্ঘদিনেৰ এই বিচ্ছেদৰ দুঃখ জ্বালা সহ্য কৰিব না পায় মইষালেৰ পত্নীৰ প্ৰাণ বিৰহেৰ জ্বালাত কান্দি কান্দি গান গাইছিল -

“বাথান ছাৰেন বাথান ছাৰেন ৰে

মইষাল, ঘুৰিয়া আসিবেন বাৰী .....

গালাৰ হাৰ বেচেয়া দিম মুই

ঐ চাকৰি কড়ি, মইষাল ৰে।”

মইষাল বন্ধুৰ দৈহিক আৰ মানসিক কষ্টৰ বেদনাও অনুভব কৰছিল প্ৰণয়িনীয়ে। ফিৰ নাৰীৰ কোমল মন ওটাই বন-জঙ্গল ঘেৰা অঞ্চলত থাকা নানা হিংস্ৰ জন্তুৰ আক্ৰমণ থাকি উমাৰ মইষাল বন্ধুক বাচেবাৰ জন্যে গান গায়া মনেৰ উৎবেগ প্ৰকাশ কৰছিল এমন কৰি -

“আজি বাথানে না জান মোৰ মইষাল ৰে

অকি ও মোৰ মইষাল বাঘে ধৰিয়া খাইবে

আৰে ভাতো না ৰান্ধিছোং

ভাতো না বাৰিছোং

তোৰ মইষালৈৰ বাদে ৰে
আজি বাথান না জান মোৰ মইষাল ৰে

তালঃ কাহাৰবা

দোতৰাৰ তাল ঃ তেওৰা

দিনে দিনে দূৰত্ব বাঢ়ি যাবাৰ জইন্যে মইষাল বন্ধু আৰ প্ৰণয়িনীৰ
মাজত একটা মান-অভিমনেৰ পালা চলছিল, সেলা নাৰীৰ অন্তৰ থাকি বাগৰি
আসিল এই গান -

“মইষ চৰান মোৰ মইষাল বন্ধু ৰে
বন্ধু কোনবা চৰেৰ মাৰে
এলাও কেনে ঘণ্টিৰ বাজন
না শোনং মুই কানে, মইষাল ৰে

তাল ঃ দাদৰা

দোতৰাৰ তাল ঃ তেওৰা

উপসংহাৰ ঃ গোটায় কথাটা হইল, ৰাজবংশী লোকগীতগুলা হইল
একটা কৰি দৰ্পণ - যেই দৰ্পণে প্ৰতিফলিত হয় উঠছে মাছত-ফান্দি আৰ
মইষাল মানসীগুলাৰ জীবনেৰ প্ৰতিচ্ছবি। এই গান গুলা মইষাল আৰ মাছত
ফান্দি মানসীগুলাৰ কাম কাজ আৰ আচৰণ আদিত বেষ খানেকটা অবদান
আগবঢ়াইছিল। উমৰা ফিৰ কৰ্ম সংস্কৃতিৰ একটা উজ্বল দৃষ্টান্তও তুলি ধৰছিল।
সমাজত বিভিন্ন মানসীৰ সাথত ভাবেৰ আদান প্ৰদান কৰি একটা সুস্থ পৰিবেশ
গঢ়াৰ ক্ষেত্ৰতো ৰাজবংশী মানসী, এই মাছত ফান্দি আৰ মইষালগুলা বিশেষ
ভূমিকা ৰাখি গৈছে। আসলে এই গীতগুলা হইল মাছত-ফান্দি আৰ মইষালৈৰ
জীবনেৰ আনন্দ-বিষাদ-হাসি-কান্দোনেৰ মিশ্ৰিত এক দলিলস্বৰূপ।

*****

সহায়ক প্ৰবন্ধ ঃ-

- ১। “ও মোৰ হায় হস্তীৰ কন্যাৰে” ঃ- ড° ধীৰেন দাস।
- ২। “গোৱালপাৰীয়া লোক সংস্কৃতিত এভুমুকি” ঃ- সম্পাদনা - ভৱেশ
দাস।
- ৩। “গোৱালপাৰীয়া লোকগীত আৰ মোৰ কিছু ৰচনা গান” ঃ- আছগাৰ
আলী।

*****

“কোচ- ৰাজবংশী লোক সংস্কৃতিৰ বাচিককলাত নীতিবচন” এটি আভাস

শ্ৰী সুনীল চন্দ্ৰ ৰায়
সহকাৰী অধ্যাপক,
প্ৰগতি মহাবিদ্যালয়, আগমনী

লোক সংস্কৃতি হ'ল কোনো জাতি বা জনগোষ্ঠীৰ প্ৰকৃত পৰিচয়ৰ দলিল। এই লোক সংস্কৃতিৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিবলৈ হ'লে আমি প্ৰথমতে সেই জনগোষ্ঠীৰ মাজত প্ৰচলিত ভাষা সম্পৰ্কে সম্যক জ্ঞান আহৰণৰ প্ৰয়োজন হয়। কিয়নো লোক সংস্কৃতিৰ অন্যতম সমল হ'ল 'লোক ভাষা'। লোক ভাষাৰ জ্ঞান অবিহনে লোক সংস্কৃতিৰ অধ্যয়ন মুঠেই সম্ভৱ নহয়। সেয়ে লোক- সংস্কৃতিৰ অধ্যয়নত ভাষা জ্ঞানৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম। কিন্তু অতি পৰিতাপৰ বিষয় যে ৰাজবংশী ভাষাৰ ওপৰত এতিয়ালৈকে ব্যাপক চিন্তা-চৰ্চা আৰু গৱেষণা আদি নোহোৱাত এই ভাষাটোক কিছুমানে বঙালী ভাষা বুলিহে উপলুঙা কৰা দেখা যায়। ভাষাতত্ত্ববিদ পণ্ডিত গ্ৰীয়াৰ্চন চাহাবৰ মতে নামনি অসমৰ (অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলা) ভাষা বিশুদ্ধ ৰাজবংশী ভাষা। (The Dialect of Western and South Western Goalpara of Assam is Pure Rajbonshi, - Linguistic survey of India) ড० বানীকান্ত কাকতি আৰু ড० উপেন্দ্ৰ নাথ

গোস্বামীৰ মতে গোৱালপৰীয়া উপভাষাত ৰাজবংশী ভাষাৰ সংমিশ্ৰণ আছে। সেয়ে কোচ-ৰাজবংশী লোক সংস্কৃতিত লোক মনৰ পৰিচয় দাঙি ধৰা, লোক ভাষাৰ প্ৰতিফলন ঘটোৱা, সামাজিক গৃহস্থী জীৱনৰ চিত্ৰ, স্বাস্থ্য নীতি, ধৰ্মীয় পৰম্পৰা, আচাৰ-বিচাৰ, লোক-বিশ্বাস, স্বভাৱ-চৰিত্ৰ, চিন্তা-ভাৱনা, দিহা-পৰামৰ্শ তথা জীৱনক গঢ় দিয়াত মানি চলিব লগীয়া নীতিবচন প্ৰমুখ্যে বিভিন্ন বিষয়ৰ সম্ভেদ এতিয়াও অৱহেলিত -অনাদৃত ভাৱে 'মদাৰ' ফুলৰ নিচিনাকৈ সিচৰিতহৈ পৰি আছে। এই বাচিক কলা সম্পৰ্কীয় নীতিবচন সমূহৰ আলোচনা কৰাটো অত্যন্ত জটিল কাম। সেয়ে আমাৰ এই ক্ষুদ্ৰ প্ৰৱন্ধত ইয়াৰ এটি চমু আলোচনা দাঙি ধৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

মানৱ জীৱন ক্ষণভঙ্গুৰ বা ক্ষণস্থায়ী। জীৱনত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰাটোৱেই মানুহৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য হোৱা উচিত। বিফল বা ব্যৰ্থ জীৱনৰ একো মূল্য নাই। সেয়ে বিফল বা ব্যৰ্থ জীৱন যাতে কোনো ব্যক্তিয়ে যাপন কৰিব লগীয়া নহয়; সকলো ব্যক্তিয়ে যেন উদগতিৰ জখলা বগাই গৈ প্ৰকৃত জীৱনৰ মাধুৰ্য উপভোগ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। সেই কথা বাচিক কলাৰ নীতিবচনত পোৱা যায় এনেদৰে -

“ পচিশে বিদ্যা চল্লিশে ধন।

তা নাহিলে ঠন ঠন ॥”

অৰ্থাৎ পঁচিশ বছৰ বয়সৰ ভিতৰত বিদ্যা-শিক্ষা শেষ কৰি চল্লিশ বছৰ বয়সৰ ভিতৰত ধন উপাৰ্জন কৰিব নোৱাৰিলে, সেই জীৱনক বিফল বা ব্যৰ্থ জীৱন বুলি কোৱা হয়।

লোক-কলাৰ নীতিবচনে সদায় সৎ সংগ লবলৈহে উপদেশ প্ৰদান

কৰিছে; কাৰণ সংসংগৰ মহিমা অপাৰ । সেয়ে নীতিবচনত কোৱা হৈছে -

“ সং সংগে স্বৰ্গবাস ।

অসং সংগে সৰ্বনাশ ॥”

মানুহে জীৱনত যিকোনো কামত অগ্ৰসৰ হ'বলৈ ভালদৰে ভাবি চিন্তিহে আগবঢ়া উচিত । নভবা-নিচিন্তাকৈ কোনো কাম জধে মধে কৰিলে তাৰ পৰিণতি বিষম হোৱাৰ সম্ভৱনাই বেছি । লোক কলাৰ নীতিবচনে সেই সম্পৰ্কে সাৱধান বাণী দিছে ।

“ ভাবি চিন্তি কৰোঁ কাজ ।

ভংগ হইলে নাই লাজ ॥”

আকৌ - “ ভাবিয়া কৰিও কাজ

কৰিয়া ভাবিও না ॥”

সমাজত মানুহৰ ধনসম্পদৰ প্ৰতি লোলুপ দৃষ্টি নিষ্ক্ষেপ কৰা লোকৰ অভাৱ নাই । বাচিক কলাই এই সম্পৰ্কত বাধা আৰোপ কৰি নীতিবচন শুনাইছে -

“পৰাৰ সোণা নাদিস কাণত ।

হোসকে নিবে একে টানত ॥”

আকৌ সমাজত আন এক শ্ৰেণীৰ লোক আছে যি সকলে আনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হৈ নিজে হাত সাৱটি বহি থাকে । তেনে শ্ৰেণীৰ লোকক নীতি বচনে আগতীয়াকৈ সকিয়াই দিছে-

“ পৰাৰ আশা কৰে জায় ।

নিত্য উপবাস থাকে তায় ॥”

মানৱ জীৱনৰ উদগতি বা অধোগতি নিজৰ কৰ্মৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰে । যাক

ইংৰাজীত কোৱা হয় “Character is a fate”। মানুহৰ চৰিত্ৰই মানুহৰ ভাগ্যক গঢ় দিয়ে। চৰিত্ৰই মানুহক নিজৰ মানসিকতা অনুযায়ী প্ৰকৃত লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ ইন্ধন যোগায়। অতীতৰ লোক সমাজৰ উদগতিৰ কথা যিদৰে লোক কলাত দাঙি ধৰা হৈছে, সেই দৰে অধোগতিৰ কথাও নীতিবচনত ব্যক্ত কৰিছে-

“মদ, মাগী আৰু জুৱা,

এই তিনত জায় ধৰে।

তাৰ হয় ধুৱা।।”

সমাজত কৃতজ্ঞ আৰু অকৃতজ্ঞ দুয়ো শ্ৰেণীৰ মানুহ বসবাস কৰে। কিন্তু অকৃতজ্ঞ মানুহ বোৰ কেতিয়াও হিতকৰ নহয়। উপকাৰীৰ উপকাৰ তেওঁলোকে পাহৰি পেলায়। সেয়ে লোক কলাৰ নীতিবচনে কোনো মানুহকে অকৃতজ্ঞ নহবলৈ স্কীয়েই দিছে তলৰ বচন ফাকিৰে -

“ যাৰ খাবু নুন ; তাৰ গাবু গুণ।”

আকৌ মানুহক মিতব্যয়ী হ'বলৈকেও নীতিবচনে উপদেশ দাঙি ধৰিছে - “
অল্পে পোষে, বেশিয়ে চোষে।”

কোনো ব্যক্তিয়ে কোনো মানুহৰ পৰা কোনো বস্তু বাহিনী নিবিচাৰিলে কোনোও কাকো উপযাচি কোনো বস্তু দিয়া উচিত বা সমীচিন নহয়। কাৰণ উপযাচি দিয়া বস্তু মূল্যহীন বুলি মানুহে গ্ৰহণ কৰিবলৈ টান পায়; ফল স্বৰূপে উপযাচি বস্তু দিবলৈ ওলোৱা ব্যক্তিজন লজ্জিত হ'বলগীয়া হয়। বাচিক কলাত এই নীতিবচন ফাঁকিৰে উপদেশ দিছে - “ যাচি দিলে নাই সুবৰ্ণৰো দাম”। আকৌ ইয়াৰ বাতীক্ৰমী নীতিবচনত কোৱা হৈছে -

“ বিনা পইসাত পাইলে,

মানুষ আলকাতৰাও খায়।।”

মানুহে সাধৰণতে নিজৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্যক লৈ গৌৰৱ কৰে। ৰাণীৰ অলংকাৰ যিদৰে গৌৰৱৰ কাৰণ- বান্দীৰ বাঢ়নীও তেনেদৰে গৌৰৱৰ কাৰণ বুলি কালিৰাম মেধি ডাঙৰীয়াই মন্তব্য কৰিছে। কিন্তু ৰূপ আৰু গুণৰ মূল্য কিমান তাৰ প্ৰমান আমাৰ নীতিবচনে দাঙি ধৰিছে এনেদৰে-

(i) ‘ৰূপে কি কৰে, গুণেহে সংসাৰ তৰে।’

(ii) “ৰূপ যায় শ্মাশান ঘাট।

গুণ যায় ছয় মাসেৰ বাট।”

মানুহে কেতিয়াৰা কেতিয়াৰা অতীতলৈ চাই গৰ্ব আৰু খেদ বিলাপো কৰে। সেয়ে অতীতলৈ গৰ্ব - অহংকাৰ আৰুখেদ-বিলাপ নকৰিবলৈ লোক কলাৰ নীতিবচনে উপদেশ দিছে -

“ যেটা গেইছে বয়া।

তাক নাথকিস কয়া।।”

বিয়া-বাৰু নিৰ্দিষ্ট বসয়ত কৰটো প্ৰয়োজনীয়। কিয়নো তেনে মানুহে নিজৰ সন্তানৰ পৰা বিভিন্ন কাম-কাজত সহায় - সহযোগিতা পায়। সেয়ে লোক কলাৰ নীতিবচনে ‘চেঙেৰা’ কালতে বিয়া কৰাবলৈ আহ্বান জনাইছে।

“ যুৱান কালেৰ বেটা-বেটি

কান্ধে উবায় ভাৰ

বুঢ়া কালেৰ বেটা-বেটিৰ

চুমা চাটায় যাৰ।”

স্বাস্থ্যই মানুহৰ পৰম সম্পদ। স্বাস্থ্য ভালে নাথাকিলে মন ভাঙি যায়। বেমাৰ-আজাৰে দেহমন ভগ্ন কৰে তেনেদেহ 'পামছাৰ' হোৱা চাইকেল বা গাড়ী সদৃশ্য। সেয়ে আমাৰ চিন্তাশীল দুৰদৰ্শী অনাক্ষৰী লোক কথা ৰচকে দেহ-মনক সুস্থ-সবলকৰি ৰাখিবলৈ বছৰৰ বিভিন্ন বতৰৰ ফল-মূল, শাক-পাচলি, তিতা-ছেকা ইত্যাদি খাবলৈ আহ্বান জনাইছে-

ভাদৰত ভোল আশ্বিনত ওল।

তাক খাইলে হয় ব্যাধি তল।।

এনেদৰে পুংখানুপুংখ ভাবে বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা পোৱা যায় যে কোচ- ৰাজবংশী লোক কথা সমূহৰ মাজেৰে জন সমাজক জ্ঞানৰ পোহৰেৰে আলোকিত কৰাৰ এক মহান প্ৰচেষ্টা অতীতৰ পৰা অব্যাহত ভাবে চলি আহিছে। এনে প্ৰচেষ্টাৰ অন্তৰ্নিহিত ভাৱ হ'ল ভবিষ্যতৰ জনসমাজ খনক এখন নিকা উন্নত সমাজ ৰূপে গঢ়ি তোলা। অনাখৰীলোক কথা ৰচক সকলৰ এয়া আন্তৰিক শুভ কামনা যি সত্য আৰু স্বাস্থ্য, ইয়াত এধানমানো সন্দেহৰ খল নাই বুলি কব পাৰি। কিন্তু আজিৰ সমাজৰ প্ৰেক্ষাপটত অতীতৰ অনাখৰী লোকৰ আন্তৰিক সেই শুভ কামনাৰ খল আছে বুলি ভাবিব পাৰি নে?

সহায়ক গ্ৰন্থ পঞ্জী :-

- ১। গোৱালপাৰা জিলা সংস্কৃতি সংৰক্ষণ স্মৃতি গ্ৰন্থ :
- শিবানন্দ শৰ্মা (শম্পাদিত)
- ২। গোৱালপৰীয়া লোক সাহিত্যত দৃষ্টি পাত :
- দ্বিজেন নাথ
- ৩। ৰাজবংশী লোক সংস্কৃতি :
- লাবন্য ভকত

৪। পশ্চিম সীমান্তীয় অসমৰ ভাষা সাহিত্য- সংস্কৃতি সৌৰভ :

- উমেশ দাস (সম্পাদক)

৫। গোরালপৰীয়া লোক সংস্কৃতিত এভুমুকি :

- ভৱেশ দাস (সম্পাদিত)

এই প্ৰবন্ধটো প্ৰস্তুত কৰোঁতে বিভিন্ন আলোচনা আৰু ব্যক্তিৰ পৰা
সহায় লোৱা হৈছে।

****

ববীন্দ্ৰনাথৰ ‘কাবুলিৱালা’ আৰু চৈয়দ
আব্দুল মালিকৰ ‘যীশুখীষ্টৰ ছবি’
গল্পৰ এটি তুলনামূলক আলোচনা

মালা মজুমদাৰ

সহকাৰী অধ্যাপিকা, অসমীয়া বিভাগ

প্ৰগতি মহাবিদ্যালয়, আগমনী

প্ৰস্তাৱনা : বৰ্তমান বিশ্বত তুলনামূলক সাহিত্যই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় হিচাপে সমাজৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। তুলনামূলক সাহিত্য কোনো ধৰণৰ সৃষ্টিশীল সাহিত্য নহয়, সাহিত্যৰ তুলনামূলক অধ্যয়নহে। পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে আমেৰিকাৰ কাৰলেন বিশ্ববিদ্যালয়ত তুলনামূলক সাহিত্যৰ এটা সুকীয়া বিভাগ খোলা হয়। সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশত তুলনামূলক সাহিত্যই গুৰুত্ব লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। তুলনামূলক সাহিত্যৰ এটা স্বতন্ত্ৰ বিভাগ, যাৰ যোগেদি সাহিত্য সম্পৰ্কে গভীৰ আৰু বিস্তৃত জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰি।

তুলনামূলক সাহিত্য এনে এক পাঠ্যক্ৰম য’ত সকলো ধৰণৰ সীমাৰ বন্ধন অতিক্ৰম কৰি আন্তৰ্জাতিক পটভূমিত সাহিত্যৰ মূল্যায়ন কৰা হয়। দুটা বা তাতোধিক ভাষা-সাহিত্যৰ তুলনামূলক বিচাৰেই হৈছে তুলনামূলক সাহিত্যৰ

প্ৰধান লক্ষ্য। তুলনামূলক সাহিত্যিক সীমামুক্ত সাহিত্য অধ্যয়নৰ পদ্ধতি বুলি কলেও ভুল নহয়। তুলনামূলক সাহিত্যত একে ভাষাৰ সাহিত্যৰ ৰাজিৰ মাজেৰে তুলনা নকৰি বিভিন্ন ভাষাৰ সাহিত্যৰ তুলনামূলক বিচাৰত প্ৰাধান্য দিয়া হয়। অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ লগত অন্যান্য ভাৰতীয় ভাষাৰ যেনে – হিন্দী, বাংলা, ইংৰাজী, উড়িয়া আদি ভাষাৰ সাহিত্যৰ লগত তুলনা কৰা হয়।

দৰাচলতে তুলনামূলক সাহিত্যই সাহিত্যৰ সামগ্ৰিক দিশৰ অধ্যয়নত গুৰুত্ব দিয়ে, য'ত দেশ কাল জাতি ভাষাৰ সংকীৰ্ণ বন্ধন চিঙি মানৱীয় আবেদন সৃষ্টিত গুৰুত্ব দিয়ে। বিংশ শতিকাৰ শেষ দশকত অসমলৈ তুলনামূলক সাহিত্যৰ প্ৰবেশ ঘটে। অসমীয়া ভাষাত প্ৰফুল্ল কটকীৰ “তুলনামূলক সাহিত্য আৰু অনুবাদ বিচাৰ” নামৰ গ্ৰন্থখন তুলনামূলক সাহিত্যৰ প্ৰথম গ্ৰন্থ।

অধ্যয়নৰ বিষয় বস্তু আৰু পৰিসৰ :

বিশ্বকবি ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ কুৰি শতিকাৰ আধুনিক ভাৰতীয় সাহিত্যৰ এগৰাকী প্ৰসিদ্ধ যুগশ্ৰেষ্ঠ আৰু প্ৰসিদ্ধ কথাশিল্পী। ভাৰতীয় জীৱনৰ চিৰন্তন আদৰ্শই ৰবীন্দ্ৰ নাথক গভীৰ উপলব্ধিৰ ক্ষমতা প্ৰদান কৰি তেওঁৰ সৃষ্টিকৰ্ম বিশ্বমুখী কৰি তোলে। ৰবীন্দ্ৰ ঠাকুৰ কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত যিদৰে অসামান্য প্ৰতিভাৰ অধিকাৰী; তেনেদৰে চুটিগল্পৰ ক্ষেত্ৰতো বাংলা সাহিত্যত শ্ৰেষ্ঠ গল্পকাৰ হিচাপে স্বীকৃত। কাবুলিৱালা’ ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰৰ এটা অতি জনপ্ৰিয় গল্প। গল্পটিত পিতৃ হৃদয়ৰ মমতা আৰু স্নেহ প্ৰৰণ হৃদয়ৰ এখনি সার্থক চিত্ৰ অঙ্কন কৰা হৈছে।

তেনেকৈ চৈয়দ আব্দুল মালিকৰ ‘যীশুখৃষ্টৰ ছবি’ গল্পটোত সৈনিকৰ

সাজ-পোছাকৰ অন্তৰালত এজন প্ৰকৃত মানুহৰ আবেগ অনুভূতি, দয়া, মমতা আদি মানবীয় আবেদন সমৃদ্ধ ব্যক্তিৰ ছবি প্ৰকাশ পাইছে। দুয়োটা গল্পকে আধাৰ হিচাপে লৈ এটি তুলনামূলক আলোচনা দাঙি ধৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হয়।

অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য :

অধ্যয়নৰ লক্ষ্য হৈছে দুয়োটা গল্পৰ কাহিনী ভাগক মূল বিষয়বস্তু হিচাপে লৈ দুয়োটা গল্পৰ মাজত তুলনামূলক অধ্যয়ন কৰা হ'ব। গল্প দুটাৰ মাজত থকা সাদৃশ্য-বৈসাদৃশ্য বিচাৰ কৰা হ'ব। মুঠতে দুয়োটা গল্পৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত তুলনামূলক পদ্ধতিৰ দ্বাৰা বিশ্লেষণ কৰা হ'ব।

বিষয় বস্তু :

'কাবুলিৱালা' ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰৰ সৰ্বকালৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ গল্প। গল্পটিত পিতৃ হৃদয়ৰ চিৰন্তন মমতাৰ ছবি এখনি সাৰ্থক ভাৱে অংকিত হৈছে। তেনেকৈ ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ গল্পৰ লগত সাদৃশ্য থকা চৈয়দ আব্দুল মালিকৰ 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্পটোত পিতৃ হৃদয়ৰ মমতাৰ ছবি এখনি ফুটাই তোলা হৈছে। মানবীয় কোমল অনুভূতি দুয়োটা গল্পৰ মূল বিষয়বস্তু।

ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ আৰু কাবুলিৱালা :

কুৰি শতিকাৰ আধুনিক ভাৰতীয় সাহিত্যিক সকলৰ ভিতৰত ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ এগৰাকী প্ৰসিদ্ধ কথাশিল্পী। বঙলা সাহিত্যত ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ প্ৰথম চুটি গল্পৰ প্ৰৱৰ্তক। 'ভাৰতী'ত প্ৰকাশিত 'ভিক্ষাৰিণী' নামৰ গল্পটিৰ যোগেদি ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে গল্পকাৰ হিচাপে আত্ম প্ৰকাশ কৰে। ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰৰ অধিকাংশ গল্পই ১৮৯১ চনৰ পৰা ১৯০১ চনৰ ভিতৰত ৰচিত।

গল্পবোৰৰ ভিতৰত কংকাল, একৰাত্ৰি, ত্যাগ, অতিথি, কাবুলিৱালা, মানভঞ্জ, দুৰাশা, নষ্টনীড়, সম্পত্তি ইত্যাদি উল্লেখযোগ্য।

কাবুলিৱালা ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ এটি অতি জনপ্ৰিয় চুটি গল্প। কাবুলিৱালা হ'ল গল্পটিৰ কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰ। মিনি আৰু মিনিৰ দেউতাক হ'ল গল্পটিৰ আন দুটা চৰিত্ৰ। এগৰাকী প্ৰবাসী 'কাবুলিৱালা'ৰ নিজৰ কন্যা সন্তানক দূৰৰ দেশত এৰি থৈ আহিছে। কাবুলিৱালা জনে মলিয়ন পোছাক, মূৰত পাণ্ডৰি, কঙ্কিত এটা সোনা। মোনাত বাদাম, কিচমিচ আৰু আঙুৰ আদি ভৰাই লৈ কলিকতাৰ ৰাজপথত ঘূৰি ফুৰিছে। মিনি পাঁচ বছৰ বয়সৰ এগৰাকী সৰু ছোৱালী। তাই এটা মূৰ্ত্তন্ত মনে মনে নাথাকে। সেয়েহে দেউতাকৰ লগত এটাৰ পাছত আনটো সুধি দেউতাকক ব্যতিব্যস্ত কৰে। তাই দেউতাকৰ পঢ়া টেবুলৰ ওচৰতে আগৰুম বাগৰুম খেলি থকা মিনিয়ে এদিন হঠাতে তেওঁলোকৰ পদুলিৰে গৈ থকা ৰহমত 'কাবুলিৱালা'ক চিঞৰি মাতিলে। মিনিৰ মাত শুলি সঁচাকৈ কাবুলিৱালা তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ অহাত মিনি ভয়তে আঁতৰি থাকিল। কাৰণ, 'কাবুলিৱালা'ৰ মোনাত জীৱিত সন্তান থাকে বুলি মিনিৰ মনত এটা অন্ধবিশ্বাস আছিল। মিনিৰ অন্তৰৰ ভয় ভাব দূৰ কৰিবৰ বাবে তাইক ভিতৰৰ পৰা মতাই আনি কাবুলিৱালাৰ সৈতে চিনাকী কৰি দিলে। মিনিয়ে দেউতাকৰ ওচৰতে ৰৈ কাবুলিৱালাৰ মুখ আৰু মোনাৰ ফালে একে থৰে চাই থাকিল। কাবুলিৱালাই মিনিৰ অন্তৰৰ পৰা ভয়ভাৱ দূৰ কৰিবৰ বাবে মোনাৰ পৰা কিচমিচ উলিয়াই মিনিক দিয়ে। মিনিয়ে প্ৰথমে লবলৈ সংকোচ কৰে। এইদৰে কাবুলিৱালা আৰু মিনিৰ মাজত বন্ধুত্ব আৰু আন্তৰিকতা গঢ়লৈ উঠে।

কাবুলিৱালাই প্ৰায়ে মিনিহঁতৰ ঘৰলৈ আহে আৰু মিনিক পেস্তা, কাজু আদি
দি মিনিৰ হৃদয় অধিকাৰ কৰি পেলালে।

শীতৰ ৰাতিপুৱা মিনিৰ দেউতাকে নিজৰ দৈনন্দিন কামত ব্যস্ত থকা
সময়ত এটা ঘটনা ঘটিল। মিনিহঁতৰ প্ৰতিবেশী এগৰাকীৰ পৰা বহমতে
পাবলগীয়া ধন দিবলৈ অস্বীকাৰ কৰাত খঙতে বহমতে ছুৰীৰে মানুহজনক
আঘাত কৰিলে। ফলত বহমতে দীৰ্ঘদিন কাৰাবাস খাটিবলগীয়া হ'ল। এই
দীৰ্ঘদিনৰ পিছত মিনিৰ দেউতাকে বহমতক একেবাৰে পাহৰি পেলালে আৰু
মিনিৰ মনৰ পৰাও শৈশৱৰ সেই প্ৰবাসী বন্ধুৰ স্মৃতি হেৰাই গ'ল।

এইদৰে কেইবাবছৰো পাৰ হৈ গ'ল। মিনি লাহে লাহে ডাঙৰ হ'ল।
উপযুক্ত সময় হোৱাত মিনিৰ বিয়াৰ দিন স্থিৰ কৰা হ'ল। দুৰ্গাপূজাৰ পিছতেই
মিনিৰ বিয়া। মিনিৰ বিয়াৰ আগদিনা জেলৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰি বিয়াৰ দিনা
ৰাতিপুৱাতেই বহমত মিনিহঁতৰ ঘৰত আহি উপস্থিত হ'ল। বিবাহ উপলক্ষে
মিনিৰ দেউতাকে মিনিক বহমতৰ লগত সাক্ষাৎ হোৱাটো বিচৰা নাছিল। পুৰণি
দিনৰ বন্ধুত্ব সোঁৱৰণ কৰি বহমতে মিনিৰ বাবে বাদাম আৰু কিচমিচ লৈ
আহিছিল। বস্তুখিনি বহমতে দেউতাকৰ হাতত দিয়াত মিনিৰ দেউতাকে
বিনিময়ত পইচা দিব বিচাৰিছিল। তেতিয়া বহমতে কলে যে তেওঁ মিনিৰ
লগত ব্যৱসায় কৰিব অহা নাই। কাৰণ, কাবুলীৱালৰো দেশত মিনিৰ বয়সৰ
এজনী ছোৱালী আছে। মিনিৰ মাজত বহমতে নিজৰ ছোৱালীৰ মুখখন বিচাৰি
পায়। বহমতে পকেটত স-যতনে সাঁচি ৰখা এখনি সৰু হাতৰ চাপ দেখুৱাই
কলে যে এয়া তেওঁৰ দেশত থকা কন্যাৰ স্মৃতি চিহ্ন। স্মৃতি চিহ্ন দেখি মিনিৰ

দেউতাকৰ চকুলো বাগৰি আছিল। মিনিৰ দেউতাকে অনুভৱ কৰিলে যে তেখেত আৰু কাবুলিৱালাৰ মাজত কোনো বিভেদ নাই। দুয়োগৰাকী কন্যাৰ পিতৃ আৰু সন্তানৰ প্ৰতি থকা পিতৃৰ স্নেহ, মমতা দুয়োৰে হৃদয় আলোকিত কৰিছে।

মিনিৰ দেউতাকে অলপো পলম নকৰি ভিতৰৰ পৰা বধুবেশিনী মিনিক মতাই অনালে। মিনিক দেখি বহমতে থতমত খালে। কিয়নো মিনিৰ যথেষ্ট পৰিবৰ্ত্তন হৈছে। বহমতে উপলব্ধি কৰিলে যে তেওঁৰ ছোৱালীও মিনিৰ দৰে ডাঙৰ হৈছে, তাইক আৰু আগৰ দৰে নাপাব। লগে লগে বহমতৰ মন আফগানিস্তানলৈ উৰা মাৰিলে। মিনিৰ দেউতাকে এই প্ৰবাসী পিতৃ গৰাকীৰ হৃদয়ৰ ব্যাকুলতা উপলব্ধি কৰি নিজ কন্যাৰ বিয়াৰ ব্যয় সংকোচন কৰি বহমতক অতি সোনকালে নিজৰ কন্যাৰ ওচৰলৈ যাবলৈ পৰামৰ্শ দিলে যাতে পিতৃ-কন্যাৰ মিলনৰ আনন্দই মিনিৰ কল্যাণ সাধন কৰিব বুলি আশা কৰিলে।

মিনি আৰু বহমতৰ কন্যা দুয়োগৰাকী সমবয়সীয়া। এগৰাকী সমবয়সীয়া কন্যাৰ পিতৃ হোৱা বাবেই দুয়োৰে অন্তৰত সহজাত পিতৃত্বৰ মমতাই গভীৰ ক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিছে। এনেদৰে সহজাত পিতৃত্বৰ চিৰন্তন মমতাই দেশ-কাল, জাতি-ধৰ্মৰ সীমা অতিক্ৰম কৰি মানৱীয় প্ৰেমৰ দিশেৰে গতি কৰিছে। সেয়েহে ইয়াত পিতৃ হৃদয়ৰ মমতাই সাৰ্বজনীনতা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

চৈয়দ আব্দুল মালিক আৰু যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি :

আৱাহন যুগৰ গল্পকাৰ হিচাপে আত্মপ্ৰতিষ্ঠা কৰা চৈয়দ আব্দুল মালিক অসমীয়া চুটিগল্পৰ অধিতীয় লেখক। ১৯৩৫ চনত 'জেউতি' আলোচনীত

প্ৰকাশিত 'বন্ধকোঠা' নামৰ গল্পটোৰ যোগেদি গল্প জগতত আত্মপ্ৰকাশ কৰে। পৰশমণি, ৰঙাগঢ়, মৰহাপাপৰি, এজনী নতুন ছোৱালী, শিল আৰু শিখা ইত্যাদি প্ৰায় ২৫খন গল্পপুথি আৰু অন্যান্য কাকত-আলোচনী আদিত প্ৰায় দুহেজাৰ গল্পৰ ইতিহাসত অদ্বিতীয় গল্প লেখক ৰূপে স্বীকৃতি পায়।

১৯৪৬ চনত প্ৰকাশ পোৱা আব্দুল মালিকৰ প্ৰথম গল্প সংকলন 'পৰশমণি' ৰ এটা উল্লেখযোগ্য গল্প হৈছে 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি'। গল্পটোৰ কাহিনী ভাগ এনেধৰণৰ - প্ৰথম মহাসমৰৰ পৰা দ্বিতীয় মহাসমৰৰ সময়চোৱাৰ যুদ্ধ বিভীষিকাৰ মাজত জীৱন অতিবাহিত কৰা সৈনিক এজনে পত্নী আৰু দুজনী সৰু ছোৱালীক ঘৰত এৰি কৰ্তব্যৰ আহ্বানত ঘূৰি ফুৰে। এনেদৰে ঘূৰি ফুৰতে সৈনিক জনৰ ছোৱালী সময়সীমা দুজনী ছোৱালী সদায় খেলি থকা দেখি সৈনিক জনৰ নিজৰ এৰি অহা ছোৱালী দুজনীৰ কথা মনত পৰে। স্নেহৰ তাড়নাত তেওঁ খেলি থকা ছোৱালী দুজনীক চাই থাকি এদিন চকলেট দিবলৈ জপনা খুলি ভিতৰলৈ সোমাই আহে। সৰু ছোৱালী দুজনী নাম খুপী আৰু ৰূপী। সিহঁতৰ মোমায়েকে ঘৰৰ ভিতৰলৈ মাতি সৈনিক জনক বহিবলৈ দিলে। খুপী-ৰূপীয়ে সৈনিক জনক দেখি ভয়তে মাকৰ পিছফালে লুকাবলৈ চেষ্টা কৰে। পিছত মোমায়েকৰ কথা মতে দুয়োজনীয়ে সৈনিকজনৰ ওচৰ চাপিল। সৈনিক জনেও দুয়োজনীকে কোলাত বহুৱাই চকলেট দি মৰম কৰিব ধৰে। সৈনিকজনৰ দুজনী ছোৱালী ইভলিনা আৰু ডেইজী দুয়ো খুপী আৰু ৰূপীৰ সমবয়সীয়া। সৰু ছোৱালী দেখিলে সৈনিকজনৰ বুকুত দুখেৰে ভৰি পৰে। সেয়েহে য'তেই তেওঁ নিজৰ ছোৱালীৰ বয়সৰ কাৰোৱাক দেখে তেওঁলোকক

ইভলিনা আৰু ডেইজি বুলি নিজৰ বুকুত সাৰটি ধৰি মৰম কৰে। খাকী কাপোৰৰ তলত লুকাই থকা সম্ভাৱন বৎসল্য পিতৃ হৃদয়ৰ চিৰন্তন মমতা সৈনিক জনৰ চৰিত্ৰত প্ৰকাশিত হৈ উঠিছে। এইদৰে কেম্পত থকা দিন কেইটাত প্ৰতিদিন এমুঠি চকলেট খুপী ৰূপীক দিয়ে আৰু সিহঁতক মৰম কৰে। যাবৰ দিনা সৈনিকজনে খুপী-ৰূপীক এখন ফটো দি থৈ গ'ল। ইভলিনা আৰু ডেইজিৰ সৈতে থকা সৈনিকজনৰ ফটো। খুপীহঁতৰ মাকে ছবিখন চাই যীশুখ্ৰীষ্টৰ ফটো বুলি কয়। ইয়াতেই গল্পকাৰে সৈনিক জনৰ মানৱীয় গুণ আৰু ত্যাগক যীশুৰ লগত তুলনা কৰিছে।

এইদৰে এই গল্পটো মানৱীয় আবেদনেৰে পৰিপূৰ্ণ। সৈনিক এজনৰ সাজ-পোচাকৰ অন্তৰালত এজন প্ৰকৃত মানুহৰ আবেগ অনুভূতি, দয়া-মমতা আদি সকলো গুণেৰে সমৃদ্ধ ব্যক্তিৰ ছবি প্ৰকাশিত হৈছে।

তুলনামূলক আলোচনা :

সাদৃশ্য :

ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰৰ হাততে বাংলা চুটিগল্পই জন্ম লাভ কৰিছিল। চৈয়দ আব্দুল মালিক অসমীয়া চুটিগল্পকাৰ সকলৰ ভিতৰত অন্যতম। দুয়োগৰাকী গল্পকাৰে জনসমাজত জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। 'কাবুলিৰালা আৰু যীশুখ্ৰীষ্ট ছবি'ৰ - দুয়োটা গল্পৰে বিষয়বস্তু একে। পিতৃ-স্নেহ, বহল মানৱতা, মানুহৰ প্ৰতি সহানুভূতি, আকৰ্ষণীয় প্ৰকাশভঙ্গী, ভাৱৰ সাৱলীনতা আদি দুয়োগৰাকী গল্পকাৰৰ গল্পলৈ শ্ৰেষ্ঠত্ব কঢ়িয়াই আনিবলৈ সক্ষম হৈছে।

(ক) কাবুলিৱালা আৰু যীশুখৃষ্টৰ ছবি' দুয়োটা গল্পতে পিতৃ হৃদয়ৰ আকুলতাৰ ছবি প্ৰকাশ পাইছে। 'যীশুখৃষ্টৰ ছবি' গল্পত খুপী-ৰূপীক দেখি সৈনিক জনৰ প্ৰবাসত এৰি থৈ অহা কনমানি ইভলিনা আৰু ডেইজীৰ কথা মনত পৰিছিল। ইয়ে পিতৃ হৃদয়ত বেদনাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। আনহাতে কাবুলীৱালা গল্পত মিনিক দেখি বহমতৰ সুদূৰ আফগানিস্তানত এৰি থৈ অহা তেওঁৰ কন্যা শিশুটিলৈ মনত পৰি ব্যাকুল হৈ পৰিছিল। দুয়োটা গল্পতে পিতৃ-হৃদয়ৰ বাস্তৱ চিত্ৰ প্ৰকাশিত হৈছে।

(খ) দুয়োটা গল্পতেই পিতৃয়ে নিজৰ কন্যা সন্তানৰ স্মৃতি বুকুত জাগ্ৰত কৰি ৰাখিবলৈ সক্ষম হৈছিল। বহমতে নিজৰ মৰমৰ কন্যাৰ হাতৰ ছাপ থকা এডোখৰ কাগজ লগত লৈ ফুৰিছিল। কন্যাৰ কথা মনত পৰিলেই কাগজৰ টুকুৰাটো মেলি চাই মনৰ আশা পূৰণ কৰিছিল। একেদৰে সৈনিক জনেও পৰিয়ালৰ ফটো লগত লৈ ফুৰিছিল। সৈনিক জনে ছোৱালী দুজনীৰ কথা মনত পৰিলে ফটোখন চাই সেই হেপাঁহ পূৰণ কৰিছিল। দুয়োটা গল্পতে পিতৃ হৃদয়ত থকা বাৎসল্য স্নেহে স্থান লাভ কৰিছে।

(গ) 'কাবুলিৱালা' গল্পত মুখ্য চৰিত্ৰ কাবুলিৱালা বহমতে পেটৰ তাড়নাত নিজৰ ঘৰ-সংসাৰ এৰি সুদূৰ আফগানিস্তানৰ পৰা আহি কলিকতাত মানুহৰ ঘৰে ঘৰে বাদাম, কিচমিচ আদি বিক্ৰী কৰি ফুৰিছিল। ঠিক একেদৰে 'যীশুখৃষ্টৰ ছবি' গল্পত মুখ্য চৰিত্ৰৰ সৈনিকজনে পেটৰ তাড়নাত তথা কৰ্তব্যৰ আহ্বানত নিজৰ ঘৰ সংসাৰ এৰি দেশে বিদেশে ঘূৰি ফুৰিছে।

(ঘ) 'কাবুলিৱালা' গল্পত বহমতে মানুহৰ ঘৰে ঘৰে বাদাম, কিছমিছ

বিক্ৰী কৰি ঘূৰি ফুৰোতে মিনি নামৰ ৫ বছৰীয়া ছোৱালী জনীক লগ পালে।
বহুতে মিনিক নানা ব্যস্ততাৰ মাজতে লগ কৰি চকলেট দিয়ে। একেদৰে
'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্পটো সৈনিকজনে কৰ্তব্যৰ তাগিদাৰ দেশে-বিদেশে ঘূৰি
ফুৰে। এনেদৰে ঘূৰি ফুৰোতে খুপী-ৰূপীৰ লগত দেখা হয়। সৈনিকজনে খুপী-
ৰূপীৰ লগত চিনাকী হোৱাৰ পাছত সদায় খুপী-ৰূপীক চকলেট দিছিল।
দুয়োটা গল্পতে পিতৃৰ চিৰন্তন মমতাৰ ছবি ফুটি উঠিছে।

(ঙ) কাবুলিৱালা গল্পটিত ইমান দিনে আঁতৰত থকা নিজৰ কন্যাজনী
ডাঙৰ হোৱা বুলি আৰু তাইৰ লগত নতুন আচৰণ কৰিব লাগিব বুলি
কাবুলিৱালাই ভাবিছিল। সেইদৰে 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্পটোতে সৈনিকজনে
তেওঁ ঘৰ পায়গৈ মানে ছোৱালী দুজনী ডাঙৰ হৈ পৰিব বুলি চিন্তিত হৈ পৰিছিল।

(চ) 'কাবুলিৱালা' গল্পত কাবুলিৱালাৰ হৃদয়ৰ পুঞ্জীভূত বেদনা তথা
পিতৃ হৃদয়ৰ মমতা মিনিৰ দেউতাকে উপলব্ধি কৰিবলৈ সক্ষম হোৱাৰ দৰে
'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্পত সৈনিকজনৰ অন্তৰত লুকাই থকা সন্তানৰ প্ৰতি যি
স্নেহ সেয়া খুপী-ৰূপীহঁতৰ মোমায়েকে উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। ৷

(ছ) 'কাবুলিৱালা' গল্পত মিনিৰে প্ৰথমে কাবুলিৱালাক দেখি ভয়
কৰা আৰু কাবুলিৱালাৰ ওচৰলৈ যাবলৈ সংকোচ কৰাৰ দৰে 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ
ছবি' গল্পতো সৈনিক জনক দেখি খুপী আৰু ৰূপীয়ে ভয় কৰিছিল আৰু
সৈনিকজনৰ ওচৰ চাপিবলৈ সংকোচ কৰিছিল।

(জ) দুয়োটা গল্পই প্ৰথম পুৰুষত ৰচিত।

বৈসাদৃশ্য : 'কাবুলিৱালা' আৰু 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্প দুটাৰ মাজত সাদৃশ্য

থকাৰ দৰে দুই এটা বৈসাদৃশ্যও পৰিলক্ষিত হয়।

(১) 'কাবুলিৱালা' গল্পটো কলিকতাৰ বাংলা সমাজৰ পটভূমিত ৰচিত আৰু তাৰ বিপৰীতে 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্পটো অসমীয়া সমাজৰ পটভূমিত ৰচিত।

(২) কাবুলিৱালা গল্পটোত মিনিয়ে কাবুলিৱালাক ঘৰলৈ মাতিছে। আনহাতে 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্পত সৈনিক জনক খুপী-ৰূপীয়ে মতা নাই। তেওঁ নিজেহে ভিতৰলৈ সোমাই আহিছে।

(৩) 'কাবুলিৱালা' গল্পত কোনো বিশ্বযুদ্ধৰ প্ৰভাৱ কমা নাই। কিন্তু যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি গল্পত বিশ্বযুদ্ধৰ প্ৰভাৱৰ কথা আছে।

(৪) 'কাবুলিৱালা' গল্পত কাবুলিৱালাই যে ঘৰলৈ যাব জীয়েকৰ লগত মিলন ঘটাব তাৰ ইংগিত পোৱা যায়। কিন্তু 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্পত সৈনিকজন ঘৰলৈ কেতিয়া যাব তাৰ কোনো ইংগিত নাই।

(৫) 'কাবুলিৱালা' গল্পত মিনিক দুটা অৱস্থাৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। এটা হ'ল পাঁচ বছৰীয়া মিনি আৰু আনটো হ'ল তেৰ বছৰীয়া মিনি। তাৰ বিপৰীতে 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্পত খুপী-ৰূপী সৰু অৱস্থাৰ কথাকেই বৰ্ণনা কৰিছে।

(৬) 'কাবুলিৱালা' গল্পৰ পৰিসৰ বহল তাৰ বিপৰীতে 'যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি' গল্পটো পৰিসৰ কম সময়ৰ হোৱা দেখা যায়।

উপসংহাৰ : দুয়োটা গল্পই গভীৰ মানৱীয় আবেদনেৰে পৰিপূৰ্ণ। সৈনিক আৰু কাবুলিৱালা এই চৰিত্ৰ দুটা দুয়োগৰাকী গল্পকাৰে অতি

সহানুভূতিৰে প্ৰকাশ কৰিছে। ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে তেওঁ সৃজনী প্ৰতিভাৰে গল্প ৰচনা কৰি গভীৰ অন্তৰ্দৃষ্টিৰ পৰিচয় দিবলৈ সক্ষম হৈছে। সেইদৰে অসমীয়া সাহিত্যতো চৈয়দ আব্দুল মালিকৰ হাতত অসমীয়া চুটি গল্পই পৰিপূৰ্ণতা লাভ কৰিছে। পিতৃ হৃদয়ৰ চিৰন্তন মমতাই ‘কাবুলিৱালা’ আৰু ‘যীশুখ্ৰীষ্টৰ ছবি’ গল্প দুটাক আবক্ষণীয় কৰি তুলিছে।

প্ৰসঙ্গ পুথি :

- (১) তুলনামূলক সাহিত্য আৰু অনুবাদ - কৰবী ডেকা হাজৰিকা
- (২) তুলনামূলক ভাৰতীয় সাহিত্য বিচাৰ আৰু বিশ্লেষণ
- প্ৰফুল্ল কুমাৰ নাথ
- (৩) গৰীয়সী - ডাঃ লক্ষ্মীনন্দন বৰা
- (৪) প্ৰবন্ধ বীথিকা - নীৰা দাস।

*****

মাধ্যাকৰ্ষণ তত্ত্ব, গীতা-ভাষ্কৰাচাৰ্য্য-নিউটন : এটি পৰ্যালোচনা

ড° পৰমেশ্বৰ ৰায়
সহকাৰী অধ্যাপক,
সংস্কৃত বিভাগ
প্ৰগতি মহাবিদ্যালয়, আগমনী

মাধ্যাকৰ্ষণ শক্তি বুলিলে সাধাৰণতে পৃথিৱীৰ কেন্দ্ৰত থকা এটা আকৰ্ষণ শক্তিক বুজায়। যি শক্তিৰ বলত পৃথিৱীয়ে নিজৰ উপৰিভাগত থকা সকলো পদাৰ্থকে নিজৰ কেন্দ্ৰৰ ফালে চুম্বকৰ দৰে আকৰ্ষণ কৰে। ফলত পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত থকা জীৱ-জন্তু অনায়াসে চলা-ফুৰা কৰিব পাৰিছে; অন্য পদাৰ্থ বিলাকো পৃথিৱীতে লাগি আছে। মহাকাশত ভাহি ভাহি হেৰাই যোৱা নাই। আধুনিক বিজ্ঞানৰ হিচাপ মতে এই মাধ্যাকৰ্ষণ শক্তিৰ মান হল— $9.8m/s^2$ । ভাবিলেই আচৰিত লাগে। যদি এই মাধ্যাকৰ্ষণ শক্তি নাথাকিলেহেঁতেন, তেনেহলে হয়তো আমি এই পৃথিৱীৰ বুকুত বিছ বা বেষ্মা আদি উৎসৱ আনন্দৰে পালন কৰিব নোৱাৰিলোহেঁতেন।

ইয়াৰ দ্বাৰাই প্ৰমাণ হয় যে - পৰমপুৰুষ ঈশ্বৰ সৃষ্টিৰ অন্তৰালত এক সুক্ষ্ম পৰিকল্পনা আছে। সেই পৰিকল্পনা মাপিক ঈশ্বৰে এই বিশ্ব ব্ৰহ্মাণ্ড সৃষ্টি কৰিছে। সেয়েহে বিখ্যাত বিজ্ঞানী স্যৰ আইজাক নিউটনে কৈছে— “This most beautiful system of the sun, planets and comets could only proceed from the counsel and dominion of an Intelligent and powerful Being.” সূৰ্য্য গ্ৰহৰাজি আৰু ধূমকেতু সমূহক লৈ এই সৰ্বোত্তম সুন্দৰ বিশ্ব ব্যৱস্থা কেৱল এজন বুদ্ধিমত্তা সম্পন্ন আৰু শক্তিশালী ব্যক্তিত্বৰ দ্বাৰাই ৰচিত হ’ব পাৰে।”

সাধাৰণতে মাধ্যাকৰ্ষণ শক্তিৰ কথা কলেই নিউটনৰ নাম আমাৰ মনলৈ আহে। এই মহান বিজ্ঞানী জনেই সপ্তদশ শতিকাত আধুনিক বিজ্ঞানৰ ভেটি স্বৰূপ এই মাধ্যাকৰ্ষণ শক্তি (Law of Gravity) আৰু মহাকৰ্ষণ (Law of Gravitation) তত্ত্বৰ আৱিষ্কাৰ কৰিছিল। উল্লেখ আছে যে 1666 খ্ৰীষ্টাব্দৰ কোনো এটি দিনত নিউটনে নিজৰ বাগিছাত ফুৰি থাকোতে গছৰ পৰা সৰি পৰা এটা আপেল ফল দেখা পাইছিল আৰু পিছত ইয়াৰ কাৰণ চিন্তা কৰি কৰি তেখেতে বিখ্যাত মাধ্যাকৰ্ষণ তত্ত্ব আৰু মহাকৰ্ষণ তত্ত্বৰ আৱিষ্কাৰ কৰে। এই বিষয়ে নিউটনে স্বৰচিত “Philosophic Naturalis Principia Mathematica” নামৰ বিখ্যাত গ্ৰন্থখনত সুন্দৰ ভাবে উল্লেখ কৰিছে।

শ্ৰীমদ্ভগবদ্গীতাতো এই মাধ্যাকৰ্ষণ তত্ত্বৰ বিষয়ে উল্লেখ থকা দেখা পাবোঁ। আমি জানোঁ যে শ্ৰীমদ্ভগবদ্গীতা পৰমপুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখনিসৃত বাণী। শ্ৰীকৃষ্ণ হৈছে পৰম পুৰুষ আৰু বিশ্বনিয়ন্তা। গতিকে সৃষ্টি বহস্যৰ অন্তৰালত থকা সকলো তত্ত্বৰ স্ৰষ্টাও হ’ল শ্ৰীকৃষ্ণ স্বয়ং নিজে। তেওঁৰ কৃপাৰ বলতেই সৃষ্টি বহস্যৰ অন্তৰালত থকা কিছু কিছু তত্ত্বৰ কথা কিছুমান বিশেষ মানুহে জানিব পাৰে। শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰিয় সখা অৰ্জুনেও এই মাধ্যাকৰ্ষণ তত্ত্বৰ কথা জানিব পাৰিছিল। শ্ৰীমদ্ভগবদ্গীতাৰ পঞ্চদশ অধ্যায়ৰ ত্ৰয়োদশ শ্লোকৰ প্ৰথম পংক্তিত অৰ্জুনক উদ্দেশ্যি শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে — “গামাৰিষ্য চ ভূতানি ধাৰয়াম্যহমোজসা” যাৰ অৰ্থ হ’ল - মই (ঈশ্বৰ) পৃথিৱীৰ কেন্দ্ৰত অণুপ্ৰবিষ্ট হৈ নিজৰ ওজঃশক্তিৰ দ্বাৰা সকলো প্ৰাণী আৰু পদাৰ্থক ধাৰণ কৰি থাকোঁ। শ্ৰীকৃষ্ণই ইয়াত যি ওজঃ শক্তিৰ দ্বাৰা ভূতসমূহক ধাৰণ কৰি থাকে বুলি কৈছে; সেই আকৰ্ষণ ক্ষমতা সম্পন্ন শক্তিয়েই হৈছে মাধ্যাকৰ্ষণ শক্তি। এই কাৰণেই কোনো বস্তু ওপৰলৈ দলিয়াই দিলে, মহাশূন্যলৈ নগৈ পুনৰায় পৃথিৱীলৈ উভতি আহে। মহান দাৰ্শনিক শংকৰাচাৰ্য্যও ‘গীতাভাষ্য’ গ্ৰন্থত ওপৰোক্ত শ্লোকটোৰ ব্যাখ্যা প্ৰসংগত পৃথিৱীৰ মাজত এক আকৰ্ষণীয় চুম্বক শক্তি আছে বুলি দৃঢ়তাৰে উল্লেখ কৰিছে।

পৰবৰ্ত্তী সময়ত গীতাৰ এই শ্লোকটোৰ ওপৰতে ভিত্তি কৰি বিখ্যাত ভাৰতীয় জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানী তথা গণিতজ্ঞ ভাস্কৰাচাৰ্য্যই বিজ্ঞানসন্মত ভাবে

অভিকৰ্ষ বা মাধ্যাকৰ্ষণ আৰু মহাকৰ্ষণ তত্ত্বৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছে। ভাস্কৰাচাৰ্যই দ্বাদশ শতিকাৰ মাজভাগত স্বৰচিত “সিদ্ধান্ত-শিৰোমণি” নামৰ বৈজ্ঞানিক গ্ৰন্থখনত এই বিষয়ে বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যা দাঙি ধৰি কৈছে —

আকৃষ্টি শক্তিঃ মহী তথা যৎ

খস্থং গুৰু-স্বভিমুখং স্ব-শক্ত্যা

আকৃষ্যতে তৎ পততীৰ ভাতি।

সমে সমস্তাৎ ক্ল পতত্বিয়ং খে।।

শ্লোকটোৰ অৰ্থ এনেধৰণৰ :- আকৰ্ষণ শক্তি সম্পন্ন পৃথিৱী আকাশস্থ (ওপৰত থকা) ভৰযুক্ত বস্তু এটাক নিজৰ শক্তিৰ দ্বাৰা নিজৰ কেন্দ্ৰৰ ফালে আকৰ্ষণ কৰে; তেতিয়াই এই বস্তুবোৰ পৰিছে বুলি দেখা যায়। (বাস্তবিকতে, এইবোৰ পৰা নাই, পৃথিৱীৰ আকৰ্ষণ শক্তিৰ বলতে এইবোৰ পৃথিৱীলৈ পৰিছে।) সকলো ফালে সমান আকৰ্ষণত আবদ্ধ (পৰস্পৰে পৰস্পৰক আকৰ্ষণ কৰে); এনেকুৱা অৱস্থাত পৃথিৱী ক’ত পৰিব।

ওপৰোক্ত শ্লোকটোৰ প্ৰথম পংক্তি তিনিটাৰে ভাস্কৰাচাৰ্যই মাধ্যাকৰ্ষণ তত্ত্ব (Law of Gravity) ৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছে আৰু চতুৰ্থ পংক্তিটোৰে মহাকৰ্ষণ তত্ত্ব (Law of Gravitation)ৰ ব্যাখ্যা কৰিছে। অৰ্থাৎ পৃথিৱীৰ নিচিনাকৈ ব্ৰহ্মাণ্ডৰ বৃহস্পতি, শুক্ৰ, শনি, সূৰ্য্য আদি গ্ৰহ-নক্ষত্ৰবোৰো এটাকৈ নিজা অভিকৰ্ষণ শক্তি আছে। প্ৰত্যেক গ্ৰহ-নক্ষত্ৰবোৰে নিজৰ সেই অভিকৰ্ষণ শক্তিৰ দ্বাৰা পৰস্পৰে পৰস্পৰক আকৰ্ষণ কৰে আৰু এই আকৰ্ষণ শক্তিৰ বলতে প্ৰত্যেক গ্ৰহ-নক্ষত্ৰই কক্ষচ্যুত নহৈ ভাহি থাকে আৰু গ্ৰহবোৰে নিজৰ মণ্ডলস্থিত মূল নক্ষত্ৰটোক নিজৰ কক্ষপথেৰে পৰিভ্ৰমণ কৰি ঘূৰি থাকে।

সময়ৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে দেখা যায় যে নিউটনতকৈ ভাস্কৰাচাৰ্য্য পাঁচশ বছৰ আগৰ, আৰু আজিৰ পৰা পাঁচ হাজাৰোধিক বছৰ আগতে শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক গীতাৰ বাণী শুনাইছিল। মাধ্যাকৰ্ষণ আৰু মহাকৰ্ষণ তত্ত্বৰ আৱিষ্কাৰক নিউটন বুলি জানিলেও আমি স্বীকাৰ কৰিব লাগিবই যে শ্ৰীমদ্ভগবদ্গীতাৰ পৰা প্ৰেৰণা লাভ কৰিয়েই ভাস্কৰাচাৰ্য্যই নিউটনতকৈ পাঁচশ

বছৰ আগতে এই মাধ্যাকৰ্ষণ আৰু মহাকৰ্ষণ তত্ত্বৰ বিষয়ে বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যা ডাঙি ধৰিছিল। হয়তো দুৰ্ভাগ্যবশত ভাস্কৰাচাৰ্য্যৰ এই আবিষ্কাৰে বিশ্ব দৰবাৰত নিউটনৰ নিচিনাকৈ প্ৰচাৰিত হোৱা নাই। গতিকে মাধ্যাকৰ্ষণ বা মহাকৰ্ষণ তত্ত্বৰ আৱিষ্কাৰক কোন বুলি কলে আমি এই সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰো যে- এই সূত্ৰৰ প্ৰথম বক্তা হ'ল পৰমপুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণ, প্ৰথম লিখোতা হ'ল মহামুনি কৃষ্ণ দ্বৈপায়ন বেদব্যাস, প্ৰথম বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যা কৰোঁতাজন হ'ল ভাস্কৰাচাৰ্য্য আৰু বিশ্বদৰবাৰত ইয়াক তুলি ধৰোতা হ'ল মহান বিজ্ঞানী ছাৰ আইজাক নিউটন।

গতিকে সনাতন ধৰ্মৰ বা বেদোপনিষদ, গীতা, শ্ৰীমদ্ভাগবদ্ পুৰাণ আদি শাস্ত্ৰবোৰৰ কোনো বৈজ্ঞানিক ভেটি নাই বুলি যিসকলে উপলুঙা কৰে, তেওঁলোকে এই শাস্ত্ৰবোৰ অধ্যয়ন কৰোক বুলি আহ্বান জনালোঁ। তেতিয়াহে বুজিব পাৰিব যে সনাতন ধৰ্ম শত প্ৰতিশত্ বিজ্ঞানযুক্ত বুলি। অৰ্থাৎ সনাতন ধৰ্মৰ শাস্ত্ৰবোৰত কেবল অধ্যাত্মিক জ্ঞানেই নহয়; বৰং আধুনিক বিজ্ঞানৰ বহুতো সমল ঋষি-মুনি সকলে জনকল্যাণৰ বাবে লিপিবদ্ধ কৰি থৈছে।

সহায়ক গ্ৰন্থাৱলী :-

ক) শ্ৰীমদ্ভাগবদ্গীতা।

খ) সিদ্ধান্ত শিৰোমনি (ভাস্কৰাচাৰ্য্য)।

গ) Philosophic Natural Pricipia Mathematica (নিউটন)।

*****

অবিভক্ত ধুবুৰী জিলাৰ অন্তৰ্গত ৰবিদাসীয়া সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ বাসন্তী উৎসৱ ‘নমী পূজা’—

শ্ৰী তুলসী ৰবিদাস
সহকাৰী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ
প্ৰগতি মহাবিদ্যালয়, আগমনী

সাৰাংশ(Abstract):-

অসমৰ পশ্চিম প্ৰান্তত অৱস্থিত অবিভক্ত ধুবুৰী জিলাখন পশ্চিমবঙ্গ আৰু বাংলাদেশৰ সীমামূৰীয়া অঞ্চল। জিলাখনৰ বিভিন্ন ঠাইত বিভিন্ন বৰ্ন সম্প্ৰদায়ৰ লোকৰ লগতে ৰবিদাসীয়া সম্প্ৰদায়ৰ লোকো বসতি স্থাপন কৰি আছে। এওঁলোকৰ কিছুমানে কৃষি আৰু কিছুমানে বিভিন্ন ব্যৱসায় কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছে। ৰবিদাসীয়া লোকসকলৰ বসন্ত উৎসৱ নমীপূজা পূৰ্বাপৰ চলি অহা ৰীতি-নীতিৰে পালিত হৈছে। নমীপূজা চ’ত মাহৰ অমাবস্যাৰ পিছৰ নৱমীৰ দিনা অনুষ্ঠিত হয়। এই পূজাত সাত ঘাটৰ পানী, আশ্বপল্লৱ, পানীপূৰ্ণ ঘট, প্ৰদীপ, ঘটবন্ধা কাপোৰ, সিন্দূৰ, দালি মিশ্ৰিত পুৰি, খীৰ, ঘটৰ কাষত ছাক দিয়া আমলিত গীতালৰ দ্বাৰা শীতলা আইৰ নামত পৰিৱেশিত ভক্তিমূলক গীত গোৱা হয়। গীতৰ

জৰিয়তে শীতলা আইৰ সাত ভনীৰ পৰিচয় দিয়া হয়। শীতলা আইক ৰবিদাস সম্প্ৰদায়ৰ লোকে নমীমাতা জ্ঞান কৰি পূজা অৰ্চনা কৰে আৰু নমীমাতাই যাতে সন্তুষ্ট হৈ সকলোকে বিভিন্ন মাৰি-মৰকৰ লগতে আই (Pox) ওলোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰে এই মনোভাৱে ৰবিদাস সম্প্ৰদায়ৰ স্ত্ৰীলোকে ঘৰে ঘৰে বিশেষ নিয়মেৰে নমী পূজা অনুষ্ঠিত কৰে ।

আৰম্ভণি (Introduction) :-

চ'ত মাহৰ অমাবশ্য্যৰ পিছৰ নৱমীৰ দিনা ৰবিদাস সম্প্ৰদায়ৰ স্ত্ৰীলোক সকলে বিশেষ ৰীতি-নীতিৰে নমী পূজা ঘৰতে অনুষ্ঠিত কৰে । বসন্ত কালত পৰিৱেশ শুকান হয় । ৰদৰ প্ৰকোপ বাঢ়ি আহে । বতৰ খৰাং হয় । ফলত স্থান বিশেষে বহুতৰে গাত আই ওলায় । আই দুই প্ৰকাৰৰ- সৰু আইঃ ছোটকীজনী (ভোজ) (Small Pox) আৰু বৰ আইঃ বৰকীজনী (ভোজ) (Pox) । আই ওলোৱাজনৰ গাত জ্বৰ উঠে, বিষায়, চৰ্দি লাগে আৰু গাত সৰু সৰু গুটি উঠে । কেতিয়াবা এই গুটি ডাঙৰো হয় । আইৰ ৰোষত পৰাজনে জ্বৰ, গাৰ বিষ, আৰু চৰ্দিৰ ফলত যথেষ্ট কষ্ট পাই থাকে । সেয়ে আইৰ প্ৰকোপৰ পৰা ৰক্ষা পোৱাৰ বাবে ৰবিদাসীয়া স্ত্ৰীলোকে বিশেষ নিয়মৰ দ্বাৰা আইক সন্তুষ্ট কৰিব পৰাকৈ গীত গায় আৰু নিৰ্দিষ্ট দিনত পূজা অনুষ্ঠিত কৰাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়ে । এই পূজাত বামুনৰ প্ৰয়োজন নাই । পূজা বেদীত আই শীতলা বা নমীমাতাৰ নামত ঘট স্থাপন কৰা হয় । ঘটৰ

ডিঙিত ৰূপৰ পাণ সদৃশ সৰ্ব্বকৈ সুতালগোৱা তক্তি বনাই আৰি দিয়া হয় । ঘটটোত আমৰ পল্লৱ, পল্লৱৰ ওপৰত প্ৰদীপ ৰখা হয় আৰু আগফালে প্ৰসাদ ৰখাৰ ব্যৱস্থাও কৰা হয় । প্ৰসাদ ৰূপে ফীৰ বনোৱা পাত্ৰটো নতুন কিম্বা পূজা-পাতালত ব্যৱহাৰ কৰা নিৰামিষ বাচন হব লাগে । ৰুটি বনাওঁতে ব্যৱহৃত পাত্ৰ বিলাকো ভালকৈ ধুই ৰ'দত শুকুৱাই লব লাগে । প্ৰসাদ হিচাপে কেৱল গুৰ আৰু আঁচৈচাউলৰ সিজোৱা ফীৰ লগতে দালিপুৰিৰ ব্যৱহাৰ হয় । পূজা চলা সময়খিনিত আমল্লিত গীতালীয়ে আইৰ সাত (৭) ভনীক সঙ্কষ্ট কৰিব পৰাকৈ ভক্তিমূলক গীত গায় । গীত কমপক্ষে পাঁচটাকৈ (৫) গাব লাগে । ঘটৰ কাষতে নমীমাতাৰ নামত ছাক দিয়া হয় । কাৰোবাৰ ঘৰত শীতলা বা নমীপূজাত শীতলাৰ নামত প্ৰচলিত পাঁচালিও পাঠ কৰা শুনা যায় । পূজা ভঙাৰ পিছত প্ৰসাদ ঘৰে ঘৰে বিতৰণ কৰা হয় আৰু নিজৰ ঘৰতো গ্ৰহন কৰি ৰাতি কটোৱা হয় । পিছ দিনা পূজাত ব্যৱহৃত কলপাত, ঘটৰ পানী, আৰু অন্যান্য অপ্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী পৰিষ্কাৰ ঠাইত থৈ দিয়া হয় ।

সাহিত্যৰ পূণৰ মূল্যায়ন (Review of

literature):- ৰবিদাসীয়া সম্প্ৰদায়ৰ লোক সকলৰ মাজত সুদীৰ্ঘ দিনধৰি চলি অহা নমী পূজাক অসমীয়া সমাজত শীতলা পূজা ৰূপে মান্যতা দিয়া হয় । অসমীয়া সাহিত্য আৰু

সংস্কৃতিৰ সাধক ড:হৰিনাথ শৰ্মা দলৈ ৰচিত
 “বাৰে বৰণীয়া অসম” গ্ৰন্থৰ পৃষ্ঠা নং-২৩৬
 শীতলা সৰ্বাহ, ড:মহেশ্বৰ নেওগ প্ৰণিত “পূৰ্ণি
 অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতি আৰু সত্ৰীয়া
 নৃত্য আৰু নৃত্যৰ তাল” গ্ৰন্থৰ পৃষ্ঠা নং-৪৮,
 শ্ৰী সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাকৃত “অসমীয়া সাহিত্যৰ
 সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত” গ্ৰন্থৰ পৃষ্ঠা নং ২৭-২৯ত
 শীতলা আইৰ বিষয়ে বৰ্ণনা পোৱা যায় ।
 পূজা অনুষ্ঠিত কৰা প্ৰক্ৰিয়াটোক স্থানীয় শ্ৰীমতি
 কৌশল্যা ৰবিদাসৰ ঘৰৰ পৰা সংগৃহীত কৰা
 হৈছে, লগতে গীত বিলাক শ্ৰীমতি কৌশল্যা
 ৰবিদাস, শ্ৰীমতি চানৰতি ৰবিদাস, আৰু
 শ্ৰীমতি চানৰকি ৰবিদাসৰ পৰা সংগৃহীত কৰা
 হৈছে ।

প্ৰণালী বিজ্ঞান (Methodology):-

ধুবুৰী জিলাস্থিত ৰবিদাসীয়া সম্প্ৰদায়ৰ
 লোকসকলৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ উৎসৱ নমীপূজাৰ
 আলোচনামূলক প্ৰবন্ধ প্ৰস্তুত কৰণত বিভিন্ন
 গ্ৰন্থ আৰু স্থানীয় ৰবিদাস মহিলা সকলৰ পৰা
 নমীপূজাৰ সামগ্ৰীৰ তথ্য সংগ্ৰহ কৰা হৈছে ।
 প্ৰবন্ধ প্ৰস্তুত কৰোঁতে **Qualitative** আৰু

Quantitative Research Methodology প্ৰক্ৰিয়াৰ সহায়
লোৱা হৈছে ।

অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য(Objective of the studies):-

উক্ত প্ৰবন্ধকাৰিকৰ জৰিয়তে পাঠক-পাঠিকাসকল
নিম্নোক্ত বিষয় সম্পৰ্কে অৱগত হ'ব পাৰিব ।

১) গৰমকালি বতৰ শুকান হয় । ধূলিৰ
ধুমুহা বয় । পৰিশ্ৰমী ব্যক্তিয়ে সোনকালে
ভাগৰুৱা হয় । এই বতৰত কোনো ব্যক্তিয়ে
গাত বিষ, চৰ্দি লগা, কাঁহ হোৱা আৰু অধিক
ঠাণ্ডাৰ ভাৱ অনুভৱ হলে ঠাণ্ডা ঠাইত শুব
লাগে । এই লক্ষণবোৰ শৰীৰত দেখা দিলে
আইয়ে দেখা দিয়াৰ সম্ভাৱনা থাকে ।

২) আই ওলোৱা ব্যক্তিজনৰ গাত গুটি উঠে।
গুটিটো সৰু বা ডাঙৰ হ'ব পাৰে । গুটি
উঠাৰ বাবে গাৰ বিষ, আৰু তীৰ কঁপে জ্বৰ
উঠে । পিয়াহ লাগে । বুকুখন ঘনাই শুকায় ।

৩) আই ওলোৱা জনক কলপাতত মাটিৰ
ওপৰত শুব দিব লাগে, ঘনে ঘনে চেনী
পানীৰ চৰবত খুৱাব লাগে আৰু নিমপাতৰ
ঠানিৰে বিচিব লাগে । ঘৰৰ কোনোবা এজনে
গা-পা ধুই তিনি সন্ধিয়া বেমাৰীৰ ওচৰত
ধূপ-ধূনা জ্বলাই আই গোসানীক প্ৰাৰ্থনা জনাব

লাগে । যাতে বেমাৰীজন সোনকালে সুস্থ হৈ উঠে ।

৪) অতিমাত্ৰা ৰ'দত কাম কৰি ভাগৰুৱা, তৃষ্ণাতুৰ অৱস্থাত গা-ধোৱা, পানী খোৱাৰ ফলতো এই বেমাৰ হ'ব পাৰে ।

আলোচনা(Discussion)-

অবিভক্ত ধুবুৰী জিলাস্থিত ৰবিদাসীয়া সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ সংস্কৃতিগত বিশেষ উপাদান হ'ল নমী পূজা । ই স্ত্ৰী-আচাৰ সম্পৰ্কীয় লোকউৎসৱ । নমী পূজাত শীতলা আইৰ উগ্ৰমনোভাৱক শান্ত কৰিবলৈ ৰবিদাসীয়া মহিলা গীতালীয়ে গোৱা গীতবোৰ ভক্তিমূলক, প্ৰাৰ্থনাসূচক আৰু কৰুণ ৰসসিক্ত ।

নমী শব্দৰ উৎপত্তিৰ মূলতে সংস্কৃতত 'নৱম' অসমীয়াত নৱমী আৰু ভোজপুৰী ভাষাত নমী শব্দৰ প্ৰয়োগ হয় । প্ৰতি বছৰে চ'ত মাহৰ অমাৱশ্যাৰ পিছৰ প্ৰতিপদৰ পৰা নৱমীৰ দিনলৈকে পূজা অনুষ্ঠিত কৰা পৰিয়ালবৰ্গই সম্পূৰ্ণ ৰূপে নিৰামিষ ভোজী হয়। ঘৰৰ চৌহদচাফ-চিকুনাই ৰাখে, পৰিষ্কাৰ বস্ত্ৰ পৰিধান কৰে । নৱম দিনা পূজা অনুষ্ঠিত

কৰা মাতৃজনীৰ বাহিৰে পৰিয়ালৰ সকলোৱে
 আঢ়ৈ চাউলৰ ভাত আৰু পিটিকাৰে খায় ।
 শাৰীৰিক আৰু মানসিকভাৱে অশুচি পৰিয়ালত
 মা শীতলাৰ পূজা অনুষ্ঠিত কৰা নহয় ।
 জনবিশ্বাসমতে শীতলা মাৰ পূজাক অৱগুণ্ডা
 কৰা ব্যক্তিজনৰ বা পৰিয়ালৰ কোনো এজন
 সদস্যৰ ক্ষতি হোৱাৰ আশংকা থাকে বাবে
 পূজাৰী মাতৃজনীয়ে সাৱধানেৰে পূজা অনুষ্ঠিত
 কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰে । ঘৰৰ চাৰিওফালে
 গো-বিষ্ঠা মিশ্ৰিত পানী ছটিয়াই দিয়ে আৰু
 গা-পা ধুই ৰন্ধা-বঢ়া কাৰ্য্য সম্পন্ন কৰে ।
 পূজা আগবঢ়োৱা মাতৃ গৰাকীয়ে লঘোন দিয়ে।
 আবেলি পৰত লঘোন দিয়া মাতৃগৰাকীয়ে দুই-
 তিনিজনীক লগত লৈ বা পৰিয়ালৰ কোনো
 এজনে বোঁৱতী নদীৰ পৰা পূৰ মূৰা হৈ থিয়
 দি একে উশাহতে মাটি বা কাঁহৰ পাত্ৰত পানী
 লৈ পিছফালে নোচোৱাকৈ পথৰ খলা-বমা
 ভালকৈ নিৰীক্ষণ কৰি কতো উজুটি
 নোখোৱাকৈ সাৱধানভাৱে ভৰিৰ খোজ পেলাই
 ঘৰমূৰা হয় । হাতত পবিত্ৰ গঙ্গাজলৰ ঘটটিটো
 থকাৰ বাবে যতে-ততে থু-নেপেলায় । ঘটটো
 হাতত থকালৈকে বাটত কোনো অশুচি মানুহৰ
 লগত মিলা-মিচা কৰিব নোৱাৰাকৈ ঘৰ পাব

লাগে আৰু ঘৰত ঘটিটো মন্দিৰৰ দুৱাৰত নাইবা পৰিষ্কাৰ ঠাইত থৈ হাত ভৰি ধুই ঘৰ সোমাব লাগে । বিশেষত ঘটটোক পূজা বেদীৰ ওচৰত সযতনে ৰাখিব লাগে আৰু ইয়াক শীতলা মাঁৰ স্বৰূপ জ্ঞান কৰিব লাগে । ঘটটো কলহা- কৃতিৰ হোৱা বাবে ইয়াক 'কালসা' (ভোজ) কলহ(অসমীয়া) বা ঘট বুলি কোৱা হয় । সন্ধিয়া পৰত পূজাৰীজনীয়ে বেদী সজাবলৈ আৰম্ভ কৰে ।

নমী পূজাৰ বেদী নিৰ্মাণ:-

নমী পূজা প্ৰকাৰান্তৰে শীতলা পূজা । এই পূজা অনুষ্ঠিত কৰা মাতৃজনীয়ে লঘোন দিয়ে । লঘোন দিয়া মাতৃগৰাকীয়ে পানীৰ লগত হালধী গুড়ি মিহলাই সোঁহাতেৰে পূজাবেদীত ৭ টাকৈ ছাপ মাৰিব লাগে আৰু প্ৰতিটো ছাপৰ মাজ অংশত সিন্দুৰৰ ফোট দিব লাগে । মাজৰ ছাপৰ ওপৰ অংশত অলপ ধান থৈ তাৰ ওপৰত আলফুলকৈ পানী পূৰ্ণ ঘটটো বহাব লাগে । ঘটটোত ৫ টাকৈ হালধিৰ ছাপ মাৰি সিন্দুৰৰ ফোট দিব লাগে। ঘটটোৰ ডিঙি ভাগত হালধিৰ ৰং বুলোৱা বগা কাপোৰ $১\frac{১}{৪}$ হাত মান বান্ধি দিব লাগে

আৰু সমুখ ভাগত গো-বিষ্ঠাৰে সৰুকৈ লাডু
 বনাই পৰি নোযোৱাকৈ লগাই দিব লাগে ।
 গো-বিষ্ঠাৰ লাডুটোৰ ওপৰত ৰূপৰে বনোৱা
 আই শীতলাৰ মূৰ্তিটো লগোৱা হয় । ঘটটোত
 পঞ্চ পল্লৱ বিশিষ্ট আমৰ ঠানি থৈ দিব লাগে।
 আমপাত কেইটাত সিন্দুৰৰ ফোঁট দিব লাগে ।
 পল্লবৰ ওপৰ ভাগত ধান পূৰ্ণ মাটিৰ পাত্ৰ
 আৰু তাৰ ওপৰত জ্বলন্ত চাকি বহাব লাগে ।
 এনেকৈ শীতলাৰ ঘট বহোৱা হয় আৰু ইয়াক
 কালসা ভৰল (কালসা ধ্বল) বুলি কয় ।
 কালসাৰ সমুখ ভাগত হালধিৰ ছাপ দিয়া
 অংশত পৰিষ্কাৰ কলপাত দীঘলকৈ পাৰি দিব
 লাগে আৰু ইয়াতো ৭ টাকৈ সিন্দুৰৰ ফোঁট
 দিব লাগে । আছুতীয়াকৈ তৈয়াৰ কৰা
 চোকাটো মুছি-কাছি ভালকৈ শুকুৱাই লৈ ৫
 টাকৈ সিন্দুৰৰ ফোঁট দিব লাগে । আই
 শীতলাৰ পূজা আগবঢ়োৱা আইমাতৃয়ে পৰিষ্কাৰ
 পাত্ৰত বুটৰ দালি সিজাই গুৰি কৰি আটমাৰি
 বনোৱা লাডু (লৈয়া)ৰ ভিতৰত দালি সুমুৱাই
 কেৰেহীত সেকি বনোৱা হয় । ইয়াক দালপুৰী
 বোলে । এনে (দালপুৰী) দালিপিঠা কমপক্ষে ৭
 যোৰ বনাব লাগে । একে চোকাত গুৰ আৰু
 আঢ়ৈ চাউল মিলাই ফীৰ (ৰসিয়াও)বনোৱা হয়।

পাৰি থোৱা কলপাতৰ ওপৰত ৭ যোৰ
(দালপুৰী) দালিপিঠাৰ লগত ফ্ৰীৰ
(ৰসিয়াও)অকন মান দি সিন্দুৰৰ ফোঁট লগাই
থৈ দিয়া হয় আৰু ঘট (কালসা)ৰ সন্মুখ
ভাগত আই-মাতৃয়ে গিলাচ এটাত লং আৰু
এলাচি গুৰি কৰি পানীত মিহলাই লৈ ঘট
(কালসা)ৰ ফালে মুখ কৰি থিয় দি বাওঁভৰিৰ
গোৰোহাত সোঁ ভৰিৰ গোৰোহাটো তুলি আঙুলি
কেইটা লগাই ৬ বাৰ অকন অকনকৈ গিলাচৰ
লং-এলাচি মিহলোৱা পানী ঢালিব, সাত(৭)বাৰৰ
বেলিকা গিলাচত থকা গোটেইখিনিকে ঢালি
গিলাচটো উবুৰিয়াই থয় ইয়াকে ছাঁক দিয়া
বুলি কয় ।পিছে ধূপ-ধূনা জ্বলাই পূজা
আগবঢ়োৱা আই-মাতৃয়ে হাতযোৰ কৰি
কালসাৰ ফালে মুখ কৰি পৰিয়ালৰ সদস্যবৰ্গৰ
লগতে বিশ্ববাসীৰ মঙ্গল কামনাৰ্থে আই
ভগৱতী শীতলা মাঁক সন্তুষ্ট কৰিবলৈ প্ৰাৰ্থনাত
বহে আৰু আমন্ত্ৰিত নামতী সকলে মাঁ শীতলাৰ
মাহাত্ম্য প্ৰকাশক গীত যোৰে – গীতবোৰ
এনেধৰনৰ-

১। হামৰা শীতলী মাইকে লীলাৰা টিকুলীয়া
শোভে, নকিয়া

নতিয়াৰা শোভে হো, মইয়া ঝমৰ ঝমৰ
আয়েলী চউৰা
চউৰা ঝ-ঝকাৰ ভইলী হো ।
হামৰা সাতো বহীনাকে লীলাৰা টিকুলীয়া
শোভে, বহিয়াঁ
বজুইয়া শোভে হো, মইয়া ঝমৰ ঝমৰ আয়েলী
চউৰা-
চউৰা, ঝ-ঝকাৰ ভইলী হো ।
হামৰা পৰমেশ্বৰী মাইকে লীলাৰা টিকুলীয়া
শোভে গোৰোৱা
কৰোৱা শোভে হো, মইয়া ঝমৰ ঝমৰ আয়েলী
চউৰা-
চউৰা, ঝ ঝ-ঝকাৰ ভইলী হো ।

২। গজতী আয়েলী শীতলী মইয়া তৰপতীনা,
আহো তৰপতীনা,
বৰিস্তী আয়েলী আঙাৰমতীয়া,
মোৰা দেবী হো ভৱানী
আচৰেমে লগেলে আনাৰকলীয়া ।
গজতী আয়েলী সাতো বহিনী তৰপতীনা, আহো
তৰপতীনা,
বৰিস্তী আয়েলী আঙাৰমতীয়া,
মোৰা দেবী হো ভৱানী

আচৰেমে লগেলে আনাৰকলীয়া

গীতিকাৰ,কৌশল্যা ৰবিদাস ।

৩। হামতোষে পুছিলে ঝা-ঝৰি নিমিয়াৰে,
হামতোষে পুছিলে ঝা-ঝৰি নিমিয়াৰে
সে কেহি তোৰে ডৰিয়া ঝাকা-ঝোৰলে ।
এহিমহিয়া অইহে সাতো বহিনাকে ডোলা আৰেং
কহৰিয়ানেৰে ডৰিয়া ঝাকা-ঝোৰলে ।
এহিমহি অইহে শীতলী মাইকে ডোলা আৰেং
সই সৱনেৰে ডৰিয়া ঝাকা-ঝোৰলে ।
এহিমহিয়ে অহিয়ে হিৰামন ভগত কে
ঘোঁৰায়াৰেং
সই সৱনেৰে ডৰিয়া ঝাকা-ঝোৰলে ।
হমতোষে পুছিলে ঝা-ঝৰি নিমিয়াৰেং
কহৰিয়ানেৰে ডৰিয়া ঝাকা-ঝোৰলে ।
এহিমহি অইহে সমে মাইকে ডোলা আৰেং
কহৰিয়ানেৰে ডৰিয়া ঝাকা-ঝোৰলে ।

গীতিকাৰ, চানৰতি ৰবিদাস

৪। লিপি অইনী পোতি অইনী চনন ছিৰিকি
অইনী
গলিয়ে গলিয়ে না,

সমে মইয়া ঘুমেলি আঙানৱা
 গলিয়ে গলিয়ে না ।
 শীতলা মইয়া ঘুমেলী আঙানৱা,
 গলিয়ে গলিয়ে না ।
 সাতো বহিনা ঘুমেলী আঙানৱা,
 গলিয়ে গলিয়ে না ।
 কাতুহ সাতো বহিনা ঘুমেলু আঙানৱা,
 দেখি আৱ না, মইয়া আপন দেৱ ঘৰৱা, দেখি
 আৱ না ।
 কা হম দেখি সব আপন কোহবৰৱা
 পুৰিয়ে জউৰীয়ে কোহবৰৱা ।২

গীতিকাৰ, কৌশল্যা ৰবিদাস ।

পশ্চিম অসমৰ ধুবুৰী জিলাস্থিত
 ৰবিদাসীয়া সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ মাজত,
 শীতলা পূজা (নমী পূজা)সম্পৰ্কীয় বহুত গীত
 প্ৰচলিত আছে । ৰবিদাসীয়া সম্প্ৰদায়ৰ
 লোকসকল ভোজপুৰী ভাষী । সমগ্ৰ
 ভাৰতবৰ্ষত প্ৰায় ১৫ কোটি মানুহে ভোজপুৰী
 ভাষাটোক ব্যৱহাৰ কৰে । ভাৰতবৰ্ষৰ
 উল্লেখযোগ্য অঞ্চল হিচাপে বানাস (পূৰ্বী),
 গোৰখপুৰ পাটনা, সিবান, কানপুৰ, ছাপৰা,
 বলিয়া, আৰে জিলা, কিশাণগঞ্জৰ উত্তৰাঞ্চলত

ভোজপুৰীয়া ভাষাটোৰ চলতি বেছি। ভাষীক অঞ্চল আৰু সামাজিক ৰীতি-নীতি অনুসাৰে ভাষাগত সুৰৰ পৰিবৰ্তন হয়, কেতিয়াবা নামতিৰ শব্দ উচ্চাৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ পৰিবৰ্তনক্ৰমে মাঁ শীতলাৰ গীতৰ সুৰ-লহৰ, তাল-লয় আৰু বাক্যৰ সামৰণিৰ তাৰতম্য ঘটোটো স্বাভাৱিক। নমী পূজাৰ গীতৰ মাজেৰে শীতলা গোসানীৰ সাত (৭) টা ভণীয়েক থকা বুলি জনা গৈছে। শীতলা মইয়া, পৰমেশ্বৰী মইয়া, আঙাৰমতী, ভৱানী মাই, হিৰামন ভগত, সমে মইয়া প্ৰকাৰান্তৰে একে পাৰ্বতী গোসানীক বিভিন্ন নামেৰে সেৱা কৰা হৈছে।

মাঁ শীতলা দেবী (নমী পূজা) ৰ গীতৰ

চমৎকাৰীত্ব:-

ফাগুন-চ'ত মাহটোত বতৰ খৰাং হয়। গছ-লতিকাৰ পাত বৰষুণৰ অভাৱত শুকাবলৈ লয়। পছোৱা বতাহ বলে। বায়ুমণ্ডল গৰম হয়। পানীৰ পিয়াহ বৃদ্ধি পায়, পেটত গৰম অনুভৱ হয়। পুৰণিক আঁতৰাই নতুন বছৰৰ বতৰৰ আগমন ঘটে। এনে সময়ত বিশেষত ঔটেঙা, টেঙেচিটেঙা, শুকান বগৰী, তেঁতেলী, বেল আৰু চেনী-নিমখৰ চৰবৎ খাব লাগে।

জন-বিশ্বাস মতে মাঁ-পাৰ্বতীয়ে বিভিন্ন নামেৰে
 নৰ সমাজৰ পৰা পূজা সেৱা ভাগী পোৱাৰ
 আশাৰে জনতাৰ মাজলৈ আহে । মাঁ-পাৰ্বতী
 গোসানীয়ে যাৰ গাত লঙ্ঘে তেওৰ জ্বৰ, চৰ্দি,
 কাঁহ, শৰীৰৰ বিষ আৰম্ভ হয় আৰু গাত পাত্ৰ
 ভেদে দুই (২) ধৰণৰ গুটি উঠে । এজাক
 সৰু গুটিয়া যাক সৰু আই (ছেটকীজনী
 মাই) আৰু আন বিধ বৰ আই (বৰকীজনী
 মাই) বা ডাঙৰ গুটিয়া হয় । গাঁত গুটি উঠা
 অংশটো ৰঙা হয় আৰু প্ৰচণ্ড বিষায়, গাত
 তীৰ কঁপে জ্বৰ উঠে । ইয়াক 'নিকশাৰী'
 (ভোজ) অৰ্থাৎ আই ওলোৱা (POX) বুলি
 কোৱা হয় । মাঁ ওলোৱাৰ সংকেত পোৱা
 মাত্ৰকে আমি সন্ধিয়া পৰত ঘৰৰ পিৰালিত
 পাটী পাৰি আমলিত নামতিক বহিবলৈ দিওঁ
 আৰু শৰাইত তামোল-পান এযোৰ দি ধূপ-
 ধূনা জ্বলাই আই গোসানীক সন্তুষ্ট আৰু
 বেমাৰীৰ আৰোগ্য কামনা কৰি গীত জুৰিবলৈ
 আঁঠুলৈ অনুৰোধ জনাওঁ । বেমাৰী থকা ঘৰৰ
 দুৱাৰ মুখত পাতপূৰ্ণ নিমৰ ঠাৰি আৰি থওঁ ।
 এইদৰে তিনি সন্ধিয়া আইগোসানীৰ মাহাত্মসূচক
 ভক্তিমূলক গীতৰ সামৰণি পৰে আৰু
 বেমাৰীজনো ভালেখিনি সুস্থ হয় । জ্বৰ, চৰ্দি,

কাঁহ, গাৰ বিষ কমিবলৈ ধৰে লগতে গাত
উঠা ফোঁহা সদৃশ গুটিবিলাক লাহে লাহে সৰুহৈ
আহে ।

প্ৰসঙ্গ পুথি আৰু সংগৃহীত তথ্য-

১। ড:শৰ্মা, শ্ৰী হৰিনাথ দলৈ-বাৰেবৰণীয়া
অসম

২। ড: নেওগ মহেশ্বৰ- পুৰণি অসমীয়া
সমাজ আৰু সংস্কৃতি আৰু সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু
নৃত্যৰ তাল ।

৩। শৰ্মা, শ্ৰী সত্যেন্দ্ৰ নাথ- অসমীয়া
সাহিত্যৰ সমীক্ষামূলক ইতিবৃত্ত

৪। শীতলা পূজাৰ সামগ্ৰীক তথ্যৰ যোগান
ধৰোতা -

শ্ৰীমতী কৌশল্যা ৰবিদাস

শ্ৰীমতি চানৰতি ৰবিদাস

শ্ৰীমতি চনৰকি ৰবিদাস

ভূত চতুৰ্দশী আৰু পোহৰৰ উৎসৰ দীপান্বিতা সম্পৰ্কে এটি সমীক্ষা

হৰিদাস কৰ্মকাৰ
গ্ৰন্থাগাৰীক,
প্ৰগতি মহাবিদ্যালয়, আগমনী

সাৰাংশ (Abstract) :-

ভাৰতীয় সংস্কৃতি মূলত গাওঁলীয়া জন-জীৱনৰ
আধাৰত বৰ্তি আছে । পৰম্পৰাগত আচাৰ-
অনুষ্ঠান, ৰীতি-নীতি, ধৰ্ম, বিশ্বাস আদিয়েই
গাওঁৰ জনসাধাৰণৰ সৌন্দৰ্য বজাই ৰাখিছে ।
ভূত কৃষিকেন্দ্ৰীক সমাজৰ জনসাধাৰণৰ মুখত
প্ৰচলিত ভয়ভাৱৰ উদ্ৰেককাৰী শব্দ ।
জনবিশ্বাসমতে ভূত অশৰীৰি আত্মা, অবৈদিক
দেৱতা যাৰ জন্ম দুৰ্ঘটনাজনিত কাৰণত
মৃত্যুবৰণ কৰা, ফাঁচী কাঠত ওলমি মৃত্যু
হোৱা বা আত্মঘাতী প্ৰক্ৰিয়াৰে শৰীৰৰ পৰা
প্ৰাণবায়ুক পৃথক কৰা, পানীত পৰি মৰা,
জাৰজ সন্তানৰ মৃত্যু, জুইত পুৰি মৰা,
বিহপান কৰি মৃত্যুমুখত পৰা ব্যক্তিৰ আত্মাই
কেতিয়াবা মানুহ, জন্তু, প্ৰকাণ্ড গছ, প্ৰভৃতি

ৰূপত মানুহৰ আগত দেখা দি ভয় দেখুৱাই
 নাইকীয়া হৈ যায় ভূতে লম্বা মানুহজনক বেজে
 জাৰি-ফুকি ভাল কৰে আৰু ভূতক সন্তুষ্ট
 কৰাৰ বাবে গাওঁৰ চুকৰ বাঁহনীডৰাত বা
 প্ৰকাণ্ড গছৰ গুৰিত, শনিবাৰ আনকি
 মঙ্গলবাৰে বা অমাবস্যাৰ নিশা ভজা মাছ,
 মদ , জীয়াকুকুৰা বা পাৰ চৰাই, ৰঙা
 কাপোৰ ১ মিটাৰ, দৈ-চিৰা, ভীম কল, গুৰ-
 চেনী, ধূপ কাঠি আদিৰে পৈশাচিক নীতি-
 নিয়মেৰে পূজা আগবঢ়ায় । বেজে ভূত বা
 প্ৰেতাল্পাৰ লগত তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰৰ জৰিয়তে সম্পৰ্ক
 গঢ়ি সেৱকৰ বৰ্তমান আৰু ভৱিষ্যত সম্পৰ্কে
 বহু কথা ব্যক্ত কৰে । যান্ত্ৰিক যুগত ভূতৰ
 অৱস্থিতও গাওঁৰ পৰা নিশ্চিহ্ন হোৱাৰ পথত।
 ভূত পাতালবাসী অসুৰৰ লগৰী । পুৰীণ মতে
 ভগৱান বিষ্ণুৰ নিৰ্দেশক্ৰমে বলীৰজাই
 কাতিমাহৰ চতুৰ্দশীৰ ৰাতি পাতালৰ পৰা
 ভূত-প্ৰেতক লগত লৈ পূজা খাবলৈ পৃথিৱীলৈ
 আহে । সেয়ে এই তিথিটোক ভূত-চতুৰ্দশী
 বোলে । তেতিয়াৰ পৰাই জনসমাজত ভূতৰ
 স্থিতি প্ৰকাশ পাইছে ।

আৰম্ভণি (Beginning):- প্ৰাচীন কালত প্ৰতি বৰ্গ কিলোমিটাৰত জনবসতিৰ সংখ্যা আছিল ২/৩ টা পৰিয়াল, গোটেই অঞ্চলটো হাবিৰে পূৰ্ণ আছিল । হিংস্ৰ জন্তুৰ পয়োভৰ যথেষ্ট আছিল। মানুহে দিনতে ইঘৰৰ পৰা সিঘৰলৈ যোৱাত ভয় পাইছিল । ৪/৫ জন মানুহে একেলগে হৈ হাতত লাঠি, যাঠি-জোং, জুইকুৰালৈ জংঘলৰ পৰা কাঠখড়ি আনিছিল, আত্মীয়ৰ ঘৰলৈ গৈছিল । জনবিস্ফোৰণৰ প্ৰৱনতা, যান্ত্ৰিক যুগ আৰু বৈদ্যুতিক প্ৰভাৱৰ ফলত গাওঁ চহৰলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে । জনসাধাৰণৰ চলা-ফুৰা কৰাত, দূৰৈৰ পথাৰত অকলে কাম বন কৰা, ৰাতি অকলশৰে ঘুৰা-ফুৰা কৰা আদি কাৰ্যত কোনো অপশক্তিৰে ক্ৰীয়াশীলতাৰ ক্ষমতা দিনক দিনে কমি আহিছে । বৈজ্ঞানিক যুক্তিবাদী, প্ৰত্যক্ষবাদী চিন্তাই ভূত শব্দটোৰ ধৰ্ম নষ্ট কৰিছে । ভয় মানুহৰ সহচৰী ভাব ই দৰ্শনৰ পৰা, কোনো আঁচহুৱা শব্দৰ পৰা, আকস্মিকভাৱে কেঁচুৱাৰ কাল্পনিক পৰা অভাৱনীয় পৰিৱেশৰ পৰা সৃষ্টি হয় । ভয়াতুৰ ব্যক্তিয়ে অশৰীৰ আত্মাৰ ক্ৰিয়া কলাপত ভয় পাই মৃত্যুমুখত পৰে, ভিত্তিহীন প্ৰলাপ বলকি

থাকে, চকুৰঙা হৈ উঠে, বেজক দূৰত থাকিবলৈ ধমকি দিয়ে । বেজৰ হাতে ভূত পৰাস্থ হৈ আংতৰি যাবলগা হয় । বামন পুৰানমতে ভূত পাতালবাসী অসুৰৰাজবলীৰ দেহৰক্ষী । ভগৱান বিষ্ণুৰ আদেশত কাতি মাহৰ চতুৰ্দশী তিথিত বলীৰাজে পৃথিৱী বাসীৰ পৰা পূজা খাবলৈ পাতালৰ পৰা লৈ অহা ভূত বিলাকৰ উত্তৰাধিকাৰীয়ে পৃথিৱীত সৃষ্টিৰ পৰা ৰাজস্ব কৰি আহিছে । ভূত বাস্তৱতে প্ৰেতান্না।

সাহিত্যৰ পৰ্যালোচনা (Review of literature):-

“ভূত চতুৰ্দশী আৰু পোহৰৰ উৎসৱ দীপান্বিতা ” শীৰ্ষক আলোচনাটোত মহেশ চন্দ্ৰ পাল অনুবাদিত “ বামন পুৰানত ” ভূত চতুৰ্দশী সম্পৰ্কে এইদৰে মন্তব্য দিছে- “দৈত্যৰাজ বলীৰ স্বৰ্গ-মৰ্ত-পাতালদখল আৰু অত্যাচাৰ, মহাদানী, ভগৱান বামনৰ উদ্দেশ্য ৰক্ষা, কৌমুদী মহোৎসৱ ” । বামন পুৰান-৯২ অধ্যায় পৃ:৪১৮, ৫৬-৫৮ নং শ্লোক- পৃ ৪২১ ।

সুৰেন ভাগৱতী আৰু জ্যোতীন্দ্ৰ নাৰায়ণ দত্তবৰুৱা উভয়ৰ যুটীয়া প্ৰচেষ্টাত সম্পাদনা কৰা “কালিকা পুৰান” ৰ পৃষ্ঠা নং-১৩৫-১৩৯ ৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা হৈছে ।

প্ৰনালী বিজ্ঞান (Methodology):- ভূত চতুৰ্দশী
আৰু পোহৰৰ উৎসৰ দীপান্বিতা শীৰ্ষক
আলোচনাটো ভূতৰ বেজ, বামন পুৰান,
কালিকা পুৰান গ্ৰন্থৰপৰা সংগৃহীত ।

অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য (Objective of the studies):-
ভূত চতুৰ্দশী আৰু পোহৰৰ উৎসৰ দীপান্বিতা
শীৰ্ষক আলোচনাটোৱে আদুনিক যুগৰ লৰা-
ছোৱালীক ভূত আৰু ইয়াৰ প্ৰকৃতি লগতে
পোহৰৰ উৎসৰৰ আৰম্ভনি, উৎস, সম্পৰ্কে
জনাতে সহায় কৰিব ।

১) অকলশৰে নিৰ্জন স্থানত গতি কৰি
থাকোতে হঠাতে শুনিবলৈ পোৱা অচিনাকি
শব্দ, মানুহৰ মাত-বোল, কান্দোন, কেচুঁৱাৰ
শব্দ, মেকুৰী, কুকুৰৰ ছাঁ, বুঢ়া-বুঢ়ীৰ
প্ৰতিকৃতি আৰু খোজকাঢ়া প্ৰভৃতি বিষয়ক ভূত
বুলি ভাবি ভয় নকৰিবলৈ সাহস যোগাব ।

২) ভূতে ভয় পোৱা লো, জুই আদিক লগত
ৰাখিব লাগে । কেতিয়াবা ভূতে পথচাৰীক
বিপথে গমন কৰায় তেনে অৱস্থাত ভগৱান
বিষ্ণুৰ নাম স্মৰণ কৰিব লাগে ।

৪) পেচাব কৰি তিতা মাটিৰে কঁপালত ফোট
দি বাঁহনী, জাৰনী, স্মশানস্থলীৰে গমন কৰিলে
প্ৰেতাছাই একো ক্ষতি কৰিব নোৱাৰে ।

৫) দীপান্বিতা সম্পৰ্কে জানিবলৈ পোৱাৰ পথ
সুচল কৰিব ।

আলোচনা (Discussion) :- প্ৰচীন কালত অৰ্বৈদিক
দেৱ-দেৱী হিচাপে বিবেচিত যথ-যথনী,
ডাইনী-যোগিনী, কলতানী (স্বাৰজ সন্তানৰ
আত্মা), মাশান, ভূত-প্ৰেতক মানুহে ঐন্দ্ৰ-
জালিক বিদ্যাৰে পূজা-পাতাল কৰিছিল ।
এতিয়াও এই পূজাৰ প্ৰভাৱ গাঁওবোৰত দেখা
যায় । ভূত অশৰীৰি আত্মা, মহাকালৰ
সহচৰী । জনবিশ্বাস মতে মানুহৰ পৰা পূজা-
পাতাল পোৱাৰ আশাৰে ভূত বিলাক কাউৰী,
বাদুলী, মেকুৰী, চুলি মেলি থকা ছোৱালী,
আদহীয়া বুঢ়া মানুহ, চেঙেলীয়া ল'ৰা প্ৰভৃতি
ৰূপত সাউৎ কৰি মানুহৰ আগত দেখা দি
বিভিন্ন ভঙ্গীমাৰে মানুহক ভয় দেখুৱাবলৈ
প্ৰয়াস কৰিছিল । মানুহেও ভূতে লঙ্ঘাজনক
বেজৰ হতুৱাই ভাল কৰাই সমাজ, পৰিয়ালৰ
মঙ্গলার্থে মঙ্গলবাৰ বা শনিবাৰে চলাচল নকৰা
বাঁহবাৰীত, গাঁওৰ চকুৰ প্ৰকাণ্ড গছৰ তলত,
নদীৰ পাৰত বেজৰ হতুৱাই অৰ্বৈদিক ৰীতি-

নীতিৰে পূজাৰ উপকৰণেৰে লগতে তান্ত্ৰিক বিধানেৰে পূজা কৰা হয় । জনপ্ৰবাদ মতে প্ৰচীন কালত ভূতে ভজামাছ, মদ মাংস খোৱাৰ আশাত বেজৰ ঘৰত থাকি হালবোৱা, খেতি ৰোৱা-চপোৱাৰ কামো কৰিছিল ।

যান্ত্ৰিক যুগত তথা বৈজ্ঞানিক যুগত যুক্তিবাদী জনতাই ভূতৰ অস্তিত্ব আৰু কাৰ্যাৱলীৰ প্ৰতি ভয় ভৱ নাৰাখি সামাজিক কাম-কাজ সুচাৰু ৰূপে চলাই গৈছে । জনবিস্ফোৰণ আৰু বৈদ্যুতিক পোহৰৰ প্ৰাৱল্যতাই ভূতক আৱাস স্থলীৰ পৰিবৰ্তন আনিছে । শ্মশানখলীত কিম্বা পাহাৰৰ দাঁতিত হঠাতে জ্বলি উঠি নুমাই যোৱা চাকিৰ পোহৰ, কেঁচুৱাৰ কান্দোন, তিৰোতাৰ কান্দোন আৰু কেঁকনি, ক'লা মেকুৰীৰ ল'ৰা-চপৰা ইত্যাদি প্ৰকৃতি দেখিবলৈ পোৱা যায় । লগতে ভূত-প্ৰেতান্না জাতীয় অশৰীৰি আত্মাৰ ব্যভিচাৰ দূৰীকৰণৰ বাবে বেজ তথা সাধক পুৰুষে শনিবাৰ বা মঙ্গলবাৰ ৰাতি আনকি কাতি মাহৰ অমাবস্যা তিথিত তিনিআলিত , নিৰ্জন স্থানত পূজা-পাতাল আগবঢ়োৱা ৰীতিটো দৃশ্যমান ।

বিভিন্ন ধৰ্ম আৰু সংস্কৃতিত ভূতৰ অস্তিত্বৰ কথা বিশ্বাস প্ৰৱন হয় । প্ৰচলিত বিশ্বাস

অনুযায়ী ভূত, প্ৰেতান্না হ'ল মৃত ব্যক্তিৰ আত্মা যিটো জীৱিত ব্যক্তিৰ আগত ছায়া ৰূপে কোনো ব্যক্তিৰ শৰীৰত প্ৰৱেশ কৰি বিকৃত ভাষা, শাৰীৰিক অৱস্থিতি, চাৰনি, খোজ কাটল আদিৰ ক্ষেত্ৰত অস্বাভাৱিক পৰিস্থিতি লক্ষণীয় হোৱাত প্ৰেতান্নাই লক্ষা বুলি বিশ্বাস কৰা হয় । প্ৰেতান্নাৰ লগত যোগাযোগ স্থাপন কৰি ভৱিষ্যতবাণী কৰা বিদ্যাক কলাজাদু (Necromancy) বা জাদুবিদ্যা বোলে ।

কাতি মাহৰ কৃষ্ণপক্ষৰ চতুৰ্দশী অৰ্থাৎ কালীপূজাৰ আগদিনা আৰু ধনতেৰসৰ পিছদিনা প্ৰতিজন হিন্দু ধৰ্মীয় লোকৰ ঘৰত ১৪ প্ৰকাৰৰ শাক খোৱা আৰু ঘৰৰ চৌদিশে ১৪ টা প্ৰদীপ জ্বলোৱাৰ ৰীতিটো প্ৰাচীন কালৰ পৰা চলি আহিছে । শাকে বিভিন্ন প্ৰকাৰ বেমাৰ-আজাৰৰ পৰা শৰীৰক সুস্থ ৰাখিবলৈ শক্তি যোগায় আৰু ১৪ টা চাকিয়ে বাহিৰা অশুভ শক্তিক বিনাশ কৰাৰ লগতে মনৰ কলুষ-কালিমাক দূৰীকৰণ কৰাত সহায় কৰে।

পুৰান মতে দৈত্যৰাজ বলি স্বৰ্গ, মৰ্ত লগতে পাতাল দখল কৰি একছত্ৰী সম্ভ্ৰাট হয় আৰু এই উদ্দেশ্যত ৰাজ্যত দৈত্য গুৰু শুক্ৰাচাৰ্যৰ

পৰামৰ্শ ক্ৰমে অশবমেধ যজ্ঞ অনুষ্ঠিত কৰে
 লগতে জন্মগত স্বভাৱানুসাৰে মহাধাৰ্মীক
 বলিৰাজে যোগ্য ব্যক্তিসকলক যথোচিত দান
 পৰ্ব আৰম্ভ কৰে । বলিৰ অত্যাচাৰত
 অতীৰ্থহৈ দেৱতাসকল দেৱলোক ত্যাজি পুনৰ
 ব্ৰহ্মাৰ ওচৰ চাপে বলিৰাজৰ হাতৰ পৰা ৰক্ষা
 পাবলৈ উপযুক্ত কৌশল অৱলম্বনৰ বাবে
 অনুৰোধ জনায় । ব্ৰহ্মাই দেৱশ্ৰেষ্ঠ বিষ্ণুক
 আৰাধনা কৰে আৰু বলিৰাজৰ অত্যাচাৰ,
 অসুৰ সৈন্যৰ দুষ্কাৰ্য, দেৱনাৰীৰ ওপৰত
 অত্যাচাৰ, সিংহাসন, ঘৰ-দুৱাৰ আদি বিনাশ
 হোৱাৰ সমস্ত বিৰূপ দাঙি ধৰি ইয়াৰ
 প্ৰতিকাৰৰ উপায় বিচাৰে । ভগৱান বিষ্ণুৱে
 বলীৰ পৰাক্ৰম, অত্যাচাৰ বিনাশ কৰিবলৈ
 ব্ৰাহ্মন ৰূপে যজ্ঞ দুৱাৰত উপস্থিত হয় ।
 মহাৰাজ বলীয়ে বামনক যথাযোগ্য আদৰ
 সন্মান কৰে আৰু বামনৰ আগমনৰ কাৰণ
 জানিব বিচাৰে । তেতিয়া বামন ৰূপী ভগৱান
 বিষ্ণুৱে বলীৰাজক সম্বোধন কৰি কয় যে
 'তদৰ্থমভি যাঞ্জেষ্যং মম দানব পাৰ্থিৱ । মে
 শৰীৰ প্ৰমাণেন দেহি ৰাজন ক্ৰমত্ৰয়ং' (বামন
 পুৰাণ- ৯২ অধ্যায়, ৮১৮ পৃ:) দানবীৰ
 বলীৰাজে বামন অৱতাৰী ভগৱান বিষ্ণুৰ

ছলনা আৰু উদ্দেশ্যানুসাৰে পল্লী, পুত্ৰ
 (বানাসুৰ), গুৰুৰ কথাৰ আওকান কৰি
 সোঁভৰিৰে বলীয়ে জয় কৰা স্বৰ্গৰাজ্য উদ্ধাৰ
 কৰে, বাঁওভৰিৰে পৃথিৱীলোকক উদ্ধাৰ কৰে
 আৰু নাভি স্থলৰ পৰা উৎপত্তি হোৱা তৃতীয়
 ভৰিটো ৰাখিবলৈ স্থান বিচৰাত বলীৰাজে বিনা
 দ্বিধায় মূৰ পাতি দিয়ে, ভগৱান বামনে বলীৰ
 কাৰ্যত সন্তুষ্ট হৈ সুতল পুৰীত ত্ৰিপুংসক নামক
 নগৰ নিৰ্মান কৰি বসতি কৰাৰ পৰামৰ্শ দান
 কৰিলে আৰু লগতে কয় যে তোমাৰ উদ্দেশ্য
 পৃথিৱীত পৱিত্ৰ মহোৎসৱ অনুষ্ঠিত হব । এই
 উৎসৱত নৰ-নাৰীসকলে শোভনীয় সাজপাৰেৰে
 অলংকৃত হৈ পুষ্পদীপেৰে তোমাৰ পূজা কৰিব।
 এনে মুখ্যতম উৎসৱ টো তোমাৰ নামত
 অনুষ্ঠিত হব । এই উৎসৱ তোমাৰ আনুগত্য
 স্বীকাৰ কৰা সকলে যেনেদৰে অনুষ্ঠিত কৰিব
 তেনেদৰে ফলো লাভ কৰিব । এই উৎসৱক
 কৌমুদী মহোৎসৱ বুলি নামাকৰণ কৰা হব
 (বামন পুৰাণ, ৫৬-৫৮ নং শ্লোক, ৮২১
 পৃ:) সেয়ে বামন ৰূপী ভগৱানৰ আশীৰ্বাদ
 ক্ৰমে বলীৰাজে সহস্ৰ ভূত, প্ৰেতাশ্বাক লগত
 লৈ প্ৰতি বছৰৰ কালী পূজাৰ আগদিনা ৰাতি
 বা দীপাৱলীৰ ৰাতি পূজা গ্ৰহন কৰিবলৈ

পাতালৰ পৰা পৃথিৱীলৈ আহে বুলি বিশ্বাস কৰা হয় । দীপাৱলী কাতি মাহৰ চতুৰ্দশীৰ দিনা অনুষ্ঠিত হয় । এইদিনা পাতালৰ পৰা ভূত পৃথিৱীলৈ আহে বাবে এই তিথিটোক ভূত চতুৰ্দশী নামেৰে চিনাকী দিয়া হয়, আনকি কালীকা পুৰাণ মতে চামুণ্ডা চতুৰ্দশী আৰু গৰুড় পুৰাণ মতে নৰক চতুৰ্দশী ৰূপে গণ্য কৰা হয় ।

কাতি মাহৰ কৃষ্ণ পক্ষৰ চতুৰ্দশী ৰাতি পৰিয়ালত কোনো অশুভ শক্তিয়ে যাতে বাহ লোৱাৰ সুযোগ নাপায় তাৰ বাবে ঘৰে ঘৰে প্ৰদীপ জ্বলোৱা আৰু ফটকা ফুটোৱা হয় । জনবিশ্বাস মতে এই ৰাতি মৃত পূৰ্ব পুৰুষ, পিতা-মাতা আৰু পৰিয়ালকেন্দ্ৰীক সম্পৰ্ক থকা ব্যক্তিৰ আত্মাই গৃহ পৰিদৰ্শনত আহে । পৰিয়ালৰ সদস্যৰ আনন্দিত হৈ পৰিয়ালবৰ্গই সুখত দিন কটোৱাৰ আশীৰ্বাদ দান কৰি গুচে যায় । পণ্ডিত সকলৰ মতে জনগনে আনন্দ মনে অন্তৰৰ কলুষ-কালিমা, অজ্ঞানতা দূৰ কৰি জ্ঞানান্বেষণৰ স্বাক্ষৰ স্বৰূপ প্ৰদীপ জ্বলায়। প্ৰদীপ অৰ্থাৎ পোহৰৰ উৎস । পোহৰ মানে জ্ঞান । সেয়ে পোহৰৰ উৎসৱেই হল দীপাৱলী। পৌৰাণিক কাহিনী মতে এই

চতুৰ্দশীৰ দিনা শ্ৰীৰাম চন্দ্ৰই বনবাসী জীৱন ত্যাজি অযোধ্যাত উপনীত হৈছিল বাবে অযোধ্যাবাসীয়ে আনন্দত আত্মহাৰা হৈ ঘৰে ঘৰে প্ৰদীপ জ্বলীছিল । দোৱালী বা দীপালী উৎসৱৰ দিনা ভাৰতৰ অন্যান্য ধৰ্মাৱলম্বী লোকসকলে নিজা উৎসৱো পালন কৰে । শিখসকলে মোগল কাৰাগাৰৰ পৰা গুৰু হৰগোবিন্দৰ মুক্তিৰ স্মৃতিত 'চৰ দিৱস' পালন কৰে । বৌদ্ধ ধৰ্মী নেৱাৰ সকলে দেৱালীৰ লগত লক্ষীপূজা আৰু বঙালীসকলে কালী পূজা অনুষ্ঠিত কৰে । দেৱালী উৎসৱ ভাৰতৰোপৰি ফিজি, ঘূৱানা, মালেয়েছিয়া, মৰিছাছ, ম্যানমাৰ, নেপাল, ছিংগাপুৰ, শ্ৰীলংকা, চুৰিণাম আদি দেশতো চৰকাৰী ভাৱে বন্ধ ঘোষিত কৰাই পালন কৰে।

সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী:-

- ১। পাল মহেশ চন্দ্ৰ- বামন পুৰাণ
- ২। টট্টোপাধ্যায় ৰসিক মোহন- গৰুড় পুৰাণ
- ৩। ভাগবতী সুৰেন, দত্ত বৰুৱা জ্যোতীন্দ্ৰ নাৰায়ণ (সম্পাদক)- কালিকা পুৰাণ

****

H

Beyond
Horizon
Publication

978-81-962799-1-2

Research Book | INR 500.00